

AZ ERDÉLYI MŰZEUM-EGYESÜLET

ÉVKÖNYVE

AZ 1942. ÉVRE

SZERKESZTETTE

SZABÓ T. ATTILA

IGAZGATÓ-TAG

KOLOZSVÁR, 1943

KIADJA AZ ERDÉLYI MŰZEUM-EGYESÜLET

Melléklet
az ERDÉLYI MÚZEUM
1943. évi 1. számához

Jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1942. évi működéséről

Visszatekintve az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1942. évi munkásságára, Isten iránti hálával állapíthatjuk meg, hogy a felszabadulás utáni másfél-éves átmeneti idő elteltével az Egyesület megint teljes erővel foghatott hozzá az alapszabályaiban kitűzött célok szolgálatához. A Múzeum több tára az év folyamán már nemcsak a tudományos munka, hanem a múzeumlátogató közönség előtt is megnyithatta kapuit, egy tár kivételével mindegyikben erőteljes ütemben folyt ebben az évben is a rendezés és a leltározás munkája, három tár pedig folyóiratban és kiadványokban tette közzé anyaga egy-egy részletét, valamint a körülötte csoportosult tudósoknak a tár anyagával kapcsolatos dolgozatait. Ugyanilyen fellendülés volt tapasztalható a *szakosztályokban* is, amelyek a már régóta esedékes tisztújítások megejtése után személyileg és szellemben is megújulva, megerősödve kapcsolódtak be az egyesület tudománymívelő munkájába. Tudományos felolvasó üléseik, folyóirataik révén gyorsan megtalálták és megtalálják azokat a lehetőségeket, amelyek révén a felszabadult Erdély tudósait, elsősorban a Ferenc József-Tudományegyetem tanárait, de az EME tudománymívelő munkássága iránt érdeklődő társadalmat is a maguk körébe vonzhatják. A szakosztályok megújult életének bizonyossága volt a felszabadulás utáni *első vándorgyűlésnek* a megrendezése is Désen, ahol — Kolozsvárról újra kilépve — az Egyesület ismét követendő és már is követésre talált példát mutatott az erdélyi magyar tudományosságának az erdélyi vidékeken való szolgálat lehetőségeire. Ösztönzően hatott és növelte az Egyesület munkakedvét az a meleg érdeklődés és kitüntető figyelem is, amellyel a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter kísérte az Egyesület munkáját. *Dr. Szinyei-Merse Jenő* m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek a kolozsvári Ferenc József-Tudományegyetem október 12-i ünnepségén az Erdélyi Múzeum-Egyesület jelentőségét és szolgálatait méltató szavai örökre feledhetetlenek maradnak az Egyesület minden tagja számára; a dési vándorgyűlésen *dr. Fáy István* államtitkár személyében való képviseltetésével pedig újabb bizonyosságát adta az Egyesület iránt érzett nagyrabecsülésének. Ez a magas helyről jövő elismerés nemcsak örömmel töltötte el az Egyesület minden szervét és tagját, hanem egyben arra is ösztönöz, hogy a nagy multhoz híven az Egyesület minél nagyobb mértékben fejtsse ki azokat a multból örökölt, ma is híven őrzött és gyarapított értékeket, amelyek a magyar tudományosságot gazdagabbá, nemzetünket pedig igazán nagygyá tehetik.

I. Elsősorban is az EME legfőbb gondját képező táruk munkásságáról kell megemlékeznünk. Az 1942. évben az EME által fenntartott és a Ferenc József-Tudományegyetem használatába bocsátott Erdélyi Nemzeti Múzeumnak hét tára működött. A táruk és igazgatóik a következők: *Könyvtár* (igazgatója dr. Herepey Árpád, az Egyetemi Könyvtár igazgatója), *Levéltár* (igazgatója Kelemen Lajos ny. múzeumi és levéltári főigazgató), *Érem-*

és Régiségtár, a Néprajzi és Művészeti tárral együtt (igazgatója dr. Roska Márton e. ny. r. tanár), Állattár (igazgatója dr. Hankó Béla e. ny. r. tanár), Növénytár (igazgatója dr. Soó Rezső e. ny. r. tanár), Ásványtár (igazgatója dr. Szentpétery Zsigmond e. ny. r. tanár), Föld- és Őslénytani tár (igazgatója dr. Balogh Ernő e. ny. r. tanár).

A táruk gyűjtő, rendező és tudományos feldolgozó munkálatainak támogatására az Egyesület ebben az évben is minden lehetőt megtett: a tárukért járó bérösszeg nagyrésztét, ezenkívül pedig a megszállás alatt előállott hiányok és károk pótlására kapott államszegély jelentős részét erre a célra fordította. E vezetés és anyagi támogatás tette lehetővé azt a nagyarányú munkásságot, amelyet táruként röviden a következőkben ismertetünk:

A Könyvtár 1942. évi működésének összefoglaló adatai előtt meg kell emlékeznünk a tár vezetésében beállott személyi változásról. 1942. július 1-ével a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter nyugdíjazta dr. Valentiny Antal igazgatót, és utódjául dr. Herepey Árpád egyetemi főkönyvtárnokot nevezte ki. Dr. Valentiny Antalt több évtizedes szolgálat fűzte és fűzi ma is Egyesületünkhöz; tisztviselői és igazgatói működéséről elismeréssel emlékezett meg az igazgató-választmány november 13-i ülése. Az új igazgatót meleg szeretettel üdvözölte a választmány, és a mai közgyűlés vezetni be igazgatói tisztségébe.

A tár munkásságának középpontjában az ügyészégi köteles példányok sok és nehéz munkát igényelő feldolgozása áll. A tár gyűjteményei közül teljesen megtörtént a térképtár rendezése, és ennek során sikerült megállapítani, hogy az anyagból 797 darab hiányzik. A hiányok, több mint bizonyos, 1940. szeptemberének első felében keletkeztek. Általánosságban megtörtént a kéziratár rendezése is, hátra van azonban még az anyag szakok szerinti részletes leírása és katalogizálása. A tár anyaga elsősorban a kötelespéldányokkal gyarapodott, de említést érdemel az a több mint száz ajándékozó is, aki 723 művet 1012 kötetben, 4 folyóiratot 248 kötetben, egy régi magyar könyvet, 16 kéziratot és egyéb anyagot juttatott a Könyvtárnak. Névsorukat és adományaikat a tár jelentése tartalmazza. A tárat és az Egyetemi Könyvtárat az év folyamán 32.496 olvasó látogatta.

A tár legsúlyosabb és legsürgősebb feladata a köteles példányok feldolgozása; ez az 1943. évben remélhetőleg gyorsabb ütemben fog történni, mint 1942. folyamán, tekintve, hogy az Egyesület minden lehetőt megtesz a munkálatok támogatására. A Könyvtárban két múzeumi tisztviselőnk működik: Deák Sára és Györbíró Jenő múzeumi gyakornok.

A Levéltárról szólva először is Kelemen Lajos múzeumi és levéltári főigazgató 1942. július 1-ével történt nyugdíjazásáról emlékezünk meg. Kúszöbön álló nyugdíjazásának híre a legnagyobb aggodalommal töltötte el az Egyesületet. A tárat felbecsülhetetlen értékekkel gyarapító igazgatói működésének félbeszakadása éppen annyira aggasztott, mint az utódlás megoldásának bizonytalansága. Az évi rendes közgyűlés éppen ezért Ugron István díszelnök, igazgató-tag javaslatára táviratilag és emlékiratban kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztertől Kelemen Lajos főigazgató szolgálatban való visszatartását. Dr. Hóman Bálint akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter válaszában értesítette az elnökséget, hogy Kelemen Lajos

nyugdíjazásától nem tekinthet el, de nyugállományba helyezése után is őt bízta meg a főigazgatói teendők ellátásával. Ennek eredményeképpen Kelemen Lajos az 1941. július 1-én bekövetkezett nyugdíjazása óta is maga vezeti és igazgatja a Levéltárat. Ez a megoldás a legteljesebb megelégedést váltotta ki nemcsak az Egyesületben, hanem az erdélyi közvéleményben is.

A tár ezévi munkásságára térve át, örömmel állapíthatjuk meg a rendezésben, gyarapodásban, a levéltári kutatások forgalmában, valamint az erdélyi levéltárak megmentésében és védelmében mutatkozó kiváló eredményeit. A családi levéltárak szerzeményei közül a legnagyobb a Teleki-család kővárhosszúfalusi családi levéltára, melyet *gróf Teleki Ádám* adott a Levéltárnak. E nagyértékű adományért az igazgató-választmány *gróf Teleki Ádámot* igazgató-taggá választotta. A Levéltár új célkitűzéseinek, valamint a sajátos erdélyi magyar társadalmi egyesületek és intézmények megértésének eredményeként az év folyamán a volt *Magyar Párt, a Kolozsvári Zenetársaság, az Erdélyi Irodalmi Társaság, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület és a vele kapcsolatos Erdélyrészi Művész-Egyesület helyezte el irattárát megőrzés és kezelés végett a Levéltárban*. Az utóbbi kettő az ezután termelendő iratanyag átadásáról is gondoskodott. Számokban kifejezve, a Levéltár ebben az évben 180—200 ezer darabbal gyarapodott. — A tár céljait szolgálta *dr. Jakó Zsigmond*nak Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának multja és feladatai című kiadványa.

A Levéltárban *Kelemen Lajos* főigazgató nyugdíjazása és *dr. Deák Imre* allevéltárnok Budapestre való áthelyezése után nincs egyetlen múzeumi tisztviselő sem.

Az Érem- és Régiségtár ebben az évben is nagy nehézségekkel küzdött férőhelyének szűk volta miatt. *Dr. Roska Márton* tárigazgató kérését az igazgató-választmány a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz továbbította, azonban a kérésnek mindeztideig nem volt semmi eredménye. A tár zsúfoltsága ellenére az év a tervszerű rendezés és gyarapodás jegyében folyt le. Az ásatásokon kívül a tár jelentős összegeket fordított a vásárlás útján való szerzésekre, de nagymértékben gyarapították a tárnak, valamint a tárral kapcsolatos néprajzi és művészeti tárnak anyagát azok a letétek és adományok, amelyekről a tár jelentése részletesen szól. Az ipar- és kereskedelemügyi minisztérium a kolozsvári és marosvásárhelyi iparművészeti, illetőleg ipari múzeumok ipartörténeti anyagával, *Kolozsvár városa* a Házsongárdi temető 31 darab művelődéstörténeti értékű síremlékével, *dr. Tarján Pál*, a Magyar Nemzeti Bank kolozsvári fiókja igazgatójának kezdeményezésére pedig a kolozsvári pénzintézetek 1820 pengővel járultak hozzá a tárnak gyarapításához. Nagy nyereséget jelent a tár számára az *Erdélyi Tudományos Intézet* által a nyár folyamán feltárt legújabb zápolya-utcai honfoglaláskori leletnek a tár megőrzésébe és kezelésébe való átadása.

A tár anyagának és kutatási eredményeinek közzététele céljából *dr. Roska Márton* tárigazgató, igazgató-tag *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából* címen új folyóiratot indított meg, az Erdélyi Tudományos Intézet támogatásával pedig közzétette a tárban őrzött *Torma Zsófia*-féle régészeti gyűjtemény anyagát.

A tár múzeumi tisztviselői *dr. vitéz Ferenczi Sándor* múzeumi őr, *dr. Mozsolics Amália* múzeumi őr és *Pálffy Antal* múzeumi gyakornok. Az

utóbbi 1942. január 24-ével nevezte ki a vallás- és közoktatásügyi minisztérium. Hűséges régi munkása a tárnak *dr. Kovács István*.

A *Növénytár* átrendezése az év elejére annyira előrehaladt, hogy március 29-én ünnepélyesen megnyílt a közönség számára. A rendezés, kiegészítés, új csoportok létesítése, magyarázó feliratok, rajzok, térképek elkészítésének munkája eredményesen folyt az egész évben. A tár 102 napon át végzett gyűjtőmunkája, az adományok nagy száma, közöttük a *dr. berei Soó Rezső* egyetemi tanár, tárigazgató hatalmas gyűjteménye jelentősen gyarapította a tár anyagát. Nagyban hozzájárult a *Növénytár* is az EME tudományos irodalmának gyarapításához. *Scripta Botanica Musei Transsylvanici* — Az Erdélyi Nemzeti Múzeum *Növénytárának közleményei* című folyóirata már első évében az erdélyi florisztikai kutatómunka központi sajtószerve lett. A tár múzeumi tisztviselője *Nyarády E. Gyula* múzeumi igazgató-őr.

Az *Állattár* rendezése ebben az évben szintén annyira előrehaladt, hogy a kiállításra szánt gyűjtemény rendezése teljesen befejeződött, és megnyílt a közönség előtt. Elkészültek a hiányzó leltári könyvek és folyik a régi leltárak számbavétele. A tár szépen gyarapodott *dr. Hankó Béla* egyetemi ny. r. tanár, tárigazgató és munkatársai gyűjtéséből, valamint magánosok ajándékaiból. A tár az év folyamán megfelelő felszereléssel látta el magát, illetőleg annak megrendeléséről gondoskodott. A tár múzeumi tisztviselője *dr. Boga Lajos* múzeumi igazgató-őr, ideiglenesen alkalmazott tudományos munkaerő *dr. Móczár László* állami tanítóképző-intézeti tanár.

Az *Ásvány- és Kőzettár* anyagának a Föld- és Őslénytani tártól való szétválasztása befejeződött. A tár rendezése a megfelelő tudományos segédszemélyzet hiányának ellenére annyira jutott, hogy nagyrészt már alkalmassá vált az egyetemi oktatás céljaira. Különösen a kőzetrendszertani, valamint a nagyásvány-gyűjtemény rendezése haladt jelentős lépésekben előre, az utóbbival kapcsolatban már a leltározásban is tekintélyes eredményt ért el a tár. — A tár a földszinti részt rövidesen megnyitja a nagyközönség és a kutatók előtt.

A tár az év folyamán mintegy 600 darab ásvánnyal és kőzettel gyarapodott; ennek több mint felét *dr. Szentpétery Zsigmond* egyetemi ny. r. tanár, tárigazgató gyűjtötte, továbbá kb. 200 darabot Nagybányán és vidékén tett gyűjtőútja alkalmával vásárolt meg a tár részére.

A tárigazgató javaslatára az igazgató-választmány az év folyamán beadványban kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól *dr. Elekesné Hévézi Ilona* polgáriiskolai tanárnőnek, a tár ideiglenesen alkalmazott egyetlen tudományos segédszemélyzeti tagjának a tárhoz segédőri minőségben való kinevezését.

A *Föld- és Őslénytani tárnak* az *Ásvány- és Kőzettani tártól* való fennebb említett különválása folytán a Föld- és Őslénytani tár rendkívül súlyos helyzetbe került. A tár a különválás után az egyetem központi épületének északi oldalán a magas földszinten és az alatta levő alagsorban kapott helyet. A helyiségek alkalmatlanságát már eleve kifogásolta *dr. Balogh Ernő* egyetemi ny. r. tanár, tárigazgató, amikor pedig ennek ellenére be kellett költöznie a tárnak, orvoslásért az igazgató-választmányhoz fordult. Az igazgató-választmány bizottságot küldött ki a helyzet megvizsgálására.

A bizottság jelentése alapján a választmány a vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól kérte a tár lehetetlen helyzetének a megoldását. Ezt a kérést az elnökség szóbelileg is kifejezte a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban december 2-án folytatott tárgyalásai során.

A helyzet 1942. végéig nem változott. Zsúfoltság, rendtelenség, használhatatlanság- és a konzerválás, preparálás teljes lehetetlensége jellemzi az Erdélyi Nemzeti Múzeumnak ezt a tárát, jóllehet már itt is sürgősen végre kell hajtani azt a rendező munkát, amely az idegen megszállás okozta károk miatt égetően szükséges.

A tár lehetetlen helyzete ellenére az év folyamán jelentős számú kövülettel gyarapodott, szinte kizárólag a tárigazgató gyűjtőmunkájának, ásatásainak eredményeként. A gyűjtemények gyarapításában résztvett *Török Zoltán* tanár, aki a tár támogatásával folytatott gyűjtést a Kelemen-havasok vidékén.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum hét tárának 1942. évi munkásságát és helyzetét áttekintve, a legteljesebb elismeréssel kell megállapítanunk, hogy a táarak igazgatói az EME hagyományaiból és célkitűzéseiből táplálkozó legteljesebb hivatástudattal végzik munkájukat, a megszállás okozta károk és hiányok már tűnőfélben vannak, és ha a Föld- és Őslénytani, valamint az Érem- és Régiségtár súlyos kérdései a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium részéről megfelelő orvoslást találnak, akkor az Erdélyi Múzeum-Egyesület Erdélyi Nemzeti Múzeumának mindegyik tára maradéktalanul betölti azt a hivatást, amely Erdélyben és országos viszonylatban vár reá.

II. Az EME tárai után jelentésünk második része a *négy szakosztály* 1942. évi működéséről kell, hogy megemlékezzék. A szakosztályok tagadhatatlanul nagyobb mértékben érezték meg a felszabadulás utáni átmeneti idő hátrányait, mint a táarak, amelyek tulajdonképpen mindjárt a felszabadulás után megkezdhatték működésüket. A szakosztályok megújulását nagyban hátráltatta az, hogy mindannyian az egyesületi alapszabályok módosítására és az előkészületben levő szerződés megkötésére vártak. Minthogy e két fontos egyesületi ügy elintézése egyre későbbi az évnek a folyamán is, végül is az év első felében a Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály, a Matematikai és Természettudományi Szakosztály és az Orvostudományi Szakosztály, az év végén pedig a Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály is végrehajtotta az esedékes tisztújítást. Ennek eredményeként mindegyik szakosztály vezetősége jelentősen megerősödött, elsősorban természetesen a visszatért Ferenc József-Tudományegyetem tanáraival, de nagyszámú más taggal is, és az ősz folyamán már megindulhatott a rendes szakosztályi tevékenység. A szakosztályok előadóikkal résztvettek az Egyesület dési vándorgyűlésén, az Orvostudományi Szakosztály pedig a vándorgyűléssel egyidejűleg ugyancsak Désen, orvostudományi továbbképző előadássorozatot is tartott. A szakosztályok 1942. évi működését egyenként röviden a következőkben foglaljuk össze:

A *Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály* tisztújításának eredményeként a lemondott *dr. Tavaszy Sándor* elnök és *dr. Szabó T. Attila* titkár helyébe a szakosztály közgyűlése elnökké *dr. György Lajos* egyetemi ny. r. tanárt, az Egyesület volt főtitkárát, titkárrá *dr. Juhász*

Istvánt, az Erdélyi Tudományos Intézet tanárát választotta meg. A szakosztály 16 hónapi szünet után működését a dési vándorgyűlés megrendezésében való részvétellel kezdte meg. Az év hátralevő részében három tudományos felolvasó ülést tartott. A felolvasó ülések megnyitó beszédében dr. György Lajos szakosztályi elnök október 28-án a szakosztály 82 éves múltjáról, november 11-én az erdélyi magyar színháztársaság 150-ik évfordulójáról, és december 9-én az Erdélyi Nemzeti Múzeum megalapítását kimondó erdélyi országgyűlés 100-ik évfordulójáról emlékezett meg.

A szakosztály 2200 pengőt fordított folyóiratának, az Erdélyi Múzeumnak a támogatására; ezenkívül a szakosztály elnökének közbenjárására a Magyar Tudományos Akadémia is 500 pengőt juttatott a folyóirat céljaira. A szakosztály az Erdélyi Tudományos Intézettel együtt viseli az Erdélyi Régészeti Repertoriuma sorozat kiadásának költségeit. 2500 pengővel járult hozzá a sorozat első kötetének, dr. Roska Márton Erdély őskori régészeti repertoriuma című művének kiadásához.

A *Matematikai és Természettudományi Szakosztály* az év elején tartott tisztújító közgyűlése elnökké a szakosztály eddigi elnökét, dr. Balogh Ernő egyetemi ny. r. tanárt, titkárrá a lemondott dr. Gergely Jenő gimnáziumi tanár helyébe dr. Malán Mihály egyetemi ny. rk. tanárt választotta meg. A szakosztály 4 előadással vett részt az Egyesület dési vándorgyűlésén, minden hónap első hétfőjén pedig szakülést tartott. A megtartott 3 szakülésen 9 előadás hangzott el. A szakosztály tervbevette a szakosztály folyóiratának, a Múzeumi Füzeteknek felelevenítését, és szerkesztőül dr. Malán Mihály szakosztályi titkárt választotta meg. Említést érdemel a szakosztályi választmánynak az a határozata, hogy folyóiratában és nyomtatványaiban ragaszkodik az akadémiai helyesíráshoz.

Az *Orvostudományi Szakosztály* rendkívül gazdag működést fejtett ki. A szakosztály közgyűlése a lemondott dr. Koleszár László egyetemi ny. r. tanár helyébe elnökké dr. vitéz Berde Károly egyetemi ny. r. tanárt, titkárrá a szintén lemondott dr. Kelemen László egyetemi tanársegéd helyébe dr. Krompecher István egyetemi ny. rk. tanárt választotta meg. A megújult szakosztály nagy lendülettel veszi ki részét az Egyesület tudományművelő munkásságából. A dési vándorgyűlésen a szakosztály 3 előadással vett részt a szakosztályok közös előadássorozatában, ezenkívül a vándorgyűléssel párhuzamosan 12 előadásból álló másfélnapos orvosi továbbképző előadássorozatot tartott. Az orvosi továbbképző előadássorozat anyaga a szakosztály kiadásában megjelenő Emlékkönyvben fog napvilágot látni, mint a szakosztályi Értesítő 51. kötete.

A szakosztály októbertől december közepéig hetenként csütörtök délután tudományos üléseket tartott. Az üléseken a tagok és vendégek 7 bemutatást és 17 előadást tartottak, nem egyszer 200 főnél nagyobb számú közönség előtt.

A szakosztály előkészítette az 1939-ben a 49. kötetrel félbeszakadt Értesítő 50. és 51. kötetének kiadását, ezenkívül pályadíjat tűzött ki a legkiválóbb orvostudományi munka jutalmazására.

A szakosztályok közül utolsónak a *Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály* tartotta meg tisztújító közgyűlését. A tisztújítás eredményeként elnökké az eddigi elnököt, dr. Balogh Arthur ny. egyetemi tanárt, a

lemondott *dr. Oberding József György* intézeti tanár, szakosztályi titkár helyébe *dr. Martonyi János* egyetemi ny. rk. tanárt választotta meg a szakosztály közgyűlése. A szakosztály négy előadással vett részt az Egyesület dési vándorgyűlésén, és december folyamán megindította tudományos előadássoroztatát is. A szakosztály a jelenlegi helyzethez alkalmazkodva, nem ad ki önálló szakosztályi folyóiratot, hanem továbbra is a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztállyal együtt az Erdélyi Múzeumban közli a tagok dolgozatait. A szakosztályi dolgozatok szerkesztésének tisztségével a szakosztályi titkár bízott meg.

A szakosztályok munkáját és kiadványait az Egyesület a lehetőségekhez mérten ebben az évben is jelentős összegekkel támogatta. Minden reményünk megvan arra, hogy a szépen induló szakosztályi munka a következő évben még szélesebb keretek között fog folyni, és a szakosztályok előbb-utóbb megint megérik majd a tudományos szakülések mellett a legszélesebb magyar rétegek lelki és szellemi igényeit szolgáló tudománynépszerűsítő előadások szükségességét.

III. A tára- és szakosztályok 1942. évi eredményes munkásságának beszédes bizonyítékai az *egyesületi kiadványok* terén elért jelentős eredmények is. *E tekintetben ez az év az Egyesület fennállása óta az egyik leg gazdagabb évnak mondható.*

Az Egyesület központi kiadványaként három mű jelent meg. Elsőnek a néhai *Erdélyi Pál* főtítkár által szerkesztett és szinte teljesen kinyomatott ötvenéves Emlékkönyv jelent meg, *dr. Szabó T. Attila* igazgató-tag közreműködésével. Az évforduló után több mint három évtizeddel az Egyesület végre leróhatta kegyeletét első félszázadának nagyjai előtt. Az erdélyi művelődéstörténet szempontjából nagyértékű kiadvány, sorsánál fogva, egyben magyar könyvészeti értéket is jelent.

Dr. Valentiny Antal és *dr. Entz Géza* összeállításában jelent meg egy másik, ugyancsak *Erdélyi Pál* szerkesztősége idején elkezdett s azóta többször hosszú megszakítással folytatott központi kiadvány, Az Erdélyi Múzeum név- és szakmutatója.

Az Egyesület történetének, szerveinek, munkásságának ismertetése céljából bízta meg az igazgatóválasztmány *dr. Szabó T. Attila* igazgató-tagot, az Erdélyi Múzeum szerkesztőjét, egy Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai című kiadvány megírásával és kiadásával. Ezt a kiadványt is, akárcsak az ötvenéves Emlékkönyvet, megküldöttük az Egyesület tagjainak, de ezenkívül nagymértékben felhasználtuk az Egyesület minél szélesebbkörű ismertetésére is. Már most megállapítható, hogy ez a kiadvány teljesen valóra váltotta a hozzáfűzött reményeket.

Az igazgató-választmány a kiadványokon kívül közvetlenül vagy közvetve — céltudatosan támogatta az Egyesület többi kiadványait is. Így az Erdélyi Múzeum-Egyesület központjának, a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi, valamint a Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálynak a folyóiratára, az Erdélyi Múzeumra az évi költségvetésből 10.000 pengőt fordított, és ezzel nagymértékben lehetővé tette, hogy *dr. Szabó T. Attila* igazgató-tag szerkesztésében az 1942. évfolyam a folyóirat eddig legterjedelmesebb évfolyama lett. A majdnem 42 ívnyi terjedelmű költségéi-

nek fedezéséből jelentős részt vállalt magára a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály. A terjedelem mellett külön említést érdemel az az értékes szerkesztői munka, amelynek eredményeként az Erdélyi Múzeum ebben az évfolyamban még inkább nélkülözhetetlen forrásává vált az erdélyi vonatkozású kérdésekkel foglalkozó szellemtudományi kutatóknak.

Az Egyesületnek Erdélyi Tudományos Füzetek című sorozata ebben az évben 14 számmal gyarapodott.

Bár a táruk működéséről szólva már említés történt az egyes táruk kiadványairól, ezen a helyen is meg kell említenünk, hogy az *Érem- és Régiségtár*, valamint a *Növénytár* nagymértékben hozzájárult az Egyesület tudományos és erkölcsi tekintélyének kiadványok útján való növeléséhez.

A táruk rendezési munkálatainak előrehaladása, a szakosztályok tevékenységének megélénkülése, az Egyetem és az Erdélyi Tudományos Intézet munkássága folytán örvendetesen növekszik azoknak a tudományos műveknek a száma, amelyek az EME táraiban található anyagot dolgoznak fel és tesznek ismertté a magyar és az egyetemes tudományosság számára. Az EME kiadványai, valamint az EME gyűjteményeinek anyagát feldolgozó nem egyesületi kiadványok egyformán hirdetik az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagy nemzeti jelentőségét.

A táruk és a szakosztályok munkásságának támogatásán kívül az igazgató-választmány azzal is kifejezésre juttatta az EME tudományos törekvéseit, hogy a már ismertetett központi és egyéb kiadványokról való gondoskodáson kívül *Győrffy István dr.* egyetemi ny. r. tanár növénytani kutatásaira 2000 pengőt, *Nyárády E. Gyula* múzeumi igazgató-őr és *dr. berei Soó Rezső* egyetemi ny. r. tanár, tárigazgató Kolozsvár-környéki növénytani kutatásainak közzétételére 1000 pengőt juttatott, *dr. Jancsó Elemér* intézeti tanárnak *Oroszhegyi Józsa Román* élet című állapotrajzának *Biró Sándor* gondozásában való kiadására pedig 300 pengőt.

IV. Jelentésünk befejezésében az egész *Egyesület* vezetésének és az egész Egyesület életének ezévi fontosabb eseményeiről kell szólnunk. A már ismertetett személyi változásokon kívül meg kell még emlékeznünk az *Egyesület vezetésében* történt személyi változásokról. Az év folyamán mondott le 12 éven át viselt főtitkári tisztségéről *dr. György Lajos* egyetemi ny. r. tanár, akinek utódjául az évi rendes közgyűlés *dr. Biró Vencel* egyetemi ny. r. tanár, választmányi tagot választotta meg. Még 1941. novemberében vált meg 14 évig viselt titkári tisztségétől *dr. Kántor Lajos* tanügyi főtanácsos, igazgató, akinek helyét a közgyűlés *Nagy Géza* református kollégiumi tanárral töltötte be. Az igazgató-választmány választott tagjai közül az év folyamán hét tag lemondására került sor, akiket az alapszabály értelmében a választmány javaslatára a közgyűlés egyhangúan újraválasztott az 1942-től 1945-ig tartó ülésszakra. Az újraválasztott választmányi tagok a következők: *dr. Bartók György*, *dr. gróf Bethlen György*, *dr. Győrffy István*, *dr. Gyergyay Árpád*, báró *Jósika Gábor*, *Vásárhelyi János* és *Xántus János*.

Az igazgató-választmány két kitűnő tagját veszítette el halálozás folytán: *dr. Tusa Gábor* ügyvéd, országgyűlési képviselőt, aki 1930 óta az Egyesület ügyészi tisztségét viselte, és *dr. Ruzitska Béla* ny. egyetemi

tanárt. Mindkettőjük emlékét és érdemeit az igazgató-választmány jegyzőkönyvileg is megörökítette.

Az év folyamán a következő rendes tagok elhunytáról értesült az Egyesület: *Benkő András* gazdasági felügyelő, *László Gyula*. ny. gimnáziumi tanár, *Vásárhelyi Boldizsár* tb. esperes, nyugalmazott ref. lelkipásztor és *Antal Márk* gimnáziumi igazgató. Emléküket kegyelettel őrzi az Egyesület.

Az Egyesület igazgatásában kedvező fordulatot jelent a Mátyás királyter 11. sz. alatti gróf Wass Ottilia-féle egyesületi házban berendezett *központi iroda és tanácsterem* megnyitása. Ezzel a két évtizeden keresztül az Egyesület titkárának a magánlakásán meghúzódó központi iroda megint saját otthonra talált. Az irodával kapcsolatos tanácsterem és az Egyetemi Könyvtár előadóterme pedig lehetővé teszi, hogy a megszállás éveiben az Unitárius Egyháztanács részéről oly nagy készséggel és szeretettel rendelkezésünkre bocsátott tanács- és díszterem helyett most már saját helyiségünkben, illetőleg Könyvtárunk testvérintézményének előadótermében tarthassuk választmányi és közgyűléseinket.

Az igazgató-választmány arról is gondoskodott, hogy a dr. Szabó T. Attila igazgató-tag, szerkesztő vezetése alatt álló egyesületi *kiadványraktár* a gróf Wass Ottilia-féle épületben megfelelő berendezésű helyiséget kapjon.

Az Egyesület *iktatókönyve* az 1942. évről 573 ügyirat elintézését tünteti fel; ezek közül a választmány elé tartozókat az igazgató-választmány három ülésben 163 jegyzőkönyvi szám alatt tárgyalta. Az igazgató-választmány ebben az évben is állandóan számontartotta az *alapszabálymódosítás*-nak és az állammal kötendő *szerveződésnek* több mint egy év óta húzódó ügyét. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter meghívására az elnökség december hó 2-án a minisztériumban értekezleten vett részt. Az értekezleten *dr. Szinyei-Merse Jenő* vallás- és közoktatásügyi miniszter elnökölt. Az értekezlet eredményeképpen remélhetőleg közelebbről véglegesen elintéződik az Egyesület léteire és munkásságára nézve döntő jelentőségű két ügy. Az alapszabályok előzetes minisztériumi véleményezése máris megtörtént, most még csak a szervezőtervezeték van hátra. Miután az is megtörténik, az igazgató-választmány határozat végett mindkettőt a közgyűlés elé terjeszti.

Jelentésünk végére érve, hálát adunk Istennek ezért a munkában, eredményekben gazdag esztendőért, amelyben érettünk vérüket hullató honvédeink áldozata folytán a világot alapjaiban megrázó háború kellős közepén az Erdélyi Múzeum-Egyesület zavartalanul végezhet a nemzeti hagyományokat ápoló, a magyar tudományosságot és közművelődést előmozdító munkásságát.

Tisztelettel kérjük az EME 1942. évi működéséről szóló jelentésünk szíves tudomásulvételét.

Kolozsvár, 1943. február 28.

Nagy Géza, titkár

Elnöki megnyitó-beszéd

Az első alkalommal, amikor újjáalakult Szakosztályunk beszámolót terjeszt elő az elmúlt év működéséről,* legyen szabad emlékeztetnem a T. Közgyűlést arra a nekünk nevezetes évfordulóra, hogy Szakosztályunk az 1943-ik évvel elérkezett életének és működésének 60 esztendőes évforduló-jához. Mindjárt az egyetem megalapítása után, ami új szervezkedésre készítette a 60-as évek elejétől addig külön szakosztályi keretek nélkül dolgozó Egyesületünket, mozgalom indult meg, hogy a „Múzeum-Egylet kebelében az illető tagok csoportosulása útján bölcsélet-, nyelv- és történelemtudományi szakosztály alakíttassék“. Ennek folytán hat évtizeddel ezelőtt az 1883. október 18-ára egybehívott értekezleten meg is alakult a Szakosztály, amely még ugyanazon év november 28-án tartott ülésében kidolgozta a működését irányító szabályzatát is. Ez a szabályzat lényegében megmaradt az 1906. évi terjedelmesebb átformálásban is, s éppen most a Tek. Választmány arra fogja kérni a T. Közgyűlést, hogy a változott körülmények követelte módosításokkal méltóztassék jóváhagyni és továbbra is érvényben tartani azt az előterjesztésre kerülő ügyrendet, melyet hat évtized gyakorlati tapasztalatai formáltak életképessé.

Ismeretes, mennyire nehéz, sokszor reménytelen dolog valamely eszmének olyan formát adni, hogy az kiállja az idők próbáját és betöltse hivatását. Amikor mi azzal dicsekedhetünk, hogy hetedfélszáz tudományos előadással és az 54 kötetet kitevő „Erdélyi Múzeum“-mal Szakosztályunk helyet és rangot szerzett a magyar tudományosság történetében, ne feledkezzünk meg tiszteletreméltó elődeinkről, kik világos látással és kemény akarattal működésünk gyümölcsfakasztó alapjait megvetették. Mindazok a nemes férfiak, kik Szakosztályunk szervezésében töretlen hittel és lelkesedéssel jó munkát végeztek és sok fáradságot fejtettek ki, már elköltöztek az élők sorából, egy részüknek a nevét a tudománytörténet még őrzi, nagy részük azonban teljesen ismeretlen a mai nemzedék előtt. Szakosztályunk 1883-i megalakulásának legelső tagjai közül csak egyetlenegy van ma életben, aki abban az időben 30 éves fiatal kolozsvári újságíró volt s neve később elválaszthatatlanul egybeforrt Magyarország legtekintélyesebb társadalmi szervével, az EMKE-vel: *Sándor József*, a magyar sajtóban a később terebélyessé veszedelmesedett román-kérdés első felismerője és taglalója. Méltóztassék hozzájárulni, hogy a 60 éves Bölcsészlet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály mai közgyűlése tisztelettel és őszinte nagyrabecsüléssel üdvözlje legrégibb tagját, az EMKE örökös főtitkárát, ebben az évben 90-ik életévéhez érkezett *Sándor Józsefet*.

De ne feledkezzünk el arról sem, hogy az 1883. október 18-i közgyűlés a Szakosztály elnökéül *dr. Hóman Ottó* egyetemi ny. r. tanárt választotta meg. Kegyeletes kötelességünknek kívánunk eleget tenni azzal a megemlékezésünkkel, hogy Szakosztályunk alapításának 60 éves évfordulója egybeesik első elnökünk születésének centenáriumával.

* A Bölcsészlet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 1943. január 18-án tartott évi rendes közgyűlésén elmondott elnöki megnyitó.

Egy pillanatra álljunk meg ennél az évfordulónál és szenteljünk néhány percet Hóman Ottó munkás érdemeinek felelevenítésére. 1843. szeptember 30-án született Magyaróvárt. A göttingai egyetemen szerezte meg doktori oklevelét, s ugyanott fogamzott meg benne az 1876-ban meg is valósított vágya, a görög líra legnehezebben érthető, de mégis legnagyobb egyéniségének, Pindarosnak, magyar nyelvű kritikai kiadása. Hazatérése után magántanári képesítést szerzett a budapesti egyetemen, s ugyanakkor Bartal Antallal megalapította a magyar tudományosság módszertani fejlődésében felbecsülhetetlen szolgálatokat teljesítő *Philologiai Közlönyt*; ennek célkitűzéseit vette át és valósította meg néhány évi szünetelés után a 67-ik évfolyamában ma is fennálló *Egyetemes Philologiai Közlöny*. Kezdeményező kiválóságának, — ami az életmunkának mindig a legnagyobb, mert legmaradandóbb értéke, — később is bizonyosságát adta mind a nagyszabású *Ókori Lexikon* tervének felvetésével és a kivitel útjára terelésével, mind a magyar tanügy máig is érvényes csorbítatlan szempontjainak kijelölésével, mind a Szakosztályunk bennünket legközelebről érdeklő megszervezésével. 1872-ben a kolozsvári egyetem klasszika-filológiai tanszékének első professzorává nevezték ki. Közel másfélévtizedes kolozsvári tanári működése alatt tanítványai sorából emelkedett ki Hegedüs István, Hóman Ottó tanszékének kolozsvári örököse, majd a 90-es évek elejétől a budapesti egyetem klasszika-filológia tanára, Janus Pannoniusz első nagy méltatója és magyar tolmácsolója. Eppen ez a kiváló tanítvány jegyezte fel mesteréről, hogy finom, előkelő modorú, nyugodt, higgadt felfogású, önzetlen buzgalmú, sokoldalú, rendkívül széles műveltségű ember volt, s rokonszenves egyénisége olyan köztiszteletet vívott ki számára, hogy az 1883-ban megalakult Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályunk egyhangúlag ültette az elnöki tisztségbe.

Hóman Ottó 1885-ben Kolozsvárról Budapestre távozott, ahol a tanügyi közigazgatás terén folytatta egészen újirányú működését. A budapestvidéki tankerület főigazgatója és a tanárvizsgáló bizottság elnöke lett, majd később miniszteri tanácsosi ranggal a közoktatásügyi minisztérium szolgálatába lépett, ahol 1897-től 1903-ban bekövetkezett haláláig a középiskolai ügyosztályt vezette. A magyar tanügy története külön tartja számon nagy érdemeit, melyeket a magyar középiskola és a magyar középiskolai tanárság színvonalának emelése terén szerzett, mi pedig szívesen elevenítjük fel a T. Közgyűlés tartós emlékezetére, hogy Szakosztályunk kereteinek megalakítása és a ma már hetedik évtizedébe lépő működésének megindítása mindig az ő nevéhez fog fűződni.

Hóman Ottó emlékét felújító kegyeletes és hálás érzésünk születésének száz esztendősz évfordulóján egybefonódik tiszteletünkkel, melyet nagynevű fia iránt érzünk, aki édesapjának kolozsvári munkásságára emlékezős abból melegséget merítő lelkes szeretettel szervezte újra, a lehetőség legszélsőbb határáig elmenő bőkezűséggel, egyetemünket, Egyesületünket s állította e kettő mellé az Erdélyi Tudományos Intézetet magyar életünk még egyszer meg nem ismétlődhető kimozdíthatatlanságának megszilárdítására. Méltóztassék hozzájárulni ahhoz, hogy mai közgyűlésünk hozza tudomására *Hóman Bálint*nak, az erdélyi magyar tudományos élet biztató

fejlődést ígérő újrászervezőjének, Hóman Ottó érdemeinek szentelt kegyeletes megemlékezésünket.

Amikor azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok a T. Közgyűlés minden nagyrabecsült tagjához, hogy gazdag hagyományaink nyomán haladva és nagy elődök fényes példájából erőt, kitartást, csüggedetlenséget merítve segítse Szakosztályunkat tudományos rendeltetésének betöltésében és a magyar közműveltségét szolgáló céljainak minél hiánytalanabb megvalósításában, a Szakosztály működésének 60-ik esztendejében összehívott mai közgyűlésünket — tisztelettel üdvözölve a megjelenteket — megnyitom.

Dr. György Lajos
szakosztályi elnök

Jelentés a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 1942. évi munkájáról

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya 1942. évi munkájáról szóló beszámolómat arra az örvendetes tényre való rámutatással kell kezdenem, hogy az elmúlt évben külső akadályok nem gátolták meg Szakosztályunk munkáját. Isten kegyelme megőrizte a háború nagyobb megpróbáltatásaitól s katonáink hősi áldozata azt az ellenséget űzte el határainkról, amelyik nemcsak nemzeti létünknek, de kultúránknak is legnagyobb veszedelmét jelentette. Az elmúlt világháború szakosztályi jelentéseit forgatva, látnunk kell, hogy ma az akkori viszonyokhoz képest sokkal jobb helyzetben vagyunk, nemcsak más életterületeken, hanem a tudományművelés feltételei tekintetében is. Ha szakosztályi jelentésünk ennek ellenére sem adhat számot gazdagabb tevékenységről, azért nem a háborús körülményeket, hanem önmagunkat kell okolnunk.

Szakosztályunk az Erdélyi Múzeum-Egyesület vezetőségével és a többi Szakosztályokkal együtt résztvett az 1942. október 18—20. napján tartott dési vándorgyűlés megrendezésében. A vándorgyűlés díszelőadását a sorrend szerint a Természettudományi Szakosztálynak kellett volna megtartania, mivel azonban az elmúlt év a Nagyenyedről elindult nagy székelly kutató, *Kőrösi Csoma Sándor* halálának századik évfordulója volt, az Egyesület a vándorgyűlés díszelőadását az ő emlékének kívánta szentelni s az előadás megtartása így Szakosztályunkra hárult. Szakosztályunk *dr. Németh Gyulát*, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem tanárát, a *Kőrösi Csoma Archivum* szerkesztőjét kérte fel az előadás megtartására. *Németh Gyula* felkérésünknek készséggel eleget tett, a díszelőadást a vándorgyűlés keretében megtartotta.

A vándorgyűlésnek Szakosztályunk részéről öt előadója volt. *Dr. Roska Márton* „Erdély és a honfoglalás” címen tartott előadást, *dr. Szabó T. Attila*, *dr. Makkai László* és *dr. Entz Géza* a szolnokdobokamegyei magyarság történetének egyes kérdéseit, Dés települését, a szolnokdobokamegyei magyarság népiségtörténeti problémáit és a dési református templom tör-

ténetét ismertették. Előadásainknak komoly visszhangja támadt, s hatásukra, a jelek szerint, új lendülettel indul meg e „szórvány-megye“ múltjának tanulmányozása. A vándorgyűlés keretében a nemzetnevelés kérdéséről Szakosztályunk felkérésére *dr. Baráth Béla*, kolozsvári római katólikus plébános volt szíves előadást tartani.

Az őszi hónapok folyamán, 16 hónapi szünet után, ismét megkezdttük tudományos felolvasó üléseink sorozatát. A felolvasó ülések megnyitójában *dr. György Lajos*, Szakosztályunk elnöke történeti visszapillantást adott Szakosztályunk 1860 óta tartó tudományos munkásságáról, és megemlékezett arról a két nevezetes évfordulóról, amelyek mellett erdélyi művelődési egyesület nem mehetett el megemlékezés nélkül. November 11-én volt 150 éve az erdélyi magyar színjátszás megindulásának, decemberben pedig annak az erdélyi országgyűlésnek a 100 évvel ezelőtti eseményeire emlékeztünk, amely az Erdélyi Nemzeti Múzeum megalapítását mondta ki.

Október 28-án tartottuk első tudományos felolvasó ülésünket, amelynek keretében *dr. László Gyula*, az Erdélyi Tudományos Intézet tanára, egyetemi magántanár vetítettképes előadás formájában mutatta be a Kolozsvári Testvérek Szent György-szobrára vonatkozó új kutatásait. Előadása meggyőző erővel mutatott rá arra, hogy milyen ősi magyar művelődési és ötvös-művészeti elemeket őrzött meg a Szent György-szobor. *Dr. László Gyula* előadása szerves része annak az új magyar régészeti munkának, amelyik a népvándorlás kora, a honfoglalás és az első magyar keresztyén századok emlékeinek felkutatása és feldolgozása révén az ősi magyar műveltség világát kívánja feltárni. November 11-én *dr. Ivánka Endre* egyetemi tanár tartott előadást „Az első magyarországi tudományos munka, Szent Gellért Deliberációja“ címen. *Dr. Ivánka Endrét* különös szeretettel üdvözölte Szakosztályunk, mivel ő volt az első, aki a helyreállított Ferenc József Tudományegyetem újonnan Erdélybe jött professzorai közül Szakosztályunkban, tudományos felolvasó ülésen új kutatásait bemutatta. Az előadás Szent Gellért misztikáját ismertette, a középkori magyar művelődéstörténet kérdéseibe vezetett be s középkori keresztyén műveltségünk nyugati és keleti kapcsolataival és sajátos jellegével ismertetett meg.

December 9-én *dr. György Lajos*, Szakosztályunk elnöke olvasta fel a kolozsvári Egyetemi Könyvtár kialakulásáról írott tanulmányát. A Benigni József-féle könyvgyűjtemény sorsának a kolozsvári Lyceum-könyvtárhoz és az 1872-ben alapított Egyetemi Könyvtárhoz kapcsolódó szálait ismertette, az előadás rámutatott a könyvtár-történet nagy jelentőségére. Éppen azért az előadó hangsúlyozta, hogy e munka elvégzésében Szakosztályunk tagjaira még nagy feladatok várnak.

Népszerűsítő előadásokat az elmúlt évben a szakosztályi választmány október 28-i ülésének határozata értelmében nem tartottunk. Egyesületünk vezetőségére vár a Szabadegyetem vezetőségével való tisztázása annak, hogy a népszerűsítő előadások tartását miképpen végezheti közösen Egyesületünk és az Egyetem. Szakosztályunk egyelőre olyan népszerűsítő előadásokat kíván csak tartani, amelyek az Egyesület egyes tárait ismertetik. A legközelebbi ilyen tárgyú előadásokat 1943 első felére tűztük ki. Október 28-i választmányi ülésünk a március 13-i közgyűlés határozata alapján foglalkozott a Szakosztály szervezetének és ügyrendjének módosításával.

A választmány módosító javaslatait e közgyűlés tárgyalja meg.* Az október 28-i választmányi ülésen kívül választmányunk más alkalommal nem gyűlt össze.

A Szakosztály múltévi költségeivel kapcsolatban tisztelettel jelentem, hogy a Szakosztály munkájára az elmúlt évben 5.739 pengő és 56 fillér állott rendelkezésünkre. Ebből 2.593 pengő és 77 fillér 1940—41. évi maradvány volt, 1942-re az Egyesülettől 2.500 pengőt kaptunk, szakosztályi kiadványokra a Magyar Tudományos Akadémiától 500 pengőt s Mikó Imre-alap címen befizettetett 145 pengő 79 fillér. Ebből az összegből 2.200 pengőt fordított Szakosztályunk folyóiratának, az Erdélyi Múzeumnak támogatására, nem számítva azt az 500 pengőt, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia szakosztályi elnökünkön keresztül közvetlenül juttatott a folyóirat számlájára. 2.500 pengőt az Erdélyi Tudományos Intézet kérésére az Erdélyi Régészeti repertorium-sorozat kiadására fordítottunk, mely így az Erdélyi Tudományos Intézet és Szakosztályunk közös vállalkozása lesz. A kifizetett 2.500 pengővel a sorozat első kötetéhez járultunk hozzá. Ez az első kötet *dr. Roska Márton*nak „Erdélyi őskori régészeti repertoriuma” című munkája; ez az elmúlt napokban meg is jelent. Szakosztályunk ügykezelési költségek, szabályzat- és ügyrend-sokszorosítása, meghívók nyomtatása, felolvasó ülésekkel kapcsolatos diapozitívek készítése címen 196 pengő és 76 fillért adott ki. Pénztári maradványunk, amelyet átvittünk a következő évre, 842 pengő és 80 fillér.

Jelentésemet azzal a reménységgel fejezem be, hogy azok a kezdeményezések, amelyek dési vándorgyűlésünkön és tudományos felolvasó üléseinken megnyilvánultak, a következő esztendőben, Szakosztályunk tagjait új és új munkára serkentve, gazdagabb termést fognak hozni.

Kolozsvárt, 1943. január 18-án.

Dr. Juhász István
szakosztályi titkár

Jelentés a Természettudományi Szakosztály 1942. évi működéséről

A felszabadulás utáni első közgyűlését a Szakosztály 1942. március 17-én tartotta. Ezen a közgyűlésen *Balogh Ernő* elnök vezetésével a tisztikar beszámolt az elnyomatás keserves huszonkét esztendejének küzdelmes szakosztályi életéről, majd az elnök és a tisztikar megbízatásukat a közgyűlésnek visszaadták, hogy az egyesület e szakosztálya is a megváltozott helyzeteknek megfelelően újjáalakulva, most már szabadon, régi hagyományaihoz méltó működést fejthessen ki.

* A szakosztályi közgyűlés kimondta a Szakosztály 1906-ban készült Szervezete és Ügyrendje 6. pontjának módosítását. A módosítások az Egyesület közgyűlésének megerősítő határozata alapján válnak véglegessé. A megerősítés után a Szakosztály kiadja az „Ügyrendet” s azt minden szakosztályi tagnak megküldi. A közgyűlés újraavasztotta azokat a választmányi tagokat (dr. Biró Vencelt, dr. Császár Károlyt, dr. Darkó Akost, dr. Gál Kelelent, dr. Gyalui Farkast, dr. Imre Lajost és dr. Jancsó Elemért), akiknek megbízatása ebben az évben letelt.

A közgyűlés *Ruzitska Béla* korelnök vezetésével a lemondást elfogadva, a lelépő tisztikarnak és különösen *Balogh Ernő* és *Gergely Jenő* titkárnak eddigi áldozatos és buzgó működésükért háláját és köszönetét fejezte ki, majd a következő tisztikart választotta meg:

Elnök: *dr. Balogh Ernő*. — Titkár: *dr. Malán Mihály*. — Jegyző: *dr. Hargitai Zoltán*. — Választmányi tagok: *dr. Hankó Béla*, *dr. berei Soó Rezső* és *dr. Szentpétery Zsigmond* tárigazgatókon kívül *dr. Boga Lajos*, *dr. Dávid Lajos*, *dr. Gelei József*, *dr. Győrffy István*, *dr. Gyulai Zoltán*, *dr. Imre Lajos*, *dr. Ruzitska Béla*, *dr. Szász Ferenc*, *dr. Szőkefalvi Nagy Gyula* és *dr. Tulogdy János*.

A tisztikar az egyesületi választmány által tisztségében elismerve, a Szakosztály újjászervezése ügyében 1942. június 18-án tartott választmányi gyűlést; ezen elhatározta, hogy a szaküléseket az őszi folyamán megkezdi. Évente, az egyetemi szünetek kivételével 6—7 szakülést kíván tartani, még pedig minden hónap első hétfőjén. Az ülésen tartandó előadások időtartamát a választmány 20 percen, az ismertetéseket és bemutatásokat 10 percen, a hozzászólásokat 5 percen állapította meg. Elhatározta a választmány azt is, hogy a szakosztály folyóiratát feleleveníti és „Múzeumi Füzetek — Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Matematikai és Természettudományi Közleményei” címen folyóiratot ad ki, amelyben az üléseken elhangzott eredeti előadások, a szakülések jegyzőkönyveinek kivonatai és Erdélyre vonatkozó rövid ismertetések és bibliográfia jelenhetik meg. A folyóirat nyelve magyar, de az értekezésekhez a szerzők kötelesek valamely kongresszusi nyelven megírt kivonatot csatolni úgy, hogy az értekezés és kivonat legnagyobb terjedelme legfeljebb másfél ív legyen. A szerzők értekezéseikből 50 ingyen különlenyomatot kapnak, a szakosztály anyagi megerősödéséig tiszteletdíjat az értekezésekért nem fizet. A folyóirat szerkesztésével a választmány a titkárt bízta meg, ki a szerkesztői tiszteletdíjról előre lemondott. Kimondotta a választmány azt is, hogy folyóiratában, valamint nyomtatványaiban a szakosztály ragaszkodik az akadémiai helyesíráshoz.

Ilyen előzmények után kezdette meg a szakosztály az őszi folyamán szakülések rendezésével tudományos működését. Az 1942. évi folyamán összesen 3 szakülést tartott a szakosztály, mégpedig október 5-én, november 9-én és december 7-én. — Ezeknek a következő volt a tárgysorozata:

1. szakülés: 1942. október 5-én: *Dr. Rotaridesz Mihály* és *Dr. Wagner János*: Kolozsvár és közelebbi környéke puhatestű (Mollusca) faunája. Bemutatta: *Dr. Hankó Béla*. — *Dr. Kolozsvári Gábor*: Adalékok Erdély kaszáspók faunájához. Bemutatta: *Dr. Hankó Béla*. — *Jászfalusi Lajos*: Nehány balatoni hal oxigénfogyasztásáról.

2. szakülés: 1942. november 9-én: *Dr. Hankó Béla*: A békási és a székely ló. — *Nyárády E. Gyula*: A csomafalvi Délhegy és növényzeti viszonyai. — *Dr. Hargitai Zoltán*: Vegetáció tanulmányok a Szamos vidéken.

3. szakülés: 1942. december 7-én: *Dr. Dezső Lóránt*: A csillagok effektív hullámhosszának mérése. — *Dr. Fábián Gyula*: *Drosophila* populáció változékonysága. — *Dr. Dezső Lóránt*: A magyar csillagászat fejlődése.

Így tehát 3 állattani, 2 növénytani és 1—1 élettani, csillagászati, örökléstani és általános tudománytörténeti jellegű előadás volt a három szakülésen tartott kilenc előadás között.

Az előadásokat a szakosztály a jövő év első felében megjelenő folyóiratában szándékozik közreadni.

Végül meg kell még jegyeznünk azt is, hogy a szakosztály résztvett az egyesület dési vándorgyűlésén is, ahol a szakosztály öt tagja, mégpedig *dr. Balogh Ernő*, *dr. Gelei József*, *dr. Györffy István*, *dr. Gyulai Zoltán* és *dr. Malán Mihály* tartott előadást.

Kolozsvár, 1942. december 31.

Dr. Balogh Ernő
elnök

Dr. Malán Mihály
titkár

Jelentés az Orvostudományi Szakosztály 1942. évi működéséről

Több, mint egy évi kényszerű szünet után 1942. szeptember havában, tehát fél éve se, hatalmas erővel indult meg az Orvostudományi Szakosztály működése. Kötelezte erre a hagyományokban gazdag múlt, erősítette a visszatért Egyetem orvosi karának bekapcsolódása és a munka menetét biztosította az a körülmény, hogy az Orvostudományi Kar — bár a Szakosztály keretein kívül — már egy esztendőn át élt hasonló ütemű tudományos életet. Jóllehet az EME Orvostudományi Szakosztályának annaleséből sajnálatos módon hiányozni fognak a Kolozsvárra visszatért Egyetem tanárainak és a segédtszemélyzetnek első tudományos megnyilatkozásai, örvendetesnek kell mondanunk, hogy legalább most már ismét teljes fegyverzetten és egységesen végzi tudományos életét az EME Orvostudományi Szakosztályában a tudományos közösségi életet óhajtó magyar orvosi gárda. Az EME Orvostudományi Szakosztályának Értesítője örökíti meg egyik krónikásának tollából az Orvostudományi Szakosztály működésének 1942. jelentős részére is kiterjedő szünetelését, illetőleg annak körülményeit, amíg végül is ez év nyarán az egyesület Elnöksége és központi Választmánya tudomásul vette a Szakosztály újjáalakulását és így ez év őszén megindulhatott a szakosztályi élet.

A dési vándorgyűlés megszervezésében való részvétel már a nyár utóján foglalkoztatta a Szakosztály elnökségét. A vándorgyűlésen az Orvosi Szakosztály jelentős mértékben vette ki a maga részét. A Szakosztály elnöke, *vitéz Berde Károly* professzor a kolozsvári Egyetem Rector Magnificusa és Tanácsa nevében mondott a vármegyeház dísztermében üdvözlő beszédet, az együttes előadásorozatban pedig *dr. Parádi Ferenc* ny. kórházi igazgató-főorvos a kolozsvári egyetem orvosi karának századvégi tanáraitól, *dr. Bakay György* kórházi igazgató-főorvos a kórház munkásikerének tényezőiről és *dr. Krompecher István* egyetemi tanár az ember szöveti megújhódó (regenerálódó) képességéről tartott előadást a nagyközönség részére. A vándorgyűlés alkalmával az Orvosi Szakosztály szempontjából a vándorgyűléssel kapcsolatos orvosi továbbképző

előadássorozat volt a jelentősebb esemény. Ilyen előadássorozatot más és más városban már a megszállás idején is lehetőség szerint évente tartott az Orvosi Szakosztály kiemelkedő sikerrel. A dési továbbképző előadássorozatra az orvosi szolgálatában túlterhelt és számos katonai szolgálatra behívott orvosi helyettesítő tagtársunk a vasúti korlátozások ellenére is jelentős számban vett részt. A több, mint 50 főnyi orvos jelenlétében igen nagy érdeklődéssel és a siker jegyében zajlott le a már hagyományossá váló orvosi előadássorozat. Négy dési és nyolc kolozsvári előadó szerepelt: *vitéz Novák Ernő* „Alkat és sebészet” címmel tartotta meg előadását, *vitéz Berde Károly* „Napjaink vívmányai a gonorrhoea kórtanában és gyógyításában”, *Árokháty Vilmos* „Biológiai bőrpróbák krónikus fertőző bőrbajokban” címmel értekezett, *vitéz Páll Gábor* az abortus-kérdést ismertette, *Haranghy László* pedig a reticuloendothelialis rendszerről tartott ismertetést, *Armentano Lajos* a vitamin-kérdés jelenlegi állásáról beszélt, *Nyerges Gábor* a hastífusz járványtanáról, *Székely Ferenc* a vegetatív neurosisokról, *Bencsáth Aladár* a csontvelő-vizsgálatok diagnosztikai jelentőségét méltatta, *vitéz Haynal Imre* „A vérkeringés elégtelenségének functionális pathológiája és therápiája” címmel tartott előadást, *Klímó Dezső* a tüdősebészet korszerű kérdéseit ismertette, végül *Miskolczy Dezső* az agydaganatokról szóló vetített képes előadásával zárta be a mindvégig nagy érdeklődéssel hallgatott előadássorozat utolsó napját. A továbbképző előadások szövege az EME orvosi szakosztályának kiadásában az Értesítő külön, 51. kötete gyanánt kerül kiadásra. Az Orvosi továbbképző előadássorozat sikere és az azóta más oldalról is megnyilvánult érdeklődés hatására a Szakosztály választmánya már foglalkozott a jövő évre tervezett vándorgyűlés keretében rendezésre váró újabb továbbképző előadássorozat tartásának szükségességével. Sőt ezen kívül más erdélyi városokban is nyilvánult meg óhaj hasonló előadások tartására; ezeket a Szakosztály az Orvosi Továbbképzés Helyi Bizottságával karöltve kívánja rendre megvalósítani.

A Szakosztályi élet gerincét az október elején megkezdett és attól kezdve december 17-ig hetenként tartott tudományos ülések alkották. Ezeket a Szakosztály tagjai 7 bemutatást és 17 előadást tartottak. A bemutatások és előadások iránti állandó érdeklődést mutatja az összesen 38 tudományos hozzászólás formájában kialakult magas színvonalú tudományos vita, valamint a nagyszámú (sokszor 200 főnél nagyobb) hallgatóság, akiknek soraiban, csak úgy, mint az előadókéiben ott látjuk az Egyetem, a honvédség, valamint Kolozsvár város kerületi és magánorvosainak tudomány iránt érdeklődő elitjét. A tudományos ülések jegyzőkönyve az előadások rövid kivonatával az Orvostudományi Szakosztály Értesítőjének 1943. évi 52. kötetében jelenik meg. Egyes előadások a lehetőségekhez képest egész terjedelmükben megjelennek az Értesítőben.

A Szakosztály működésének maradandó képét a kiadványok örökítik meg. Az ősz folyamán megkezdődött csonka 1942-es évben az Értesítőnek 50. és 51. kötete került kiadásra. Az előbbi kötet az 1939-ben kiadott utolsó (49.) kötet megjelenése óta eltelt és a Szakosztálynak igen súlyos körülmények között végzett működéséről számol be, kifejezésre juttatva azt a törhetetlen energiát, amellyel a Szakosztály akkori, — jelenleg tiszteletbeli elnöke, *Koleszár László* vezette a Szakosztály működését.

E kötetben vannak megörökítve az utóbbi évek tudományos üléseinek jegyzőkönyvei, a közgyűlések jegyzőkönyvei, az egyetemnek ősi székhelyére, Kolozsvárra történt visszatérése alkalmával tartott díszgyűlésen elhangzott beszédek, *Koleszár László* történelmi visszapillantása a Szakosztály 22 évi működésére és *vitéz Berde Károly* orvoskari dékánnak a Szakosztály élete szempontjából döntő súlyú, az Orvostudományi Kar részéről az együttműködést bejelentő beszéde és az azóta gyémánt diplomával kitüntetett *Pataki Jenő* egészségügyi tanácsosnak orvostörténeti előadása. Időrendileg és tárgyánál fogva itt jelenik meg *szépszombati Genersich Antal* egyetemi nyilvános rendes tanár, az EME Orvosi Szakosztálya első elnökének (az akkori kolozsvári tudományos élet korrajzának beillő) emlékezete születésének 100 éves évfordulója alkalmából a Kolozsvárt felnőtt *Entz Béla* pécsi orvosprofesszor tollából. E kötetet a Szakosztályi élet krónikája és a Halottainkról szóló megemlékezés zárja be. — Az 51. kötet a dési vándorgyűlés előadásait tartalmazza.

Országos viszonylatban is felelősséget érzett a Szakosztály az orvostudományi kutatómunka elősegítése tárgyában, amikor választmánya úgy határozott, hogy 1000 pengős országos pályadíjat ír ki a legkiválóbb munka jutalmazására.

Nagyjainkról való megemlékezés ápolását célozza az az indítvány, amely szerint *Högyes Endre* és más nagyjaink emlékét egy-egy ünnepi előadással, illetőleg serlegbeszédrel kívánjuk ébren tartani.

Kolozsvár, 1943. január 15.

Dr. Krompecher István
szakosztályi titkár

Jelentés a Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály 1942. évi működéséről

Az 1942. év legnagyobb részét, egészen a november 7-én tartott közgyűlésig, a Szakosztály újjászervezésének előkészítése töltötte ki; ez idő alatt a Szakosztály munkája az Egyesület október 18—21-i dési vándorgyűlésen öt előadással való részvételre szorítkozott. Mindezekről az eseményekről, valamint a november 7-én tartott közgyűlés határozatairól és az általa megejtett tisztújításról teljes képet nyújt *dr. Oberding József György* nek, a Szakosztály volt titkáranak „A Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály utolsó öt éve. 1938—1942” címmel megjelent beszámolója [EM. XLVII (1942), 607—13]. Ezért az 1942 november 7-ével bezárult időszakra vonatkozólag erre a közleményre utalunk.

Az új tisztikar azonnal elhatározta hogy a Szakosztály munkásságának fellendítése céljából még december hónapban megkezdí előadássorozatát. Elsőként, december 18-án tudományos vitaülést rendeztünk; ezen a következő tárgy került megbeszélésre: „Tehet-e közigazgatási intézkedéssel kivételt a miniszter saját rendelete alól?” A bevezető előadást *dr. Csekey István* egyetemi ny. r. tanár tartotta. Az ezt követő vitában *dr. Szász Ferenc* alispán, *dr. Székelyhidny Géza* vármegyei árvaszéki elnök, továbbá

dr. Búza László, dr. Ottlik László, dr. Martonyi János és dr. Bónis György egyetemi tanárok vettek részt.

A szakosztályi munkaterv további pontjai már csak az 1943. évben valósulhatnak meg.

Jelentésünk szíves tudomásulvételét kérve, maradunk a t. Elnökségnek

Kolozsvár, 1943. január 21.

kiváló tisztelettel

Dr. Balogh Artúr
elnök

Dr. Martonyi János
titkár

Jelentés
az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtárának
1942. évi munkálatairól

1942. július 1-én neveztettem ki az Egyetemi és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtára igazgatójává, s midőn most hat hónapos igazgatói működésem után számot akarok adni könyvtárunk egy évi munkálatairól — a negyedik éve zajló második világháború rettenetes szimfóniája közepette, mikor hazánk és nemzetünk léte, vagy nemléte forog kockán, nagyfokú elfogódottság vesz erőt rajtam. Lelkiismeretem nyugtalankodik, agyam a kérdések tömkelegét sorakoztatja fel, vajjon teljesítjük-e híven kötelességünket, megteszünk-e mindent és úgy cselekszünk-e mindenben, ahogy a nemzet anyagi és szellemi kultúráját védő katonáink érdeke megkívánja? Helyesen sáfarkodunk-e a reánk bízott javakkal, nem túlságosan sok-e az az anyagi erő, amelyet a mai rendkívüli körülmények között művelődésünk fenntartása és továbbfejlesztése érdekében felhasználunk?

A föld csaknem összes népeinek ez a világtörténelemben soha nem látott gigantikus küzdelme a legvégsőkig igénybe veszi a nemzetek és az egyének teljesítőképességét. Ki fog hát győzni ebben a küzdelemben? — Az, akinek a teljesítőképessége nagyobb. A teljesítőképesség nagyságát pedig az egyén felkészültsége, kultúrája dönti el. A háborút viselő országnak tehát éppen oly fontos feladata a kultúra művelése és fenntartása, mint a gyilkoló fegyverek gyártása. A fegyver a háború pusztító géniusza, általa győzünk vagy pusztulunk, de a kultúra, a szellem kultúrája általa sem semmisíthető meg. Ez lesz egyedüli értékünk, mely a világegészből megmarad. Érdemes és szükséges tehát a fegyverek dübörgése között a legnagyobb áldozatot hozni meg érte.

Hálával és tiszteletteljes elismeréssel adózom a Tisztelt Közgyűlés előtt elődömnök, *dr. Valentiny Antal*nak, akinek szolgálati idejének betöltése miatt, 1942. július 1-én, munkabírási teljességében nyugalomba kellett vonulnia. *Dr. Valentiny Antal* egész munkás életét ennek az intézménynek szentelte. Fáradtságot, munkát, sőt egészségét sem kímélve, az idegen uralom legnehezebb éveiben is kitarított és harcolt könyvtárunk magyar érdekeiért s ezáltal lehetővé tette, hogy az a szellem, melyet ebben az intézményben régi, nagynevű igazgatóink honosítottak meg, észrevétlenül és önkéntelenül átlántságot talált a tőlünk idegen lelkekbe is.

Igazgatóságának rövid két éve a könyvtár történetének legnehezebb időszaka volt. Ő azonban terjedelmes ismeretével, nagy tapasztalatával, bölcs intézkedéseivel újjászervezte a könyvtárt és pezsgő életbe lendítette munkálatait. Adja Isten, hogy erőben, egészségben még sokáig szemlélhesse fáradozásának eredményét.

A könyvtár elmúlt éve egyébként az örvendetes gyarapodás és a szorgalmas munka jegyében folyt le.

Legjelentősebb gyarapodásunkat természetesen a budapesti királyi ügyészség köteles példányai képezték (l. 1. sz. mell.). Ennek az anyagnak átvételére és lehozatalára vitéz Balogh Ignác könyvtárnokot és Györbiró Jenő múzeumi könyvtári gyakornokot küldtem ki Budapestre. Három heti munkával 66 ládába csomagolták az egy év alatt felgyűlt könyv-, folyóirat- és hírlapanyagot.

A nyomtatványok nagyarányú gyarapodását a mellékletben feltüntetett magas szám (23.343 kötet) csak jellemzi, de nem mutatja ki teljesen, mert bármilyen szépszámú is személyzetünk és bármennyire fokozzuk is teljesítményünket, a beözönlő örvendetes gyarapodást és minden téren feltorlódott munkát mégsem tudjuk óhajunk szerint elvégezni. Így a tavaly leszállított 96 ládányi kötelepéldány-anyagot sem dolgozhattuk még fel teljesen, az idej anyag pedig érintetlenül áll. Tárvizsgáló bizottságunk bizonyára meg fogja tenni erre vonatkozó jelentését.

Folyóiratállományunk ez évben szintén igen örvendetes javult. A megszállás ideje alatt, míg a magyar könyvállomány alig mutatott némi gyarapodást, a folyóiratok a külföldi tudományos intézetekkel folytatott csereviszony következtében szépen gyarapodtak. Természetesen csak Nagy-Magyarország határain túlról jöttek cserepéldányok, a megszállt területekről nagyon kevés, vagy éppen semmi. Ennek következtében előállott nagy hiányokat pótolni kellene, hogy meglegyen a folytatólágosság a megszállás előtti és utáni idők között. Az így előállott hiány kis része kiegészült ugyan a visszacsatolás örömeire indított nagy könyvajándékozási mozgalom útján, de sajnos, a külföldi folyóiratokban keletkezett nagy hiányokat még mindig nem lehetett pótolni a fennálló nehéz gazdasági és politikai viszonyok miatt. Annyi azonban mégis elérhető volt, hogy a legfontosabbak közül azokat, amelyeket a táruk működése feltétlenül megkívánt, megrendeltük és így ezideig 152 évfolyammal gyarapítottuk meglévő állományunkat.

Megvan minden reményünk arra, hogy az a lelkesedés, amellyel Egyesületünk ügyét az érdeklődők nagy serege eddig is magáévá tette, nemhogy lankadna, hanem ezután még nagyobb méreteket ölt s gazdag ajándékozásban jut majd kifejezésre.

A csereviszony útján beérkezett évfolyamok száma alig mutat valamelyes gyarapodást a megszállás alatti időkéivel szemben. Ennek az a magyarázata, hogy a háború következtében el vagyunk zárva sok olyan országtól, amelynek intézeteivel csereviszonyt folytattunk. Az a gyarapodásbeli különbség, amely mégis előállott, a hazai intézetekkel fennálló viszonyunknak köszönhető, s ez fenntartja némileg a régi egyensúlyt. Reméljük, hogy a háború megszűntével gyarapodási kimutatásunkban ez a szám is tekintélyesen megnövekszik.

Hírlapgyűjteményünk a köteles példányokon kívül más eredetű anyag-

gal alig gyarapodott. Mindössze három évfolyamot tesz ki az ajándékozás útján kapott hírlapszaporulat; ez mindamellet, hogy igen szerény szám, mégis igen szép eredmény, ismerve a magánosokhoz befutó hírlapok szomorú sorsát.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum és a Kolozsvári Ferenc József-Tudományegyetem Könyvtárának térképtára a román könyvtárvezetés valóságos mostohagyermeké volt. Nemesak a régi, főleg magyar vonatkozású anyagot tette tervszerűen megközelíthetetlené, hanem még az általa beszerzett román térképanyagot sem dolgoztatta fel a kellő időben. Ezenfelül a térképtár anyaga a sok költöztetés következtében is sokat szenvedett.

A térképtár tisztviselőinek jó félesztendő munkája eredményeképpen az értékes térképanyag most már zökkenésmentesen állhat a közönség rendelkezésére. A Gazdasági Hivatal jóvoltából 1942. szeptemberére sikerült az eredeti állapotukban hasznavehetetlen, túlméretezett szekrényeket olyan mértékben átalakítani, hogy az atlasz-anyagot bennük hozzáférhető módon lehessen tárolni.

Szükségesnek tartottam a teljes térképtári anyag számbavételét; ez a következő adatokat eredményezte:

1. a) régi fölappal bíró térképek	3292 drb.
b) új fölappal ellátott térképek	2686 „
	<hr/>
	Összesen: 5978 drb.

Megállapított hiányok, melyek minden jel szerint a román uralom alatt, ezen belül 1940 szeptemberében keletkezettek:

2. a) katonai térképek (Spezialkarte)	745 drb.
b) Kolozsvárt vagy környékét ábrázoló térképek	3 „
c) Ó-Romániára vonatkozó térképek	2 „
d) Magyarországra vonatkozó térképek és atlaszok a XVIII—XIX. századból	24 „
e) Külföldi vonatkozású, jórészt XVIII. és XIX. századbeli térképek, köztük Ortelius Teatro del Mondo-ja és Montan Peter Geographiája a XVII. századból (térképek és atlaszok)	13 „
	<hr/>
	Összesen: 797 drb.

Gyarapodási mellékletünk kimutatásából hiányzik az ügyészégi köteles térképanyag adata, mely előreláthatólag számottevő lesz, sajnos, azonban az előbb említett okok miatt eddig nem kerülhetett feldolgozásra.

A kézírattár anyagának feldolgozásában az elmúlt évben kevés történhetett, tekintettel arra, hogy annak kezelője, aki egyúttal a könyvtár műzeális jellegű külön gyűjteményeinek (az Ósnyomtatványtárnak, Régi Magyar Könyvtárnak és Díszművek tárnak) is vezetője, ez utóbbi gyűjtemények rendezésével volt túlnyomóan elfoglalva. A hatalomváltozás után a tisztviselői kinevezések késlekedése miatt a kézírattár csak 1941 őszén

kezdhetette meg működését. Első feladat volt mindenekelőtt a kéziratár anyagának a rendelkezésre álló, régi leltárak szerinti számszerű átvétele és a hiányok megállapítása. A véglegesen elkészített hiányjegyzékből megállapítható, hogy a kéziratárból a román uralom idején aránylag nagyon kevés kézirat veszett el, mindössze 13 darab; az év folyamán számos, elveszettnek hitt kézirat elő is került. A kéziratár a múlt naptári év elején annyira rendezett állapotban volt, hogy a kutatók számára teljes egészében rendelkezésre állhatott. Az 1942. naptári évben 35 kutató 497 kéziratot használt.

Újabb anyaggal a kéziratár az elmúlt évben csak igen kis mértékben gyarapodott. A gyarapodás mindössze 34 kézirat 37 kötetben; ennek fele ajándékozás, fele vétel útján szereztetett be.

Az év utolsó hónapjaiban a kéziratár végleges újjárendezése is megkezdődött már s most van folyamatban. A kéziratár és levéltár gyűjtési körének mindezeideig nem volt kellő elvszerűséggel megállapított határmegyéje, innét eredt az, hogy az idők folyamán igen nagyszámú olyan kézirat helyeztetett el az eredetileg a levéltárból kialakult és kivált kéziratárba, amelyek természetüknél és jellegüknél fogva inkább a levéltárba valók. A kéziratár újjárendezése előtt mindenekelőtt ezt a nagyszámú, oda nem tartozó anyagot ki kellett választani; ez a levéltárral közös egyetértésben meg is történt. Közel öt és félszáz kéziratot vezetünk ki a kéziratár leltárából és adtuk át véglegesen a levéltárnak további megőrzés végett. Ezek között voltak a még teljesen leltározatlan és eddig szintén a kéziratárban őrzött régi céhiratok is.

A további legfontosabb teendője és feladata a kéziratárnak a kézirati anyag korszerű és a tudományos kutatás szempontjainak megfelelő, új leíró katalógusának elkészítése és tudományszakok szerinti nyomtatásban való kiadása. Ez a munka is megindult s a filozófia körébe vágó kéziratok új részletesen leíró katalógusa nagyjából már el is készült.

Gyászjelentéseink gyarapodásának kimutatásában nem szerepel a köteles anyag és az az 1762 darab, mely a román megszállás köteles anyagában gyűlt össze és így az egyetem tulajdonát képezi. Most van folyamatban az eljárás, mely ezt az anyagot a Múzeum Könyvtára tulajdonába fogja juttatni.

Beszámolómnak beszélő adatait tulajdonképpen az idecsatolt kimutatókban kell keresni. A könyvtár életéről és egy évi munkásságáról a hiteles statisztika szólhat legrészletesebben és leghívebben.

Hálás köszönetemet fejezem ki közönségünknek, mely könyvtárunkat szeretetével kísérte, továbbá a könyvtár tisztviselőkarának és egész személyzetének, mely e súlyos időben fokozódó buzgalommal és állandó szeretettel látta el egész munkabírását igénybe vevő teendőit.

Kérem a Tisztelt Közgyűlést, szíveskedjék jelentésemet jóindulattal tudomásul venni.

Kolozsvár, 1943. január 26-án.

Dr. Herepey Árpád
igazgató

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtárának 1942. évi ajándékozoí.

Könyv-adományozók: Alsó László 1, Bándy Vilmos 1, Bányai János 4 (7)*, Bányay Piroska 1, gr. Bethlen Györgyné 20, dr. Bónis György 1, br. Bornemissza Adél 8, Boros Jenő 3, dr. Buzássy Lajos 1, Csipkés Pál 1, dr. Csizmadia Andor 1, Daán Miklósné 1, Eröss Árpád 1, özv. Ferenczi Miklósné 2, dr. Ferenczi Sándor 2, dr. Fugulyán Kata 1, Gámentzy Gerő 1, Generzich-Szombathelyi család 31, Gyallay Domokos 1, dr. Gyalui Farkas 1, dr. Gyulai Zoltán 1, dr. Havas József 1, dr. Hóman Bálint 1, P. Horváth Emil 1 (4), dr. Jakó Zsigmond 2, dr. Jancsó Elemér 6, Jámbor Sári 1, Jóos Imre 1, br. Jósika család 2 (3), Ismeretlen ajándékozó 36, Kádár Géza 26 (28), Kádár István 2, Kelemen Lajos 79 (128), Kiss Andor 1, dr. H. Kiss Géza 1, Kölönte Géza 1, Kovács Ernő 1, dr. Kovács István 3, Monoki István 19 (30), Morvay Zoltán 3 (3), dr. Orient Gyula 2, dr. Orosz Gábor 1, Orth Győző 39 (169), Póka-falvy-Becsky család 1, Radó Polycarp 1, Raffay Gábor 3, dr. Roska Márton 20 (24), K. Sebestyén József 1, Seress Miklós 4, Szabó István 1, dr. Szabó T. Attila 54 (55), Tóth Kálmán 1, Tulics Kálmán 1, dr. Valentiny Antal 1, Virág Sándor 47, Zsögön Egon 8 (9), Egyetem Barátainak Köre, Kolozsvár 2 (10), Első Magyar Általános Biztosító, Bp. 1, Erdélyi Múzeum-Egyesület Titkársága, Kolozsvár 38, Erdélyi Múzeum Szerkesztősége, Kolozsvár 19, Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár 3, Erdélyi Tudományok Intézete, Kolozsvár 1, Ferenc József-Tudományegyetem 1, Fővárosi Könyvtár, Bp. 6 (7), Gutenberg Nyomdász Egyesület, Kolozsvár 9 (13), Ifjú Erdély Szerkesztősége, Kolozsvár 47, Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége, Bp. 7, Magyar Királyi Országos Levéltár, Bp. 2, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Kolozsvár 7, Magyar Nyelvtudományi Szeminárium, Debrecen 1 (3), Magyar Történelmi Társulat, Bp. 1, Magyar Tudományos Akadémia, Bp. 21 (32), Majláth-Kör, Kolozsvár 4, Minerva Nyomda Rt., Kolozsvár 1, Műemlékek Országos Bizottsága, Bp. 1, Országos Bibl. Központ, Bp. 34, Pázmány Péter-Tudományegyetem, Bp. 1, Polgármesteri Hivatal, Szamosújvár 1, II. Rákóczy György-gimnázium, Dés 3, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy 43 (44), Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Bp. 12 (25), Takarékpénztár, Kézdivásárhely 1, Tisza István-Tudományegyetem, Debrecen 38 (42), Unitárius Püspökség, Kolozsvár 1, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Bp. 1. — *Folyóirat- és hírlap-adományozók:* Bányay János 1, dr. Ferenczi Sándor 2, Györbíró Jenő 1, dr. Györffy István 1 (2), Kádár Géza 20, Kelemen Lajos 1, Orth Győző 22, Pilisy Aladár 16, dr. Roska Márton 1, dr. Róth Jenő 5, dr. Szabó T. Attila 7, Tulics Kálmán 1, Erdélyi Múzeum Titkársága, Kolozsvár 37, Erdélyi Múzeum Szerkesztősége, Kolozsvár 1 (18), Fővárosi Könyvtár, Bp. 2, Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 2, Magyar Földrajzi Társaság, Bp. 2, Magyar Királyi Országos Levéltár, Bp. 17, Magyar Népegészségügyi Szemle, Marosvásárhely 1, Magyar Tudományos Akadémia, Bp. 1 (20), Magyar Zenei Szemle Kiadóhivatala, Kolozsvár 1, Országos Bibl. Központ, Bp. 3, Pásztortűz Kiadóhivatala, Kolozsvár 1, Székesfővárosi Statisztikai Hivatal, Bp. 64, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Bp. 1. — *Ösnyomtatvány-adományozó:* Kelemen Lajos 1. — *Aprónyomtatvány-adományozók:* gr. Bethlen Györgyné 49, br. Bornemissza Adél 84, özv. Ferenczi Miklósné 104, dr. Ferenczi Sándor 5, dr. Fugulyán Kata 1, Gámentzy Gerő 2, Generzich-Szombathelyi család 120, Gönczi Lajos 377, dr. Györffy István 1, dr. Jakó Zsigmond 11, özv. br. Jósika Samuné 464, Ismeretlen ajándékozó 4, Kelemen Lajos 87, özv. Kővári Arturné 7, dr. Kristóf György 20, Orlea Mária 7, Orth Győző 4, dr. Pataki Ernő 12, Siménfalvy Györgyné 187, Szabó Károly 26, dr. K. Szentkirályi Ákos 89, Ug-

* A számok az adományozott művek számát, a ()-be tett számok pedig azt jelzik, hogy hány kötetet tesz ki az ajándék.

ron István 837, Zathureczky Károly 41. — *Térkép-adományozók*: dr. Roska Márton 2, Tóth Kálmán 2. — *Kézirat-adományozók*: id. B. Csontos Miklós 2, H. Horváth Sándor 3, Kelemen Lajos 8, R. Kiss István 1, Komáromi József 1, dr. Sajó Géza 4 (6).

Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1942. évi működéséről*

Míg az elmúlt esztendő feladata a gyűjtemény jelenlegi állapotának gondos áttanulmányozása alapján a teendők számbavétele s sorrendjük meghatározása, egyszóval a Levéltár munkatervének az új körülmények követelményeivel való összeegyeztetése volt, a most lezáródó év kötelessége a kijelölt célok megvalósításának elkezdése lett.

Célkitűzéseink munkálásának személyi feltételei szerencsésen alakultak. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium bölcs belátása ugyanis azzal, hogy *Kelemen Lajos* főigazgatót július 1-én történt nyugdíjbavonulása után továbbra is megbízta az ügyek vezetésével, biztosította az elkezdett nagyszabású munkák eredményes folytatásához feltétlenül szükséges egységes irányítást. Az új tisztviselők megismertetése az anyaggal s a levéltárunkint váltakozó részletfeladatokkal továbbra is az ő vállát terheli, de egyben az ő személye a biztosíték a két, néha három évtized óta abbamaradt rendelkezéseknek az előzményekhez szervesen kapcsolódó folytatására is. *Deák Imre dr.* allevéltárnoknak Budapestre, az Országos Széchenyi-Könyvtárba történt áthelyezése után június 1-től kezdve *Entz Géza dr.* könyvtári segédőr és *Keöpeczi Sebestyén József* könyvtári tiszt, heraldikus osztatot be a Könyvtártól a levéltári munkák végzésére. Így tehát a Levéltár személyzete a tavalyi háromról négyre emelkedett.

Mindez azonban még nem tehetné volna lehetővé az alább felsorolt munkák elvégzését, ha az Erdélyi Múzeum-Egyesület napidíjasok alkalmazásának engedélyezésével nem sietett volna segítségünkre. A múlt év novemberében erre a célra kiutalt 1200 pengőt is a folyó esztendőben használhattuk fel. Általában négy-hat, lehetőleg történet szakos tanárjelöltet foglalkoztatunk, hogy munkájuk során az egyetemen tanultakat elmélyítsék, s megbarátkozva a levéltári anyaggal, később az önálló kutatáshoz is kedvet kapjanak. Bár több óradíjas alkalmazása lenne szükséges, a használható munkaerők feltűnően csekély száma megakadályozza a költségvetésünkben nyújtott lehetőségek teljes kihasználását. Ezen a jövőben úgy kívánunk segíteni, hogy óradíjasaink részére az újkori paleográfia köréből fényképmásolat-gyűjteményt állítunk össze, s az alapismeretek elsajátítására rövid tanfolyamot rendezünk. Reméljük, hogy ilyen eszközökkel és állandó gyakorlat révén bizonyos idő múlva sikerül már nagyobb szaktudást igénylő feladataink megoldására munkaerőket kiképezni.

A segédezők tudását figyelembevétel kellett a rendező munka sorrendjét megállapítani. Először tehát a családi levéltárak missiliseit rendezzük át

* *Kelemen Lajos* ny. múzeumi és levéltári főigazgató a levéltár 1942. évi működéséről az itt közreadott jelentést terjesztette a Választmány elé.

író és azon belül címzett szerint. Ez az összesen kb. 60—70 ezer darabot számláló anyag ugyanis eddig, néhány levéltár egyes részeinek kivételével, a keltezés időrendjében volt felállítva; ez használatát nagyon nehézkessé tette. A most átrendezendő anyaghoz levéltáranként külön-külön mutató készül, mely feltünteti a levélíró és a címzett nevét, foglalkozását, illetőleg állását, az egy személyhez intézett levelek számát s az első és utolsó levél keltét. Vezető családainkat Erdélyszerte összefűző, szoros rokonsági kapcsolatok folytán egymást pompásan kiegészítő, hatalmas forrásanyag válik így a kutatás számára könnyen kezelhetővé. Missilis-leveleink új felállítással raktáraink erősen korlátozott tárolási lehetőségeit óhajtjuk gazdaságosabban kihasználni. Minthogy a negyedréti formájú missilis-levelek a levéltári dobozokat nem töltik meg teljesen, a fémdobozban elhelyezett leveleket erre a célra készült papírlemez-tokba tesszük át s a raktár-helyiségek emeleti részének polcain, az illető család egyéb iratai felett, levéltáranként elkülönítve állítjuk fel. Az így felszabadult dobozokat azután nagyalakú iratokkal töltjük meg.

A missilisekkel egyidejűleg folyik az egyes levéltárak megbontott régi rendjének visszaállítása. Az időrendbe, vagy külső szempontok szerint mesterségesen csoportosított anyagból kiválasztjuk a jelzett iratokat és fasciculus-rendbe rakjuk őket. Így aztán az egykori elenchusok, mutatók segítségével anyagunk egy jelentős része válik hamarosan könnyen kezelhetővé és használhatóvá. Levéltáraink lajstromozatlan része egyelőre megmarad mostani felállításában. Rendezésükre csak akkor kerül sor, ha az ilyen nagy feladathoz szükséges, elegendő szakképzett munkaerő áll rendelkezésünkre. A jelzeteletlen anyag rendezését nem mesterséges, erőszakolt elvek szerint gondoljuk elvégezni, hanem úgy, hogy az szerves továbbfejlesztése legyen az elenchizált résznek. Mivel előbb visszaállítjuk összes levéltáraink régi rendjét, reményünk van rá, hogy megismerjük a partikuláris sajátságokat is mutató, egykori erdélyi levéltári rendszereket. Így tehát a levéltáranként mutatózó nagy változatosságok ellenére minden esetben valóban úgy tudjuk majd rendezni az újabb anyagot, mint ahogy azt a levéltárat létrehozó tényezőnek érdeke kívánta volna s az elenchust készítő juratus notarius csinálta volna. Természetesen a birtokjogi vonatkozásokat előtérbe állító régi rendszer szerves továbbfejlesztése mindíg a modern elvekkel, módszeresen, a régi következetlenségek nélkül és a tudományos kutatás érdekeivel összhangban történék.

A fenti irányelvek szabták meg az idei rendező munkát is; ennek részleteiről az alábbiakban számolhatunk be. Különösen fontosnak ítélve azt, hogy a létbe helyezés által a tudományos kutatás előtt valóban megnyílnak az eddig hozzá nem férhető források, régebbi levéltárainkban folyó munkával párhuzamosan gyors ütemben feldolgozzuk az új gyarapodást is.

A tavaly beszállított br. Jósika hitbizományi levéltár hatalmas anyagából szétválasztottuk a különböző, egybekeveredett levéltártestek lajstromozott részét s azokat régi rendjükbe visszaállítottuk. Ezek az elenchizált részek alkotják majd a jelzeteletlen anyagnak a levéltár kialakulásához alkalmazkodó rendezésében a vázat. Munkánk során visszaállítottuk a szentlászlói Kamuti család levéltárát, mely mai formájában majdnem teljes egészében magába foglalja a szintén kihalt

szamosfalvi Mikola család leveleit. A Mikola házasságban élő utolsó Kamuti halála után még nem egyesítették a két külön kialakult levéltárat, hanem csak a Mikolák magvaszakadtával, 1763 körül olvastották őket egybe az örökösök. Ez a hitbizományi levéltár legrégebb és talán legértékesebb része. Itt található a levéltár középkori oklevelei is. E 60 fasciculusnyi anyag használatát nagyon jó elenchus és index könnyíti meg. Az 58 csomót kitevő, szorosabb értelemben vett Jósika-részhez szintén van elenchus. Egyes kötegekből elég sok irat hiányzik s már nem is nagy a remény, hogy további rendezés során előkerül. Hasonlóképp erősen megcsönkült, hihetőleg szintén régi osztozkodások során, a gróf Bethlen Rozália, előbb gr. Csáky János, később gr. Wass Sámuel felesége jogán a hitbizományi levéltárba került iratanyag. A megmaradt részt két előkerült elenchus alapján rendeztük. Ennek kiegészítését alkotják gr. Bethlen Miklós tartományi főbiztos, fogarasi főkapitány, később kincstartó hivatalos iratai. Rendezésük az egykorú tájékoztató jegyzék alapján folyamatban van. Bethlen Miklós leveleiből a XVIII. századi, Jósika Jánoséiból pedig a XIX. század eleji erdélyi főhivatalnok már egészen fejlett módon történő iratkezelése ismerhető meg. Jósika János szabályosan iktattatta a hozzá hivatalos dologban intézett iratokat, az iktatókönyvben jelezte az elintézés módját s ilyen leveleit az iktatószámok sorrendjében gondosan megőrizte. E régi rendben állítottuk fel hunyadmegyei főispánságával (1812—1817), inségkormánybiztosi működésével (1817—1818), guberniumi elnökségével (1822—1834) és 1841/43 erdélyi országgyűlésen betöltött királyi biztosi tisztségével kapcsolatos iratait. Megtörténnek az előkészületek, hogy a többi családtag hivatali működésével kapcsolatos iratok kiválasztása után elkezdődhessék a terjedelmes és nagyértékű missilisanyag rendezése. Nem mulaszthatjuk el annak a nagy előnynek hangsúlyozását, amelyet a tudomány és a letélbe helyező család számára az a tény jelent, hogy a Jósika familia multjának majdnem összes írásos emléke egy helyre került megőrzés végett. Családtag és tudományos kutató a szükséges adatokat egy helyen kapja meg vagy a magyarfenesi vagy a hitbizományi levéltárban.

A szintén tavaly bekerült Torma levéltár lajstromozott részének visszaállítása fennmaradt jegyzéke segítségével megtörtént. További munkánk alapja Torma József mult század közepén félbemaradt rendezése lett s az anyag szétesoportosítása elkészült. A levelezés írók szerint elrendezve kész a mutatózásra.

Ez év nyarán került be a gróf Teleki család kővárhosszúfalusi levéltára. A költöztetések során teljesen összekeveredett 22 ládányi iratanyag szétbontása alkotó csoportjaira és a végrehajtható rendezések megtörténtek. Jelzetelt iratait különválasztottuk és az előkerült elenchus alapján régi rendjük szerint 93 fasciculusba visszaraktuk. Ez az egymagában tekintélyes levéltárral felérő rész teljesen rendezve már a kutatók használatában áll. Külön egységet alkot a hatalmas gazdasági levéltár, mely híven mutatja a XVIII—XIX. század fordulóján az erdélyi nagybirtok gazdálkodását, szervezetét, terméseredményeit, helyzetét és szerepét. Az iratok szétosztályozása gazdaságonként és évenként befejeződött. A rendezés során eddig előkerült missilis leveleket írók és címzettek szerint cso-

portosítottuk. Jegyzékbe foglalásukkal azonban várunk, hogy a még esetleg előkerülő darabok beoszthatók legyenek.

Hasonló elvek alapján majdnem teljesen befejeztük az 1906-ban letétbe helyezett, Kolozsvárt őrzött kendilónai Teleki levéltár átrendezését. Jelzetelt iratait különválasztottuk; elrendezésük az egykori fasciculus-rendbe az előkerült elenchus alapján hamarosan elkészül. Az eddig időrendben és különböző csoportokban kezelt terjedelmes anyag jórésze válik így a kutatás számára könnyen áttekinthetővé. Még a missilisekben általában feltűnően gazdag Teleki levéltárak között is jelentős a kendilónai levéltár hozzávetőleg 30 ezer darabra becsülhető levelezés-anyaga. Mint-hogy a most bekerült hosszúfalusi levéltár missilisei a kendilónai anyagot pompásan kiegészítik, Levéltárunk a Teleki család tagjainak életére, szerepére páratlanul gazdag és meglehetősen teljes anyaggal rendelkezik. Ennek a hatalmas iratmennyiségnek osztályozása írók és címzettek szerint, az ivrétiük kivételével, befejeződött, sőt egy részéhez már a mutató is elkészült. Minden remény megvan reá, hogy e nagyszabású munkákat a jövő évben befejezhetjük. Az újjárendezett két nagy levéltár hatalmas forrásanyagot fog nyújtani a magyar tudománynak és kellőképpen bizonyítja majd a Teleki család szerepét Erdély történetében.

Rendkívül nagy kárát vallotta a kutatás, hogy a Bánffy nemzetség levéltárának régi rendjét részben az 1903-ban történt beszállítással, azután meg a család oklevéltára kiadása érdekében annyira felbolygatták, hogy a segédkönyvek használhatatlanná váltak. Ez év folyamán került sor ennek a több embert igénylő munkának elvégzésére s még a nagy hideg beállta előtt sikerült is azt befejezni. A levéltár azonos provenienciájú, jelzetelt darabjait különválasztottuk és az egykori elenchusok alapján fasciculus-rendbe raktuk. A lajstromozott iratok öt csoportra oszlanak, segédkönyvek azonban csak a régi levéltárat alkotó két legnagyobb részhez vannak. E két csoportban foglalnak helyet a nemzetség régi birtokaira és rokonai kapcsolataira vonatkozó levelek. Elsősorban szilágysági birtokokra vonatkozik az a főként XVII. századi iratokat tartalmazó csoport, mely hihetőleg a bályoki Szénás család levéltárának értékes töredéke. Az eredeti borítólapok feliratai alapján könnyen lehet tájékozódni az „ad numerum consignationis” jelzésű részben. E csomók tartalma nagyon változatos, de túlnyomó részük Bánffy Dénes (1723—1780) meg Bánffy György (1746—1822) gazdasági és pénzügyeivel kapcsolatos. Ebben az évben sikerült kialakítani a kutatás számára leglényegesebb részek végleges rendjét. A jövő feladata a most csak ideiglenesen használhatóvá tett csoportok körében felmerült feladatok fokozatos megoldása. Így több, már rendezett csoporthoz tájékoztató jegyzék készítendő s a levelezést is többi levéltárunk mintájára írók szerint szükséges rendezni.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtára és Levéltára első igazgatójának, Szabó Károlynak a levelezése 1920-ban került őrizetünkbe. A kiegyezés után fellendülő magyar tudományos élet, az újabb erdélyi tudományos törekvések megismerése szempontjából rendkívül becses anyagot beszállítása után Kelemen Lajos nagyjából rendezte. Most írók szerint csoportosítottuk a leveleket és mutató is készült hozzájuk. Szabó megmentett levelezése 2272 darabot számlál és szinte teljes egészében irodalmi

vonatkozású. Nem csupán a múzeumi Könyvtár és Levéltár kezdeteinek, hanem a kolozsvári egyetemi élet indulásának megismeréséhez is értékes adatokkal szolgál.

Néhai Török Bertalanné által 1915-ben a Levéltárnak adományozott iratokat férje gyűjtötte össze Alsófehér vármegye monografiájához. E gyűjteményen belül megkülönböztethető ugyan néhány kis csoport, rendezésekor azonban mégis a pusztai időbeli sorrend látszott helyesnek. Talán ha a gyűjtemény még be nem szállított része is hozzáférhetővé válik, lehetséges lesz az egy levéltárból kikerült darabokat csoportosítani. Annyi azonban határozottan felismerhető, hogy a gyűjtemény az elpusztult Barcsai és az 1848-ban szintén megcsönkült, utóbb a kolozsvári Román Állami Levéltárba került és 1940 őszén a románok által elvitt csombordi Kemény levéltár több értékes darabját őrzi. Az utóbbihoz tartozhatott egykor a gyűjtemény 26 darabot számláló középkori része. Míg a középkori oklevelek Kolozs, Kraszna, Fehér megyékre vonatkoznak, az újkori anyag túlnyomólag csak Fehér megyére szolgáltat adatokat.

A pókafalvi Beeski család levelesládája ez év elején került be. Rendezését befejeztük. Az anyag lajstromozott részében két elenchus igazítja el a kutatót. A missilis leveleket íróik betűrendjében, a jelzeteletlen birtokleveleket pedig keltük idősorrendjében helyeztük el.

Hodor Károlynak, az erdélyi helytörténetírás egyik érdemes megindítójának személyi levéltárát is tüstént bekerülése után rendeztük. Birtoklevelei és levelezése nélkülözött minden korábbi rendet. Így külön csoportosítottuk az anyja révén reá szállott Vajna- és a Hodor-leveleket birtok szerint s azon belől időrendben. A Hodor-levelekkel együtt bekerült 20 fasciculusnyi *osdolai Vass levéltár*at régi jegyzéke alapján rendeztük.

A Dési (régábban: dési Szabó) család levéltárában kiválasztottuk a különböző provenienciájú darabokat s végleges rendjüket előkészítettük.

Szomorú jelentés-gyűjteményünk két évtizedes gyarapodását feldolgoztuk s jelentős részét be is osztottuk.

Tervezetet készítettünk az Erdélyi Múzeum-Egyesület irattárának rendezésére és a szakosztályok iratanyagának intézményes biztosítására. Tervezetünk szerint a központi és a szakosztályi titkárságok minden év elején beszolgáltatnák folyó ügyintézésükhöz már nem szükséges irataikat. Beszolgáltatási kötelezettséget a központi titkárság esetében öt, a szakosztályoknál három évnél idősebb iratokra kértük megállapítani. A múlt tapasztalatai figyelmeztetnek, hogy a szakszerű irattári kezelést kicsi terjedelménél fogva természetesen nélkülözni a szakosztályi aktaanyag csak ilyen szabályozással óvható meg az elkerülhetetlen csönkulástól. Az Egyesület nálunk őrzött régi irattárának rendezését elkezdtük. Ezt a rendezést az Egyesület fontos szerepén, a közeledő centenáriumnak méltó tudományos emlékének előkészítésén kívül az a gyakorlati haszon is sürgeti, hogy régi szerzeménykönyvek hiányában a múzeumi táruk alapanyagának provenienciája csak az ügyiratokból ismerhető meg.

Nagyfontosságú ténynek tartjuk mindkét gyűjtemény szempontjából, hogy sikerült megállapítani a Levéltár és Kézirattár közötti, a múlt helyzetből eredő kérdések rendezésének alapelveit. Már a múzeumi

kézíratos anyag alapjául szolgáló Kemény-gyűjtemény magában hordta azt a lehetőséget, melyből a most megoldott kérdések ilyen naggyá növekedtek. Kemény József gróf gyűjteményében ugyanis egyaránt volt levéltári és kézírattári őrizetet kívánó anyag. 1902-ig, a levéltárak Kelemen Lajos által kezdeményezett gyűjtéséig, olyan kicsi volt a Könyvtár kézíratos anyaga, hogy együttes kezelésükből semmiféle kérdés nem adódott. Az együtt kezelt anyag kettős jellegének felnemismerésével magyarázható, hogy 1904-ben a levéltári és kézírattári anyag szétválasztása az alapelvek tisztázása nélkül, külső szempontokhoz igazodva történt. Az elvi kérdések tisztázatlansága aztán sok zavar forrása lett. Így eshetett meg, hogy csupán kötött alakjuk miatt, iktató-, jegyző- és számadáskönyvek, urbariumok, inventariumok, sőt levéltári elenchusok továbbra is a Kézírattárba kerültek, illetőleg maradtak, irattartozékuk viszont a Levéltárba helyeztetett el. Az ilyen anyag a Kézírattár számára akadályozó terhet, az illető családi levéltár számára pedig hiányt, csonkulást jelentett.

Az eddigi bizonytalan gyakorlatból eredő hibák orvoslására és a jövőben hasonló zavarok megelőzésére a két múzeumi tár a következő alapelvekben állapodott meg:

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárába kerülő levéltárak megbontatlan egységnek tekintendők, melyeknek az ú. n. kéziratanyaga éppen olyan szerves tartozéka, alkotórésze, mint az iratok, a levelezés vagy a térképek. A megbonthatatlanság elvének kimondása azonban nem érinti azt a jelenleg egy épületben, egymás szomszédságában elhelyezett két tár között célszerűségi okokból dívó gyakorlatot, hogy a levéltárak ú. n. kézíratai kezelés végett a Kézírattárban helyezhetők el. Ez az átengedés csupán kezelési eljárás, levéltártörzsükkel való szoros összetartozásukat azonban nem érinti. A Kézírattárban elhelyezett kéziratok nem a Kézírattár, hanem minden esetben annak a levéltárnak pecsétjével látandók el, melyhez tartoznak. A Kézírattárban kezelt anyagról jegyzék készítenendő, melynek egy példánya annak a levéltárnak megfelelő helyén őrizendő, ahonnan azt kiemelték. A megállapodás részletesen szabályozza, hogy milyen esetben lehetséges, illetőleg feltétlenül szükséges a Kézírattárban kezelt jure levéltári darabok tényleges egyesítése levéltártörzsükkel.

Annak eldöntésére, hogy mi tartozik a Levéltár és mi inkább a Kézírattár gyűjtési körébe, illetőleg a levéltárak milyen természetű darabjai engedhetők át kezelés végett továbbra is a Kézírattárnak, a két tár a következőkben állapodott meg:

Kézírattári anyagnak tekintendők az olyan darabok, melyekben tartalmukat tekintve az irodalmi elem az elsődleges, illetőleg amelyeket a könyvszerűség jellemez. Kézírattári kezelésben maradnak tehát pl. a családi levéltárak naplói, családtagok irodalmi munkái, ilyen irányú kísérletei. Nem választható el azonban az illető levéltártörzstől a családtagok hivatali működésével kapcsolatos, kéziratnak minősíthető semmiféle irat: feltejesztések, memorandumok, hivatali és ünnepi beszédek, köszöntő versek, megemlékezések stb.; egyszóval mindaz, ami az illető családtag hivatalnokoskodásának köszönheti létrejöttét és a család tulajdonába kerültét. Nem kerülhetnek a Kézírattár kezelésébe gyermekkori iskolai dolgozatok, jegyzetek. Kivételt képezhetnek a jelesebb tanárok kézíratos tankönyvei-

nek tekinthető iskolai jegyzetek. Családi emlékkönyvek, családi eseményekre vonatkozó, könyvalakú feljegyzések s minden olyan darab, melynek csupán vagy túlnyomóan családi vonatkozásai vannak, a Levéltár őrizetében maradnak.

A Levéltár gyűjtési körébe tartozik minden olyan irat, mely hivatali ügymenetben jött létre, s így tulajdonképpen bizonyos hatóság, testület, egyesület, vállalat vagy levéltárt termelő más tényező levéltárában foglalhatna helyet. Természetesen ide értendő minden olyan iratanyag, mely valaha egy akta mellékletét képezte, s mely bizonyos ügy elintézésének elősegítése végett készült. Hivatali segédkönyvek, iktató- és jegyzőkönyvek szintén a Levéltárban őrizendők. A fenti elvek alapján tehát a Levéltár kezelésébe utaltatnak, pl. a különböző törvényhatóságok jegyző- és iktatókönyvei, statutumai és constitúciói, felterjesztései, lustra-jegyzékek és a nemesi ügyekkel, igazolásokkal kapcsolatos minden irat, végül a gyakorlati, nem irodalmi célból készült guberniumi, udvari vagy más rendelet- és másolatgyűjtemények. Teljes egészében levéltári anyagnak minősül az ú. n. „Országgyűlési Iratok” gyűjteménye, átadása azonban később történik meg.

A fenti elvek alapján eddig 543 darab irat, illetőleg kötet került vissza a Levéltárba. Közük vannak Kolozsvár város 1496. évi főbírájának számadásai, Szászváros és Szászvárosszék XVII. századi adóösszeírásai, számadáskönyvei, nagymennyiségű céhjegyzőkönyv, iktatókönyv, különféle urbariumok, székely lustra-jegyzékek, nemesi összeírások s további rendezések alapjául szolgáló elenchesok.

Fontos tudományos és levéltári kezelési érdekből kezdtük meg családi levéltáraink középkori anyagának új, egységes rend szerinti felállítást. Az az örömdetes tény, hogy az Erdélyi Tudományos Intézet megkezdi Erdély középkori oklevéltárának kiadását, szükségessé tette azt, hogy anyagunk kutatóink számára könnyen áttekinthető legyen. A fokozott használat következtében elkerülhetetlen rongálódás lehetőségét pedig megfelelő elhelyezéssel kell a lehető legkisebbre csökkentenünk. E két követelményt igyekeztünk összeegyeztetni, amikor megkezdtük középkori okleveleink kiválasztását s az egyes levéltárak elején, minden más anyagtól elkülönített felállítást. Kiemelünk és keltezésük időrendjében helyezünk el minden eredetiben vagy akár újkori átiratban reánk maradt 1541 előtt elt oklevelet. A kiemelt darabok régi helyére utalólap kerül, mely feltünteti, hogy az illető oklevél milyen dátum alatt található meg. Ha egy oklevélben több átirás van, az okmány a legkorábbi átirat oklevél keltének megfelelő helyre kerül. A többi átirásokról utalólapok készülnek; ezek a középkori gyűjtemény időrendjébe elhelyezve pontosan tájékoztatják a kutatót. Ezzel az átrendezéssel és az alább említendő regesztázással kívánja az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára elősegíteni azt a halaszthatatlanul fontos feladatot, melyet az Erdélyi Tudományos Intézet a középkori okmánytár kiadásával magára vállalt. — Levéltári szempontból eljárásunkat az is kívánatosná tette, hogy így nem rongálódik a középkoriak keresésével az abban a csomóban lévő más anyag. A hely is jobban kihasználható azáltal, hogy a függő pecsétes levelek jórésze kikerül a fasciculusokból; középkori darabjaink csak így óvhatók meg tökéletesen. A fasciculus-rendben ugyanis nem volt meg a mód arra, hogy az Erdély-

ben ritkaságuk miatt is oly becses oklevelek mindegyikét külön pallumba tegyük s a függő pecséteket kellően megvédjük.

Időrendben elhelyezett levéltárainkat most nem számítva, eddig a br. Jósika család hitbizományi, a Bánffyak nemzetségi, a gr. Teleki család kendilónai, a gr. Wass, Macskási és Toroczka levéltárak középkori anyagát emeltük ki.

Ehhez a munkához kapcsolódik levéltáraink ismertetésének előkészítése. Elképzelésünk szerint véglegesen rendezett levéltáraink anyagát fokozatosan nyomtatásban is ismertetjük. Ezek az ismertetések tartalmazzák az illető levéltár történetén kívül, amennyire az anyagában való tájékozódás ezt megkívánja, a tulajdonos család rokoni összeköttetéseinek és birtoklásának egészen rövid vázlatát, az 1541 előtti iratok regesztáit s a levéltár teljes anyagának csomónkénti tájékoztató-jegyzékét, a misszilisek névmutatóját. Minden levéltárat külön ismertetünk, de teljesen azonos elvek szerint. E füzetekből idővel kialakul az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának tudományos inventárium; ennek egyes kötetéhez mutató is készül. Míg a most folyó munka során nem sikerül kialakítani több levéltárunk végleges rendjét, e füzetek csak nagyobb időközökben jelenhetnek meg, később azonban gyorsabban követhetik egymást. Az 1541 előtti anyag regesztázását Valentiny Antal dr. ny. egyetemi könyvtárigazgató úr. volt szíves elvállalni. Eddig a br. Jósika hitbizományi levéltár középkori okleveleinek kb. feléről készültek el a regeszták.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum megalakítása első kísérletének százados évfordulóján Levéltárunk azzal kíván méltó emléket állítani alapítójának, gróf Kemény Józsefnek, hogy kiadja kéziratának kritikai jegyzékét. E munkát Sajó Géza dr., a Kézirattár öre végzi s az előreláthatólag jövő esztendő folyamán jelenik meg nyomtatásban.

A Levéltárba már bekerült anyag rendezésével párhuzamosan folyik a tervszerű gyűjtés és a magánlevéltári anyag védelmének előkészítése. Minthogy a rendszeres gyűjtés és védelem alapfeltétele a jelen helyzet pontos ismerete, már tavaly óta dolgozunk az erdélyi levéltárak számbavételén. Az eddigi történeti feldolgozásokon alapuló adatgyűjtésünk befejezéséhez közeledik. Csak ezután kezdődhetik el annak, sok esetben nagy utánajárást igénylő kinyomozása, hogy a megszállás alatt vagy még a háború előtt mi lett a sorsa egy-egy levéltárnak, ki a jelenlegi tulajdonosa, hol őrzik, stb. Ha azután egy levéltárat sikerült így napjainkig követnünk, érintkezést keresünk tulajdonosával megtekintése végett, anyagáról tájékoztatót készítünk, megőrzésére, rendezésére tanácsokkal szolgálunk. Az erdélyi magyar társadalom, a régi vezető rétegeknek családjuk multja és a nemzeti tudomány érdekeivel szemben állandóan tapasztalt felelősségérzete biztosíték arra, hogy Levéltárunk megbírkózhatik ezzel a nagyobb apparátust igénylő feladattal.

Azok a szoros kapcsolatok, melyek *Kelemen Lajos* főigazgató egész Erdélyre kiterjedő személyes ismeretsége révén intézetünket társadalmunk széles rétegeivel olyan patriarchálisan összefűzték, mostani gyűjtő és tájékoztató munkánk során nagyon gyümölcsözőknek bizonyulnak. Örvendetes az a megértés, amellyel a levéltár-tulajdonosok irataik megőrzésére felkínált segítségünket fogadják. Szinte kivétel nélkül átérzik annak

a felelősségnek terhét, mely iratainknak többnyire kellő gondozás hiányában bekövetkezhető elpusztulása esetén őket családjukkal és nemzetükkel szemben terhelné. Alig van közöttük olyan, aki ne érezné, hogy régi levelei jóval többek egyszerű családi emlékeknél. Elődeik lepergett élete, gazdálkodása, hivatali működése mind egy-egy kisebb vagy nagyobb fontosságú, de nélkülözhetetlen részletét alkotja az erdélyi magyar életnek. Mindnyájan megértik, hogy a magyar családok írásos emlékeinek összessége alkotja az erdélyi magyarság életének forrásait. Ez évi gyarapodásunk e nemes szemléletnek fényes bizonyága. Egyre több levéltártulajdonos érez indítékot arra, hogy régi leveleit, melyek családján keresztül az egész magyarságnak is féltett forrásai, letétbe helyezéssel megóvja a kutatás számára.

Ebben az esztendőben a következő levéltár-tulajdonosokkal vettük fel a kapcsolatot irataik biztosítása érdekében: Bálintitt Károly br. (Nagy-ernye), özv. Betegh Imréné (Felőr), Becski Bertalan (Somkerék), Gondoskodó Társaság (Kolozsvár), Hatfaludi Miklós (Érmihályfalva), Kende György br. (Cégénydányád), Korponay Kornél (Feketefalu), Lészai Ferenc (Magyargorbó), Simó Endre (Kissolyos), Z. Nagy Lajos (Selymesilosva), Rosnyai György dr. (Marosvásárhely), Sombori László (Kolozsvár), özv. Szentiványi Józsefné (Farnos), Sztáray Mihály gr. (Sárközújlak), özv. Tatarossy Móricné (Alőr), Teleki Károly gr. (Sáromberke), Toldalaghi József gr. (Koronka), Wass-Tarjányi Ákos (Cege). Szíves és megértő közvetítésükért különös köszönettel tartozunk özv. Teleki Lászlóné grófnőnek, valamint Kende György báró, Teleki Ádám gróf és Torma Miklós uraknak.

Az elmúlt év karácsonyi szünidejére hazutazó középiskolás diákokkal nyolcezer példányban felhívást küldtünk szét az erdélyi levéltári anyag megmentése érdekében. Bár a felhíváshoz fűzött reményeink nem mindenben váltak be, a beérkező válaszok sok adatot, útmutatást, támpontot szolgáltatottak a jövőre nézve, s hatása bizonyára később fog jelentkezni. Eredményes gyűjtésükkel különösen kitűntek: Róm. kat. Segítő Mária gimnázium, Csíkszereda, tanulói, Bethlendi Katalin és Marosi Angéla (Kolozsvár), Sípos Rudolf (Kolozsvár), Komáromi József (Zilah). A felhívás nyomán ajándékaikkal gyarapították Levéltárunkat: Angyal Miksáné (Nagybánya), Gámentzy Gerő (Kolozsvár), Kovács Béla dr. (Kolozsvár), Lázár Árpád (Reszterce). E helyen kell köszönetet mondanunk az Erdélyi Múzeum, Pásztortűz, Hitel, Ellenzék, Székely Szó szerkesztőségének, hogy felhívásunkat olvasólaborukhoz közvetíteni szívesek voltak.

Munkatervünkhöz tartozik, hogy a szétkallódott levéltár-részeket lehetőség szerint visszajuttassuk levéltártörzsükhöz. Minthogy az első világháború előtt a Királyhágón innen az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára egyedül igyekezett a piacra kerülő iratanyagot megmenteni a pusztulástól, több olyan aktacsoport van ma őrizetünkben, melyeknek az erdélyi kormányhatóságok vagy más törvényhatóságok levéltárában lenne helyük. A magyar levéltárügy irányító fóruma, a m. kir. Országos Levéltár megértésének köszönhető, hogy a Levéltárunkban őrzött thesauriatusi, fiskális és guberniumi iratoknak erdélyi magánlevéltári anyagért cserébe való átengedésére sikerült elvileg megállapodni. Levéltárunk tárgyalásokat kezdeményezett az Országos Levéltárral és a tulajdonossal a gróf és báró Sennyey család dunántúli és zemplénmegyei vonatkozású, nálunk letétként őrzött

levéltárának hasonló értékű erdélyi levéltárért való elcserélésére. Levéltár- és tudománypolitikai szempontok teszik kívánatosná, hogy a magánlevéltárak ne szakíttassanak ki abból a tájból, ahol termelődtek, mert ezáltal használatuk megnehezül s éppen helytörténetírásunk annyira óhajtott felendülése válik lehetetlenné. Levéltárpolitikánk egészséges táji központok kialakítására törekvő irányítóinak jóindulata biztosíték arra, hogy folyamatban lévő tárgyalásaink hamarosan eredményesen lezárulhatnak.

Újra megindított gyűjtésünk ez idén a tavalyinál is gazdagabb eredménnyel járt. Minthogy új letételeink között több nagy egyesületi irattár is szerepel, számszerű gyarapodásunk (kb. 180—200 ezer darab) minden eddigi esztendőjét messzire felülmulja, s megközelíti a Levéltár régi állagának egynegyedét.

Családi levéltáraink ezévi gyarapodásából messze kimagaslik a gr. Telekiek kővárhosszúfalusi levéltára. Nem csupán nagy terjedelme, anyagának értéke biztosít *Teleki Ádám gróf* ajándékának Levéltárunk annaleseiben különleges helyet, hanem az az örvendetes tény is, hogy segítségével ismét jelentős lépéssel közeledtünk egyik régi célunk felé. Tudományos és levéltári szempontok, de legalább ugyanilyen mértékben családi érdekek is kívánatosná teszik, hogy egy-egy familia kezén lévő ági levéltárak lehetőleg egy helyen őriztessenek. A családok eredeti birtokállományának osztódása révén ugyanis a levelek is osztódtak a részbirtokoknak megfelelően. Minthogy azonban a leveleket nem mindig adták át az egyes részek birtokosainak, s ha át is adták a legfontosabbakat, bőven maradt vissza birtokjogi szempontból lényegtelen, tudományos nézőpontból azonban már igen becses anyag, sem a tudományos, sem a családi kutató nem lehet nyugodt afelől, hogy amit nem talált meg a tekintetbe jöhető levéltárban, nem rejtőzik-e az egy másik ág iratai között. Csak egy helyen való őrizettel és szakszerű kezeléssel remélhető gyors és eredményes kutatás a közös törzsből származó, de rokonsági kapcsolatok révén különféleképpen bővült családi levéltárakban. A Teleki család melyik tagja keresne pl., ha az ágak szétválása előtti időre kutatna, a nálunk őrzött hosszúfalusi vagy kendilónai ági levéltárban olyan iratokat, melyeknek a nemzetségi archívumban lenne helyük, de ott nem kaphatók meg. Pedig mindkét levéltárunk őriz ilyen iratokat. Ha felemlítjük az aránylag kisszámú erdélyi vezető familiákat összefűző szoros rokoni kapcsolatok következtében történt levéltár-vándorlásokat, világos lesz a családokra és a tudományos kutatásra a levéltárak egy helyen való őrizetéből eredő nagy haszon. A br. Bornemissza család levéltárának egy része pl. a br. Huszár levéltárba került, a br. Jósika hitbizományi levéltár pedig egy gr. Teleki, gr. Bethlen és gr. Csáky levéltárat is őriz. E levéltár-vándorlások csak úgy tarthatók számon s a belőlük származó sok zavar, félreértés csupán úgy hárítható el a kutatás útjából, ha az erdélyi magyar családi levéltárakat a szakszerű kezelésükre, őrizetükre a Királyhágón innen egyedül berendezett Levéltárunkba központosítjuk. A magánlevéltárak forrásértéke Erdélyben jóval nagyobb, mint az ország többi részeiben, mert a fejedelmi kor hivatali levéltárai elpusztultak. Bizonyára egyetlen család számára sem lehet közömbös, hogy az erdélyi történetírás műhelyei: a kolozsvári Egyetem, az Erdélyi Nemzeti Múzeum és az Erdélyi Tudományos Intézet munkája során fény

derül-e elődjei szerepére vagy sem. Ezért tartjuk rendkívül örvendetesnek, hogy a Bánffy- és Jósika-nemzetség után végre a Teleki család multjáról és Erdély történelmében játszott szerepéről is kellő mennyiségű forrásanyag tájékoztatja a kutatót.

Bár a rendezések már annyira előrehaladtak, hogy részletes beszámolót adhatnánk a hosszúfalvi levéltár anyagáról, ezt most annál is inkább el kell hagynunk, mert reméljük, hogy végleges rendjük kialakítása után a kendilónai Teleki levéltárral együtt ismertetésüket és jegyzéküket nyomtatásban is közreadhatjuk.

E levéltár eredeti iratanyaga a XVII. században kezdődik, de az 1801-ben lajstromozott rész majdnem teljesen XVIII. századi és Teleki Sámuel meg felesége Eötvös Mária, fiuk Imre és unokájuk ifjabb Imre életével, birtokaival kapcsolatos. A lajstromozatlan részben főként a Teleki Imre fiának, Miksának iratai találhatók. Külön csoportot alkotnak az előbb felsoroltak birtokainak termelésével, gazdasági igazgatásával kapcsolatos iratok, melyek az erdélyi nagybirtok üzemének megismerését teszik lehetővé. Az egész anyag területileg nagyjából a következő egységekre tagolódik: I. Kővárvidéki birtokok, Hosszúfalva és Nagynyíres középponttal. II. Mezőségi birtokok: Kis- és Nagysármás, Pagocsa, Paszmos, Mezőújlak, Kendilóna. III. Sorostély és Holdvilág. IV. Fogarasföldi jószág: Alsó-, Felsőárpás, Opra-Kercesora, Strezsa. V. Karkó, Tibor, Királypataka, Dupapiatra. VI. Szilágysági birtokok: Bajom, Alsóberesztő, Pacal. VII. Szatmármegyei birtoktest: Bagos, Gyülvész, Nagybánya, Oláhhdos, Ombod, Pálfalva, Színérváralja, Vetés. VIII. Máramaros: Dolha, Ruszkapojána. — A Teleki közbirtokosok felosztása és a Teleki Adám magvaszakadtával (1792) végbement osztokodások iratai az egész Teleki nemzetséget érintik. Bőven őriz a levéltár az előkelőbb megyei magyar családok legtöbbjére adatokat, de különösen gazdag a Teleki Sámuelné Eötvös Mária jussán idekerült Bagosi, Eötvös, Debreceni, Horthy, Jármí, Vetési familiára vonatkozó iratanyag. Eötvös Mária és Teleki Sámuel levelezése a XVIII. századi erdélyi élet és gazdálkodás sok sajátosságát közvetíti felénk. Aranka György egy csomó levelén kívül különösen becsesek a gr. Teleki Imréhez írt levelek (Kilian Györgytől és neves külföldi könyvkereskedőktől), mert belőlük összeállítható a hosszúfalusi könyvtár kialakulása. Teleki Imrét nagy szeretettel, gonddal, ízléssel és tudással összegyűjtött hosszúfalusi könyvtára Erdély XVIII—XIX. századi könyvtáralapító főurainak legelső sorába helyezi. Különös figyelmet érdemelnek annak az élénk és magas színvonalú zenei életnek emlékei, mely Teleki Imre és felesége, Brunsvik Karolina idején a hosszúfalvi udvarban volt. Az egész levéltár rendkívüli jelentőségű az erdélyi társadalmi fejlődésben sajátos színfoltként jelentkező kővárvidéki viszonyok megismeréséhez. — A hosszúfalusi levéltárral együtt került be néhai Gergely Sámuel történetíró tudománytörténeti szempontból érdekes levelezése és néhány személyi irata. Örvendetes, hogy Teleki Mihály levelezése közzéjének, a régi szabású erdélyi történészek egyik jellegzetes, puritán képviselőjének iratai megmenekültek a pusztulástól.

A Béli család nemesi ága 1916-ban feldúlt bodolai levéltárának megmaradt részét *Bálintitt Károly br.* helyezte addig is letétbe; míg a Délerdélyben élő tulajdonos végleges sorsáról intézkedhetik. Az 1824-

ben lajstromozott levéltár maradványa alig ezer darabot számlál s ezek is néhány középkori Mikola-levél másolatán kívül a XVIII., illetőleg a XIX. század első feléből valók. Azonban a XVIII. századi levelek egy része is Jósika-levél; ezek Béli Antalné, Jósika Mária révén kerültek oda. A tulajdonképpeni Béli-levelek Árapatak, Bodza, Nyén, Uzon, Lisznyó, Oklánd, Dálya, Lázárfalva, Madaras, Balavásár, Vaja, Budatelke, Sajókeresztúr, Alsójára és Oroszfájára őriznek töredékesen anyagot. Az a szomorú tény, hogy ennek a vezető és Székelyföldön jelentős szerepet játszó családnak leveleiből csupán ennyit, ilyen keveset hasznosíthat a tudományos kutatás, még fontosabbá teszi, hogy a mezőméhesi ág szintén megcsonkult, de régi anyagban még így is gazdag levelesládája bekerüljön Levéltárunkba. Mint-hogy a szerencsétlen véletlen folytán magában mindkét levéltár torzó s az egyik hiányai csak a másik anyagával pótolhatók annyira amennyire, a családnak és a kutatásnak elsőrendű érdeke, a két levéltár eredményes kezelésének egyetlen útja, hogy a másik töredék is az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában helyeztessék el.

Nem terjedelme, hanem anyagának természete avatja különleges értékűvé *Pataki Jenő dr.* tizenöt doboznyi családi letétét. A sárospataki Pataki levéltár olyan új színnel gazdagítja családi levéltáraink sorát, melyet eddig nélkülöztünk. Családi levéltáraink ugyanis általában a birtokosnemes életforma különböző változatainak emlékeit őrzik, hiányzik azonban közülük a városi életforma képviselőinek és a szellemi pályákon hivatásszerűen működő szellemiségi rétegnek írásos anyaga. Természetesen a Pataki-levéltárban is bőségesen található a család később szerzett birtokaival kapcsolatos levelek, mégis az egész iratanyag különleges jellegét a három század óta szellemi pályákon mozgó nemzedékek szabják meg. A Pataki család pályája annak a régi magyar vezetőrétegnek útja, melyben a szellem és tudomány szolgálata egyre finomodó átöröklésként nemzedékről nemzedékre szállott. A Patakiakat is a református lelkesedés jegyezte el a tudomány szolgálatával, mint régi szellemi vezetőrétegünk annyi családját. Tagjai Halle, Leiden, Göttinga egyetemein sajátították el a családjukban hagyományossá lett orvosi tudomány legújabb eredményeit, hogy aztán szűkebb hazájukban, Erdélyben gyümölcsöztessék tudásukat. Az egymást követő Pataki Sámuelek a kisebb magyar haza legnevesebb orvosai lettek. Külföldjárás, a tudomány szeretete öröklődött körükben. Ha levelezésüket, akadémiai naplójukat forgatjuk, a szellem embereinek jellegzetes arcéle rajzolódik elénk. A Partiumból jött, kolozsvári patriciussá lett család pályájának emlékei a magyar tudománytörténet forrásai, melyeknek együtt való kiadása igen hasznos lenne. Nem hagyható megemlítés nélkül az a féltő szeretet, mellyel a Pataki család elődjének írásos emlékeit napjainkig megőrizte. Levéltárunk teljesen rendezett állapotban került be gyűjteményünkbe. Az 1638-ban Sárospatakról Erdélybe költözött őstől, Szabó alias Bojsza Istvántól, kezdve szép rendben együtt találjuk külön csoportban birtokügyi és külön missilis leveleiket. A Pataki levéltár azonban nemcsak az erdélyi orvostörténet egyik értékes forrása, hanem a régi kolozsvári élet megismeréséhez is lényeges adatokat nyújt.

Özv. *Betegh Imréné* által letétbe helyezett két láda irattal együtt került őrizetünkbe Felőről Hodor Károly történetíró levéltára, az

osdolai Vass család megyékre kiszármazó ágának levéltára és a Vajna családnak a Hodor-iratokhoz csatlakozó levéltárrésze. A Vajna-levelek Hodor Jánosné, Hodor Károly anyja jussán kerültek a Hodorok kezére és székelyföldi, hunyad- és kolozsmegyei (Doboka, Borsa, Magyar-újfalú, Romlott, Márkosfalva stb.) birtokokra vonatkoznak. A tulajdonképpeni Hodor-anyag Hodor János, Károly édesatyjának kolozsmonostori provisorai és tordai sókamarai tisztviselőségével kapcsolatos hivatalos iratokkal, számadásokkal kezdődik. Birtoklevelek azóta maradtak nagyobb számmal, mióta Hodor János a Vajna családba beházasodott és annak birtokaiból részt kapott. Hodor Károly terjedelmes levelezése, sajnos, inkább birtokügyi vonatkozású s irodalmi munkásságára csak kevés adatot őriz.

A Torma rokonságba beházasodó osdolai Vassok levéltára jól kiegészíti a tavaly bekerült Torma-levéltár anyagát. Alsóilosva, Felőr, Monostorszeg, Berekeresztúr, Mezősámsond, Morgonda, Marosbogát községekre és a Boér, Fráter, Kozma, Rédei, Tatrossi, Vass, Vay, Vinkler családra vonatkozó XVIII. századi birtokiratokat és levelezést tartalmaz.

Nagyon becses XVII. századi anyagot őrzött meg a pókafalvi Becski család levelesládája, melyet *Becski Bertalan* (Somkerék) helyeztetett letétbe. A levelek nagy része Pókafalvára, Magyar- és Oláhköblörsre vonatkozik, de Árpástó, Fellak, Felsőtök, Fodorháza, Poklostelke, Récekeresztúr és Sajókeresztúr története után kutatóknak is bőségesen szolgálhat adatokkal. Rokoni összeköttetések révén a Majtényi alias Törökdeák, veglai Horváth, Keresztúri, Pálfi és Toldalaghi család irataiból is kerültek a Becskiek levelesládájába. Különösen érdekesek a fejedelmi török tolmács Törökdeák familia levelei.

Az Erdélyi Római Katolikus Státus által letétként még 1908-ban felajánlott kolozsmonostori uradalmi levéltár beszállítása csak most történhetett meg. Bár ez a lényeges gazdaságtörténeti forrásanyag időközben majdnem teljesen elpusztult, a megmaradt iratok még mindig fogalmat adnak az elveszett értékekről. Az egy ládányi töredék közül megemlítjük a Kolozsmonostorra, Jegenyére, Magyarvalkóra, Kajántóra, Tiborcra, Bácsra és Bogártelkére vonatkozó XVIII. századvégi urbariumokat. Az egyik urbarium megőrizte számunkra a régi kolozsmonostori kastély leírását is. Helynévkutatóink számára különös nyereséget jelent, hogy az uradalom falvainak sok településtörténeti tanulságot nyújtó határpercei, köztük Kolozsvár város és Kolozsmonostor községé is, szintén megmaradtak több XIX. századi birtokterkép-vázlattal együtt. A Könyvvizsgáló Hivatal (censura) 1908-ban szintén felajánlott iratait csupán egy 1790—95. évi könyvjegyzéket tartalmazó csomó képviseli a megmaradt részben.

Levéltárunk abban különbözik az ország egyéb hasonló intézményeitől, hogy egy zárt népi közösségen, az erdélyi magyarságon belől kell el látnia az időnként módosuló levéltári feladatokat. Az elmúlt két évtized tanulságai bárkit meggyőzhetnek a felől, hogy az erdélyi magyarság külön népi élete államának keretein belől sajátos szervezeteiben zajlik le. Ezeknek a szervezeteknek, melyek a megszállás idején jelentőségükben megnövekedtek, iratanyagát óhajtja Levéltárunk a pusztulástól megőrizni gyűjtési körének kiterjesztésével. A múlt esztendőben felkínáltuk segítségünket a magyar társadalmi szervezetek irattárainak megőrzésére és jövődő akta-

termelésük biztosítására. Az idei év eredményei bebizonyították, hogy Levéltárunk valóban régen jelentkező hiányon próbált segíteni, amikor ezeknek az irattáraknak kezelésével és rendezésével járó jelentős terheket magára vállalta. A jövőre nézve igen biztató az a megértés, mellyel az illetékes tényezők irataik biztonságba helyezésére vonatkozó ajánlatunkat fogadták. Minden reményünk megvan arra, hogy néhány éven belül sikerül ezen a módon az erdélyi magyarság legfontosabb szervezeteinek irattárait a történeti kutatás számára megmenteni. Ilyen irányú anyag-gyarápodásunkról az alábbiakban számolunk be.

Bethlen György gróf megértésének köszönhető, hogy éppen az egyik legfontosabb forrásanyag, a magyarság megszállás alatti politikai szervének, a Magyar Pártnak az irattára került elsőnek kezelésünkbe. Beszállítása ugyan nem történhetett meg, mert a Párt történetének feldolgozója, Szentmártoni Kálmán unitárius kollégiumi tanár úrnak munkája gyors befejezéséhez még néhány hónapig szüksége van az irattár egész anyagának zavartalan használatára. Ez pedig úgy biztosítható legjobban, ha az irattár egyelőre ideiglenes őrzőhelyén, az Unitárius Kollégiumban marad. A letét átvétele megtörtént, jó elhelyezéséről meggyőződünk s beszállításáig Szentmártoni Kálmán tanár urat kértük fel most már az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára nevében való további őrizetre. Az irattár aktanyaga jelenleg öt ládát tölt meg. Ehhez járulnak még a különböző jegyzőkönyvek és iktatókönyvek. Amennyire így megállapítható volt, az irattár sértetlenül és jó rendben megmaradt, bár egy selejtezésen állítólag keresztülment. Az ügyiratok évenként, iktatószám szerint vannak csomózva. Iktatókönyvek és akták 1924-től kezdődően vannak. A rendes ügyiratokon kívül 1927-től kezdve külön sorozatot alkotnak az Elnöki bizalmas iratok, melyek kétségtelenül az egész iratanyag leglényegesebb részét alkotják. A Központi Intézőbizottság jegyzőkönyvei 1923-tól, a Nagygyűlések jegyzőkönyvei 1924-től, az Elnöki Tanács jegyzőkönyvei pedig 1925-től maradtak ránk. Az irattár a Magyar Pár elődjének: a Magyar Szövetségnek irataiból is őriz egyes darabokat.

Rendkívül nagyjelentőségű tény, hogy a román megszállás alatti magyarságnak léteért politikai síkon vívott küzdelmeit megvilágosító forrásanyag sorsát sikerült biztosítani. A jövő kutatás azonban csak akkor nyerhet e harcra teljes képet, ha a felosztott Magyar Pártot követő Magyar Népközösségnek az utolsó évek anyagát magában foglaló irattárán kívül sikerül a tudomány számára biztosítanunk a vezető egyéniségek személyi levéltárait (levelezését) is.

Az erdélyi magyarság politikai szerve mellett legnagyobb és legrégebb gazdasági szervezetének, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületnek irattára is Levéltárunkba került. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület múltjának ismerői előtt tudott az a szoros kapcsolat, mely éppen az újralapító gróf Mikó Imre személyén keresztül az indulás éveiben e két egyesületet összefűzte. Levéltárunkat ezek a szálak is ösztönözték, hogy a százéves jubileumához közeledő testvéregyesület iratanyagának megőrzését elősegítse. Személy szerint *Török Bálint* igazgató úrnak tartozunk különös köszönettel, hogy a letételehelyezés fontosságát felismerve, az útból minden akadályt elhárított.

A 36 ládat megtöltő és költöztetések miatt, valamint a megfelelő elhelyezés hiányában összekeveredett irattárról még nem áll módunkban bővebb tájékoztatást adni. Annyi azonban máris megállapítható, hogy az erdélyi gazdaságtörténetre és a magyar földbirtok sorsának alakulására vonatkozó adatok hatalmas kincsbányája nyílt meg benne a tudományos kutatás előtt. Összefüggő iratanyaga 1853-tól kezdődik s a benne való tájékozódást mutató- és iktatókönyvek teszik lehetővé. 1896-tól kezdve az iratok tárgyi csoportok szerinti kezelésével igyekeztek a mutatót helyettesíteni. Bár ez az új rendszer megnehezíti a kutatást, az ügyiratok megtalálásához azonban még mindig elegendő támpontot nyújt.

Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület irattárával egyidejűleg került őrizetünkbe az Erdélyrészi Méhész Egyesület iratanyaga is. A két egyesület irattárát eddig is együtt őrizték; ezt a közöttük fennálló szoros kapcsolat teszi érthetővé és szükségessé. A Méhész Egyesület ugyanis 1880-ig az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület méhészeti szakosztályaként működött és akkor alakult át önálló leányegyesületévé. Török Bálint úrnak, a Méhész Egyesület tb. alelnökének és főtitkárának köszönhető, hogy az EMGE-ből kinőtt s annak egyik munkakörét végző egyesület iratanyagát továbbra is az anyaegyesület irattárával egy helyen őrzik.

Az erdélyi magyarság életmegnyilvánulásaira más oldalról világít rá az Erdély Irodalmi Társaság irattára, melyet *Gyalui Farkas* ny. egyetemi könyvtárigazgató úr, az egyesület alelnöke segített be gyűjteményünkbe. Az egyesület 1888-ban alakult „az irodalmi, szépműtani érdekek istápolásá”-ra, „nemzeties irányú művelésé”-re s pályadíjak kitűzésével, felolvasó üléseivel hasznos és tiszteletreméltó munkát végzett Erdély irodalmi életében. Az egymást követő titkárok kezén vándorló irattár, melynek darabjai iktatva sem voltak, erősen összezavarodott és meg is csonkult. A választmányi és felolvasó ülések jegyzőkönyvei azonban tájékoztatnak a Társaság működéséről, a levelezés pedig értékes adatokat nyújt a századforduló erdélyi irodalmi életére. Irodalomtörténeti kutatásunk komoly nyeresége, hogy a Társaság iratai *Gyalui Farkas* igazgató úr fáradozása révén hozzáférhetőek lettek.

Az 1888-ban alapított Kolozsvári Zenetársaság kicsiny irattárát *Lakatos István* mérnök úr helyezte letétbe. A kolozsvári zenei élet e fontos és érdekes dokumentumainak megőrzéséért és átadásáért *Lakatos István* mérnök urat őszinte köszönet illeti.

A román kormány által 1934-ben feloszlattott és a kolozsvári egyetem jogi karába olvasztott nagyváradi kir. jogakadémia irattárát a Ferenc József-Tudományegyetem jogi kara ajánlotta fel Levéltárunknak letétként. Bár Levéltárunk kezdettől fogva azon az állásponton volt, hogy ennek az értékes, de nem erdélyi provenienciájú és közlevéltári jellegű anyagnak megőrzése kívül esik munkakörén, az egyetemi építkezések folytán erősen veszélyeztetett irattár megóvása érdekében az iratokat gyűjteményünkbe szállítottuk át. A beszállított hús folyóméternyi anyag tartalmazza a nagymúltú intézet iratait alapításától feloszlásáig. A régebbi anyag ugyan elég hiányos, de a múlt század hatvanas évei óta szinte minden megmaradt. Ettől kezdve segédkönyvei is vannak. A tanári gyűlések és vizsgák jegyzőkönyvei, valamint az ifjúsági egyesületek iratai teszik tel-

jessé az Akadémia életének emlékeit. Bár a letétbehelyezés ténylegesen megtörtént, Levéltárunk a jogi befejezést jelentő szerződéskötés elhalasztásával lehetőséget kívánt hagyni arra a legmegfelelőbb megoldásra, hogy az iratok az egyetem letéteként Nagyváradra visszakerülhessenek. Eljárásunkkal csupán ahhoz a fontos levéltárpolitikai elvhez akarunk következtetések maradni, hogy a levéltárak ne szakítottassanak ki eredeti környezetükből. Ha az akadémiai irattár Nagyváradon való elhelyezése valami okból nem volna lehetséges, Levéltárunk természetesen a legnagyobb készséggel veszi véglegesen gondjaiba ezeket az iratokat is.

Gyarapítóink sorát ebben az évben is egész sor egyes adakozó teszi teljessé, örvendetes bizonyosságul annak, hogy Levéltárunkat az erdélyi magyarság legszelesebb rétegei valóban magukénak tekintik. *Egyes adományok és vásárlások* révén anyagunk ez évben összesen 1388 darabbal növekedett. Különös nyereséget jelentenek a K. Sebestyén József és ifj. Markos András (Kolozsvár) által adományozott köpecsi, illetőleg kidei családi levelek, Szabó T. Attila (Kolozsvár, Kovács Dezső levelei), Zilahi Kiss Bálint (Kolozsvár), Sikó Ilona (Budapest) családi letétei. Roth Hugó ajándékából a kolozsvári szappanoscéh XVI. századi magyar nyelvű jegyzőkönyve, a kolozsvári Nemzeti Színház 1858—79. évi, a Kolozsvári Kereskedő Társaság 1838—1885. évi jegyzőkönyvei pedig vásárlás révén jutottak birtokunkba. Különös véletlennek köszönhető, hogy az erdélyi királyi könyveknek két, valószínűleg a guberniumi használatában állott másolati-kötete (1696—8, 1700—1) vásárlás útján levéltárunkba került.

Gyűjteményünket ajándékokkal a következők gyarapították: Ambrus Mihály (Csíkdánfalva), Angyal Miksáné (Nagybánya), Bakó Ferenc (Csíkpálfalva), Berkessy Márton (Kolozsvár), Bertin Ferenc (Dés), Dunka Magdolna (Kolozsvár), Ferenczi István (Kolozsvár), Fugulyán Kata dr. (Kolozsvár), Gamentzy Gerő (Kolozsvár), Genersich Gusztávné (Kolozsvár), Gondos Antal (Csíkszentmárton), Hatfaludi Miklós (Érmihályfalva), Jaklovsky Dénes (Nagykároly), Kelemen Lajos (Kolozsvár), Komáromi József (Zilah), Kovács Béla (Kolozsvár), Lázár Árpád (Beszterce), Markos András (Kolozsvár), Martjan Julian (Kolozsvár), Róth Hugó (Kolozsvár), Rápolti Károly (Nagyida), Sántha Mihály (Kolozsvár), K. Sebestyén József (Kolozsvár), Sepsiszentgyörgyi Ref. Liceum, Seress Miklós (Zilah), Zsók Ferenc (Csíkdánfalva).

Címereslevél-gyűjteményünk a Sántha (1714) és Szabó (1626) család eredeti armálisával és Budai János (1576), gelencei Csoma Miklós (1577) (2 drb.), Szász János alias Georeogh de Gerlah (1602), Filep János (1609), Szegedy János (1610), sellyei Balogh Balázs (1624), miriszlai Horváth Mátyás (1624), Vaska Lőrinc (1628), Móricz István (1630), Komáromy János (1634), Jakab Simon (1649), Szondy János (1652), kolozsvári Gaszner Bernát (1666) és medeséri Sántha Ferenc (1714) nemeslevelének fényképmásolatával növekedett.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtára igazgatóságának megértő jóindulata tette lehetővé kézikönyvtárunk nagymértékű bővítését. Ez egyben biztosítékunk is a további fejlődésre. Az erdélyi magyar, szász és román forráskiadványok s alapvető feldolgozások gyűjtése mellett fokozottabb mértékben igyekszünk teljessé

tenni magyarországi okmánytár-gyűjteményünket. Lényegesnek látjuk ugyanis, hogy a felnevelkedő erdélyi történész nemzedék partikuláris sajátosságaink vizsgálatát a magyar fejlődés és forrásanyag teljes ismeretében végezhesse. Az erdélyi család- és helytörténeti irodalom minél teljesebb összegyűjtése mellett igyekszünk az Erdéllyel határos Részek ilyen irányú anyagát is megszerezni, hogy az erdélyi magyarságot az ország törzsével összefűző szoros népi szálak vizsgálata lehetővé váljék.

Bár ebben az évben 4279 pengő 52 fillért fordíthattunk könyvvásárlásokra, más intézmények szíves segítségével nélkül még sem szerezhettünk volna 484 munkát 972 kötetben. Hálával mondunk köszönetet a Magyar Tudományos Akadémianak és a Magyar Történelmi Társulatnak, hogy kiadványaik árának különösen méltányos megállapításával lehetővé tették számunkra, hogy a kutatóink részére szükséges újabb könyvtermést egyszerre megvásárolhassuk. Az Erdélyi Múzeum szerkesztősége a Századok, a Turul és a Levéltári Közlemények cserepéldányait engedte át Levéltárunknak. Könyvtárunk gyarapodása azonban nem csupán számszerűleg jelentős. Torma Miklós csicsókeresztúri földbirtokosnak köszönhető, hogy könyvtárunk igen fontos szükségleteit egy helyen szerezhette be. Torma Miklós atyjának nagy szeretettel gyűjtött és őrzött könyvtárából átengedte mindazokat a szakműveket, melyekre a Levéltárunkban folyó munkának szüksége volt. Id. Torma Miklós könyvei kézikönyvtárunkban mindig beszédes bizonyítékai maradnak egy mély történelmi műveltséggel rendelkező magyar nemzedék és vezető réteg művelődési igényeinek.

Könyvtár-gyarapítási tervünkkel igyekszünk a Levéltár fejlődésével kapcsolatban várható szükségletek kielégítésére idejében felkészülni. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtárának igazgatósága felismerve, hogy kézikönyvtárunk bizonyos vonalon a Könyvtárat tehermentesíti, legnagyobb jóakarattal állandóan segít munkánkban. A Könyvtár feles példányainak átengedésével, nehezen megszerezhető sorozatok rendelkezésünkre bocsátásával nagyban hozzájárul munkánk eredményessé tételéhez.

Levéltárunk működése iránt az Erdélyi Múzeum-Egyesület részéről állandóan tapasztalható nagy megértés tette lehetővé egy Leica-fényképezőgép és hordozható reprodukáló berendezés megvásárlását. E készülék birtokában vidéki kiszállások alkalmával most már módunkban áll a kutatás számára lényeges, de Levéltárunkba valamilyen okból be nem hozható iratok fényképmásolatban való megszerzése. Fényképész-műtermünk további tökéletesítésére, a nehezen beszerezhető üzemyanyagok biztosítására minden lehetőt elkövetünk.

Hatszáz pár iratcsomózáshoz szükséges keménypapírlemez megrendelésével lehetővé vált a dobozokban már el nem helyezhető iratanyag korszerű tárolása. Missilis leveleink részére több száz papírlemez-dobozt készítettünk. Kézikönyvtárunk részére vásárolt könyvek kötetlen részét, 500 darabot, köttetjük, hogy állományunkba mielőbb besorozhatók legyenek.

A Könyvtár igazgatósága megértésének köszönhető, hogy jelentős anyagi áldozat árán hamarosan elkészül a Levéltár feltétlenül megóvandó részeinek befogadására elégséges légvédelmi óvóhely. Körülbelül 200—250 folyóméterre becsülhető az óvóhelyre szállítandó anyag. Óvóhelyre kerül az időrendbe szedett levéltárak 1700 előtti teljes anyaga. E korból ugyanis

a hatósági levéltárak Erdélyben nem maradtak meg, tehát a magánlevéltári anyag forrásértéke jóval jelentősebb. A levéltárak lajstromozott állagait szintén teljes egészében leszállítjuk. A Levéltár egy részének külön helyen való tárolása azonban a kutatást egyáltalában nem akadályozza, mert óvóhelyünket úgy rendeztük be, hogy az anyag továbbra is teljes egészében használható maradjon. Szolgáljon letéteményező családaink megnyugtatósára, hogy a Levéltár és Könyvtár minden áldozatot meghoz és mindent elkövet a gondjaira bízott értékek védelmére.

A nagy gyarapodás folytán raktárainkban fenyegetően közeledő helyhiány némileg csökkent azáltal, hogy az egyetem mellett működő Állami Tanárvizsgáló Bizottság régi irattárát, melyet a román megszállás alatt Kelemen Lajos főigazgató óvott meg a pusztulástól és Levéltárunk őrizett meg, sikerült visszaadni a Tanárvizsgáló Bizottságnak.

A Kolozsvárra lelátogató olasz követ tiszteletére olaszvonatkozású anyagunkból kisebb kiállítást rendeztünk. Folyosóink díszítését levéltáraink egykori őrzőhelyeinek képével folytattuk.

Kutatóink száma ebben az évben is örvendetesen emelkedett. Az elmúlt esztendő 942 kutatójával szemben az idén 1390-en fordultak meg dolgozószobánkban. Bár a családtörténeti ügyekben felvilágosítást kérők száma az idén már csökkent, mégis napjában 2—3 személynek állott, első sorban a főigazgató szóbeli felvilágosítással rendelkezésre. Kutatószobánk látogatottsága nem kis mértékben köszönhető kézikönyvtárunk felfrissítésének és könnyen kezelhetőségének.

Levéltárunk ez évben is több ízben bocsátotta a kutatók rendelkezésére különféle erdélyi levéltártulajdonosokkal fennálló szoros kapcsolatait. A főigazgató széleskörű személyes ismeretsége több eredményes közvetítést tett lehetővé. E kapcsolatok kimélyítésével és anyag-kataszterének kiépítésével Levéltárunk továbbra is szolgálni óhajtja az erdélyi kutatásokat. Örvendetes tényként kell felemlíteni, hogy Biró Vencel és Szilágyi Loránd professzor urak vezetésével a történet szakos tanárjelöltek két ízben is meglátogatták Levéltárunkat s kutatóink között is egyre gyakrabban láthatunk egyetemi hallgatókat. Bizonyára eljön annak az ideje is, hogy a történet szak képzés szempontjából Levéltárunkban adódó páratlan lehetőségek teljes egészükben éreztethetik hatásukat.

Kolozsvár, 1943. február 5.

Dr. Jakó Zsigmond
levéltári segédőr.

Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának 1942. évi működéséről

A vezetésem alatt álló Érem- és Régiségtárnak 1942. évi működése a gyűjtemények rendbetétele jegyében folyt le, akárcsak az elmúlt esztendőben. Ezt a munkát nekem kell elvégeznem és elvégeztetnem, mert utánam már nincs senki, aki ennek a nagy gyűjteménynek a fejlődését ismerné. Sok és áldozatos munkát kíván ez tőlem meg munkatársaimtól. Ez a

munka annál nehezebb volt és lesz a jövőben is, mert a helyiségek tekintetében a viszonyok szégyenletesen nyomorúságosak. Én a helyzet javítása érdekében ismételten feleltem a szavamat mind a Múzeum-Egyesület vezetősége, mind a minisztérium előtt, de megértésre és meghallgatásra nem találtam. Ez a hang nem új az egyesület régi tagjai előtt, hiszen ez a hang nem vonult végig megboldogult nagy elődöm és mesterem, dr. Pósta Béla jelentéseiben is. Annál szomorúbb, hogy ez a hang nem változhatott meg annyi idő óta és nem fog megváltozni, amíg csak az állam új múzeum fölépítésével nem teljesíti szerződésbeli kötelezettségét. Kimondhatatlanul sok idő pocsékolódik el a helyszűke miatt és ez tetemesen megnöveli munkánkat, mert a folytonos szaporodás mellett minden kis tenyérnyi helyet gazdaságosan kell kihasználni és ez a holminknak sokszoros ide-oda tevégetésével jár.

Az 1942. esztendőben is folytattuk a gyűjtemény preparálását, az állami és múzeumi vagyron szétválasztását, a kiállítás átrendezését, a raktárba szoruló anyagnak hozzáférhetővé tételét és ennek rendjén egyes csoportoknak a lelőhely szempontjából való azonosítását. Ez utóbbi volt a legsúlyosabb munka, mert pl. középkori kőtárunk egy része szerepel ugyan az 1899 előtti leltárban, de sohasem volt beszámozva. Sok holmink van, ami nem is került leltárba, különösen az építészeti csoportban és ugyanebben a csoportban több emlék szerepel a leltárban, amit beszámoltunk ugyan annak idején, de a folytonos ide-oda hurcolkodás következtében és a beépítés folytán lekopott róluk a szám. Sikerült a középkori kőtárat 85—90 %-ig rendbehozni. Ennek rendjén sok értékes emlékünket emeltem ki a pincéből és állítottam ki a kapu alatt és az udvari rész védettebb helyein.

Az egyes gyűjteménycsoportok gyarapodásáról a mellékelt kimutatások számolnak be. Az ott szereplő számokat azonban meg kell szólaltatnom.

Éremtári gyarapodásunk csak 568 darabot mutat fel. *Dr. Kovács István* régi munkatársam szakszerű vezetésével és fáradságot nem ismerő munkájával nagy lépéssel haladt előre ennek a tárnak az átrendezése. Magamnak tartozom azzal, hogy baráti támogatásáért e helyen is hálás köszönetet mondjak neki. Szinte szégyenlem bevallani, hogy mindennapi munkáját havi 150 pengő jutalomdíjért végzi.

Az őskori csoportunk feltűnően gazdag gyarapodása onnan van, hogy a Wass-szőnyegek árából végzett ásatások eredményeit 1942-ben leltároztuk be. Jórészt ki is állítottuk, hogy a kiállításban a múzeum jobb anyaga szerepeljen az intézeti gyengébb anyag helyett. 1942-ben leltározta be *dr. Kovács István* a marosdécsei rézkori temetőben 1912-ben végzett ásatásainak eredményeit is. — Aránylag szegényesnek mondható római csoportunk gyarapodása, mert anyagiak híján nem tudtunk hozzáfogni római ásatásainkhoz. — Így vagyunk népvándorláskori csoportunkkal is. — A honfoglaláskori csoportunk gazdagodása onnan van, hogy 1942-ben került beletárolásra a megboldogult Létay Baláznak és Kovács Istvánnak a Zápolya-utcában még 1911-ben végzett ásatásainak eredménye. — Művészeti csoportunk nemcsak vételekkel gyarapodott, hanem a kolozsvári bankok által adományozott 1820 pengő összeg erejéig eszközölt vásárlásokkal is. Múzeumom a Művészeti Hetek rendelkezésére állott hónapokon keresztül mind helyiségeivel, mind személyzetével, és fájdalmasan

kellett látnom, hogy mindenki vásárol, csak a múzeum áll az anyagi nincstelenség miatt megkötött kezekkel. Ezt értette meg *dr. Tarján Pál*, a Magyar Nemzeti Bank kolozsvári fiókjának nemeslelkű igazgatója, aki a fenti összeget hozta össze. Ez összegből megvettük *Edvi Illés Aladárnak* Istálló-sarok, *Krusnyáknak* Szt. István és *Krizsánnak* Március című képeit, valamint *Gy. Szabó Bélának* négy fametszetét.

Arról a két mellszoborról, amely ezen a kiállításon szerepelt és amelyet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium helyezett letétbe, még nem kaptuk meg a hivatalos okmányokat. E két szobor egyike a *Laborcz Ferencé*, a másik *Matei Aurelé*.

Szép gyarapodást mutat iparművészeti gyűjteményünk, ami onnét van, hogy a volt kolozsvári Iparművészeti Múzeum megmaradt és múzeális értékkel bíró részét a m. kir. Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium letétképpen nekünk adta.

Folyamatban van a volt marosvásárhelyi Iparmúzeum, mint hallottam, elenyészően kicsi értékében megmentett anyagának az átvizsgálása és amennyiben múzeumunkat érdeklő darabok lesznek benne, azok is hozzánk kerülnek.

Feltűnő a néprajzi tár szaporodása is, ez azonban onnét van, hogy megvettem az EKE néprajzi múzeumának kerámikai anyagát 4620 pengőért. 102 drb. az Iparmúzeum anyagával került be.

Külön kell megemlékezni arról a megértő jóindulatról, amellyel *Keledy Tibor dr.* polgármester úr, *Vásárhelyi László* alpolgármester úr, valamint *Folyovich János* főjegyző úr és *Katona Lajos dr.* közművelődési tanácsnok úr múzeumunkkal szemben viseltetett. Ennek köszönhetjük azt a házsongárdi temetőből kikerült 31 sírkövet, amelyeknek mindenike művelődéstörténeti szempontból különös értékű. Jellemző a város vezetőinek nemes gondolkodására, hogy még a sírkövek szállításának és felállításának költségeit is fedezték.

Külső munkálataink szerény keretek között mozogtak, mert egyfelől anyagilag voltunk nagyon megkötve, másfelől pedig a belső rend megteremtése képezte fő feladatunkat. *Dr. Novák József* beresztelki, *dr. Mozsolics Amália* gyalui, *Pálffy Antal* hordói ásatása, valamint az én körösbarlangi ásatásom, amelyen kitűnő segítőtársam volt *Szabó György* gyakornok, tudományos szempontból értékes anyagot hozott felszínre.

Megjelent folyóiratunk második kötete. Értékéről nem mi vagyunk hivatottak nyilatkozni, de az a körülmény, hogy a mai lehetetlen és zűrzavaros időben is 21 német, 3 olasz, 3 svájci, 2 bolgár, 2 finn, 1 svéd, 1 belga, összesen 33 külföldi és 8 magyar folyóirattal, illetőleg tudományos intézettel vagyunk csereviszonyban, maga helyett beszél. S ha majd vége lesz a mostani világegésnek, tömegesen fognak jelentkezni cserére azok az államok is, amelyekkel debreceni professzor koromban csereviszonyban voltam, mert erdélyi anyagot a tudományos körök jóformán csak tőlünk kaphatnak.

Örvendetes esemény a múzeum életében, hogy *Pálffy Antal* végzett tanárjelöltet gyakornoknak neveztek ki s ez által ez a ritka képességű és bámulatos munkaerejű munkatársam végleg múzeumunkhoz kapcsolódott. Azon kell lennünk, hogy a mértéken felül megszorodott munka rendes elvé-

gezhetése érdekében szaporíttassanak az állások. Nagy érdeke volna a múzeumnak, ha az olyan sokat ígérő fiatal munkatársak, mint Szabó György IV. éves és ifj. Kós Károly III. éves tanárjelöltek véglegesen hozzánk kapcsolódhatnának.

Alább külön névsorba foglaltuk azoknak a jótétlekeknek a nevét, akik ajándékaikkal keresték fel múzeumunkat.

Az Eremtárnak adományozott: Biró Jenő, Csikesz László, Gebefügi Gusztáv, Kádár József, özv. Kádár Józsefné, gr. Kuun Géza hagyatéka (129 drb. csak most beletárcsva), Roska Márton.

A Régiségtárnak adományozott: Barcza Sándor (Dés), Csíkmadéfalvi Zöld János, dr. Derzsi Domokos, Jakab István (Budapest), Kelemen Lajos, Keresztesi Ödön (Marosvásárhely), Koncz Albertné Czecz Irén (Marosvásárhely), Krisztinkovics Béla (Budapest), Máté Gyula, Penkert Sándor (Székelyhid), Roska Márton, özv. Szörcesey Szörtsei Gáborné Varga Mária, Takács Lajos, Tatrossy Móricné Újfalvi Nina (Alőr), Zobác Margit.

Pénzbeli adományok a Régiségtár részére: Kántor Lajos 500, Kolozsvár thj. sz. kir. város 500, Kolozsvári Bankok 1820 pengő.

A Néprajzi-tárnak adományozott: Kis Ödön (Dés), Tatrossy Móricné Újfalvi Nina. — *Letét:* Az EME Levéltára, Kolozsvár sz. kir. város.

Ezek a névsorok tanúbizonytságot tesznek amellett, hogy a múzeum iránt tanúsított érdeklődés nő, és amióta a magunk vezetése alá kerültek a gyűjtemények, nő a közönség bizalma is. Így azt a törekvésünket, hogy a múzeum és a közönség közötti kapcsolatot minél bensőségesebbé tegyük, siker koronázta. Ha majd a körülmények engedik, időszaki kiállításokkal és a közönségnek a múzeumban való koronkinti kalauzolásával ezt a viszonyt még szorosabbra fogjuk fűzni.

Már volt alkalmam kérni, hogy az Egyesület a Néprajzi Intézet és a Classica Philologiai, valamint Ókori Történeti Szemináriumok által elfoglalt helyiségek felszabadítása iránt tegye meg a szükséges lépéseket. Kértem ismételtten azt is, hogy az új épület felépítéséig legalább a szomszédos telkek kisajátítása és a mostani épületnek nyugat felé való kiépítése érdekében járjon el az Egyesület, hogy legalább ezáltal jussunk egy ideig valamelyes lélegzethez. — Az egyházi múzeum további kiépítése érdekében is sürgettem az Egyesület közbenjárását, főképpen a kolozsvári református egyházközségnél. Mindezeket most is megismétlem, és ezt ez alkalommal felelősségem tudatában azzal az aggodalomszülte nyomatékkal, hogy a mulasztás ezen a téren mindennap olyan károkkal fenyeget, amelyekért el kell hárátnom magamtól a felelősséget.

Jelentésem szíves tudomásulvételét kérve vagyok a tisztelt Közgyűlésnek mély tisztelettel

Kolozsvár, 1943. január 29.

Dr. Roska Márton
egyetemi ny. r. tanár
igazgató

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Régiségtárának vétel, ásatás, ajándék és letét útján történt gyarapodása az 1942. esztendőben

	Egyiptomi	Őskori	Római	Népvándorláskori	Honfoglaláskori	Árpád-kori	Újkori	Művészeti	Ipartörténeti	Fegyvertári	Építészeti és szobrászati	Kegyeleti	Gyógyszertári	Rajztár	Néprajz	Egyéb	Összesen
Ásatás	—	3037	116	2	192	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3347
Vétel	—	9	—	—	—	—	—	57	71	—	8	—	—	108	1602	—	1855
Ajándék	—	236	94	9	—	—	2	—	30	4	85	15	1	3	2	—	481
Letét	—	—	—	—	—	—	—	—	963	—	2	31	—	—	102	—	1098
Összesen	—	3282	210	11	192	—	2	57	1064	4	95	46	1	111	1706	—	6781

Jelentés

az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytárának 1942. évi működéséről

Alulírott, mint az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytárának igazgatója, a következőkben vagyok bátor jelentésemet megtenni:

I. Az átrendezett Botanikus Múzeum — miként azt tavalyi jelentésemben kilátásba helyeztem — valóban 1942 március végén, 29-én, virágvasárnap délelőttjén megnyílt a nagyközönség előtt. A megnyitó ünnepélyen megjelent az Egyetem rectora, az EME több vezető személyisége és a tárak igazgatói, a kolozsvári egyházi, katonai és polgári hatóságoknak számos képviselője, és szépszámu közönség. Az igazgató megnyitó beszéde után a közönség megtekintette a múzeumi és herbárium termeket és a Botanikus kert koratavaszi pompáját, kifejezést adva tetszésének és meglegedésének. (Vö. a Keleti Ujság és Ellenzék beszámolóit a III/30—31-i számokban.) A múzeum átrendezéséről mind a tavalyi jelentésemben, mind a *Scripta Botanica Musei Transs. I.*, 65—76 l.-ján megjelent leírásban megemlékeztem. Nagy vonásaiban megtartottuk az eredeti, Nyárády E. Gyula igazgatóór 1930—31-ben létesítette elrendezést és beosztást, de minden kiállított tárgyat felülvizsgáltunk, a téves vagy határozatlan anyagot pontosan meghatároztuk, a múzeum felét kitevő rendszeres gyűjteményt teljesen újrendeztük, a tönkrement készítményeket újakkal cseréltük ki; így, részben saját gyűjtéseinkből, több mint 400 új exsiccatumot állítottunk ki, új csoportokat (ehető, mérges és gazdaságilag káros gombák csoportjai, hazai tűlevelű és lombos fák bemutatása, stb.) létesítettünk s az összes román feliratokat magyarral cseréltük ki. A forgatható keretekben új képsorozatok kerültek kiállításra (a növényvilág művészi formái, a bibliai növények, ehető és mérges gombák, hazai almafajták, stb.). Megkezdtük, s a megnyitás óta is állandóan folytatjuk a részletes magyarázó feliratok, rajzok, térképek készítését, ilyenek eddig teljesen hiányoztak, pedig csak ezek birtokában lesz a kiállított holt anyag a közönséget valóban oktató-nevelő élő múzeummá. *Dr. Felföldy Lajos* egyetemi gyakornok az algákról és gombákról 3 nagy színes falitáblát rajzolt, hivatásos rajzolónk, *Keresztes Kálmán* pedig 14 szöveges táblát, javarészt kultúrnövényeink elterjedési térképeivel, *dr. Hargitai Zoltán* egyet. tanársegéd tervezésében, elkészítette továbbá Magyarország flóra- és vegetációtérképeit, a Föld flóratérképét, Európa flóratérképét és a növényvilág Wettstein-féle törzsfáját, nagyméretű színes falitáblák alakjában (a térképek az igazgató tervezései). Kiállítottuk a Magyar Dohányjövődék ajándékából az összes magyar dohány-fajtákat és azok készítményeit. *Igmándy József* dr. hajdunánási tanár ajándékából az ottani szalmafonó ipar termékeinek szép sorozatát, *Hargitai Mihály* őrmester ajándékából orosz növénygyűjteményt, *Nándor Ernő* ajándékából magyar gyapotot stb. Fogadják az adományozók ezúton is hálás köszönetünket. A palaeobotanikai gyűjtemény Hargitai dr. gyűjtéséből tállyai harmadkori anyaggal gyarapodott. A botanikatörténeti gyűjtemény felállítása most van folyamatban. Az átrendezést az igazgató irányításával és az igazgató-ór közreműködésével egész éven át Hargitai dr. vezette, a növényrendszertani intézet három altisztjének, különösen *Szilágyi János* műszaki altisztnek munkájával. A feliratok és a rajzok mind Keresztes Kálmán rajzolólt dicsé-

rik. A múzeum vendégekönyvében ez évről mintegy 5000 név olvasható, de a látogatók száma jóval magasabb volt, a Botanikus kerté 70.000 körül.

A kiállított anyag új leltározása szükséges és sürgős feladat. Az elmúlt év folyamán megkaptuk ugyan *Kelemen Lajos* főigazgató úrtól a sokáig elveszettnek hitt leltárakat, de az átköltöztetés és a két átrendezés során a tárgyak nagyrésze kicserélődött, a leltári címkék a román vezetés idejében eltávolítottak, így az egyetemi és múzeumi tárgyak elkeveredtek, ezért javaslom, a régi leltárak mellőzésével az anyag új katalogizálását s a kiállított tárgyaknak mint múzeumi tulajdonnak felvételét.

A herbáriumteremben a szekrények üveglapjai alá helyeztük el a Vajda-féle *Flora photographica Hungariae* pompás fényképeit, Erdély virágainak fényképsorozatát, a gyógynövények színes képeinek gyűjteményét stb., itt mintegy 600 képet állítottunk ki (egyetemi tulajdon).

II. A herbárium mai állapotának rögzítésekor nagy szolgálatot tettek a korábbi, *Richter Aladár* és *Győrffy István* idejéből származó leltárak. Megállapítottuk, hogy 1918 végén az EME herbárium tartalmazott 4182 algát, 29.407 gombát, 17.139 zuzmót, 31.778 mohát, 165.428 edényes virágtalan és virágos növényt, valamint a Baumgarten herbáriumot (19.614 drb.), összesen 267.548 lapot. E szám természetesen időnként folyamán a leltározott anyagból kiselejtezték, elpusztult lapok figyelembe vétele nélkül értendő. Nyárády adatai alapján (l. tavalyi jelentésem) a leltározást 259.523 számmal folytattuk, holott a fenti tételek összege 267.548. Ugyanakkor az egyetemi gyűjtemény herbáriumlapszáma az átvételkor (nem számítva a románoktól elvitt ? számú példányt) 192.075. Újabb beosztásokkal (részben régebbi, még nem leltározott anyag, javarésze *Nyárády E. Gyula* gyűjtése vagy külföldi csereanyag, újabb gyűjtés) gyarapodás 6332 virágos növény és 814 moha, az EME gyűjteményénél 721 virágos növény. A Margittai-gyűjtemény felragasztását (miután sikerült a szükséges papírmennyiséget beszerezni), megkezdettük (vö. az idézett két jelentést), az 1941—42 gyűjtött anyag javarésze még beosztatlan. Vásároltunk *Újvárosi Miklós dr.* korábbi alföldi gyűjtéseiből 500 lap, *Hargitai dr.* korábbi, főleg alföldi és sátorhegységi gyűjtéseiből 1200 lap virágos növényt. Az újabb gyűjtésekben közreműködtek az említetteken kívül *Nyárády Antal dr.* és *Szűcs Lajos* egyet. gyakornokok, míg *Felföldy Lajos dr.* a mohagyűjteményt gazdagította. Mint a *Scripta* I, 74. l.-jén kifejtettem, a Margittai-gyűjteménnyel és saját herbáriumomnak Kolozsvárra juttatott anyagával a Botanikus Múzeum két herbáriumára legalább 80.000 lappal gyarapodott; ez egész fennállása alatti csúcseredménye. Természetesen ezek beosztása és leltározása hosszabb időt vesz igénybe.

Itt említem meg, hogy *Igmándy József dr.* tanár 1942 nyarán 6 hetet töltött Kolozsvárott és rendezte *Felföldy dr.* közreműködésével az egész mohagyűjteményt, beosztotta a már meghatározott anyagot, míg az újabb gyűjtések feldolgozása *Boros Ádám dr.* egyet. m. tanár közreműködésével folyamatban van.

III. A Növénytár kiadványai sorában 1942 év folyamán megjelentek:

1. *Nyárády E. Gyula* és *b. Soó Rezső* Kolozsvár és környéke flórája 3. és 4. füzet 161—320 l. számos ábrával; az ötödik füzet most van nyomdában.

2. A Növénytár saját folyóirataként megindítottam a mult jelentésében tervezett folyóiratot *Scripta Botanica Musei Transsilvanici* címen, az év folyamán 3 füzetben 10 számban (10 íven) jelent meg és 29 dolgozatot tartalmaz (magyar nyelven, rendszeren német kivonattal). Munkatársai az igazgatón (4) és az igazgató-örön (7) kívül Hargitai dr. (3) az intézetből, Györfly István prof. (1) Kolozsvárról, Nagy Ödön tanár Marosvásárhely, Csapó József tanár Kézdivásárhely, Máthé Imre dr. egyet. m. tanár Debrecenből (3), Boros Ádám dr. egyet. m. tanár Budapestről (9) — társszerzők még Lengyel Géza dr. egyet. m. tanár és Trautmann Róbert Budapestről. Valamennyi dolgozat Erdély flóráját tárgyalja, öt a virágtalanokra vonatkozik. A Növénytár folyóirata így már az első évében Erdély florisztikai kutatásainak központi sajtószerve lett.

Intézetem kiadásában megjelenő *Acta Geobotanica Hungarica* 1941—42. IV. kötetében (352 l.) és a sajtó alatt lévő V. kötetben is több, részben a Növénytárban készült dolgozat jelent meg; így Nyárády E. Gyula, Nyárády Antal (Papaver), Igmándy József (Orthotrichum, Ulota, Leucobryum), valamint Balázs Ferenc, Hargitai Zoltán, Szűcs Lajos és magam tollából. Az 1940 október—1942 március között megjelent dolgozatok felsorolását l. *Scripta I.*, 68—70, 72, 73—4.

IV. Az 1942. év folyamán az átrendezési munkákra, különösen a herbárium szétválasztásának éveket kívánó lassu és aprólékos munkájával megbízott kisegítő munkaerőknek, az átrendezést vezető tanársegédnek, a rajzolónak és az altiszteknek (egy sem lévén múzeumi alkalmazott) kiutaltam összesen 2900 pengőt, adminisztrációra, pénztárkezelésre 290 pengőt, a Kolozsvár Flórája 3—4. füzetére 2390 pengőt (tehát a kiutalt 1000 pengő segélynél kétszerre nagyobb összeget), a *Scripta Botanica* első két füzetére 1040 pengőt (a 3. füzet 540 pengős számlája még nincs kiegyenlítve), herbáriumpapirosra 3340 pengőt, egyéb (pl. kirándulásokra, stb.) kiadásokra 1620 pengőt. Összes kiadás 1942-ben (kerekben) 11.590 pengő. Kiadványainkból bevettünk 868 pengőt.

V. Az 1942. év folyamán a kitűzött munkatervnek megfelelően tovább folyt Erdély botanikai kutatása. Magam és intézetem tagjai összesen 102 napon gyűjtöttek vagy végeztek terepmunkát, így leginkább Kolozsvár közelebbi és távolabbi környékén, a Mezőségen, a Szamosvidéken, a Gutinon és a Radnai havasokban, az egész Székelyföldön. Múzeumi költségen tett kutatóutat az igazgatóór a Hargitában (csomafalvi Délhegy) és a Radnai havasokban (Horthy-csúcs—Radnaborberek).

Kikölesönöztük feldolgozásra a Magyar Nemzeti Múzeumnak (Keller Jenő dr.) a *Veronica* anyag egy részét (kb. 800 lap), tanulmányozásra kikerült az igazgató-ór Budapestről *Centaurea* anyagot, revizióra kapott Berlinből balkáni *Alyssum* anyagot. Egyébként Nyárády E. Gyula befejezte korábbi gyűjtéseinek feldolgozását, befejezés előtt áll a kolozsvári flóramű kézirata, tanulmányozta a *Violákat*, *Centaureákat*, *Hieraciumokat*.

A fentiekben beszámolva az elmúlt évről, maradok a Tek. Választmánynak kiváló tisztelettel

Kolozsvár, 1943. január 14.

Dr. berei Soó Rezső
egyetemi ny. r. tanár,
igazgató

Jelentés

az Erdélyi Nemzeti Múzeum Állattárának 1942. évi működéséről

Az Állattár kiállításra szánt gyűjteményeit sikerült teljesen rendbe szedni, a megfelelő magyar felírásokkal és magyarázó szövegekkel ellátni és az elpusztult állatokat újakkal kicserélni. Az Állattár naponta 9—12-ig nyitva áll a nagyközönség részére és már sokan látogatták. Csoportos látogatók, iskolák, leventék, stb. részére egy tisztviselő szolgál szakszerű magyarázatokkal.

A bőrgyűjtemény, a folyékony anyagokban elzárt készítmények átrendezése, cédulázása és részben pótlása most van folyamatban s a következő évben valószínűleg be is fejeződik. A rendkívül nagy példányszámú rovargyűjtemény átrendezése azonban még huzamosabb időt fog igényelni, mert ezt a munkát csak *dr. Boga Lajos* múzeum-igazgatóőr és *dr. Móczár László* ideiglenesen alkalmazott tanítóképzőintézeti tanár végzi s a leltárnak erre az anyagra vonatkozó része még sokkal hiányosabb, mint a többi.

Az egész gyűjtemény minden egyes darabját az év folyamán kétszer szénkénegeztettem és sikerült az *Anthrenus*, *Dermestes* és *Tinea* pusztításának gátat vetni és az anyagot megmenteni.

Külső szakemberek közül egy-egy csoportot átvizsgált *dr. Rotarides Mihály*, báró *Fejérváry Gézáne*, *dr. Kolozsváry Gábor* és *dr. Wagner János* magyar nemzeti múzeumi tisztviselő.

Dr. Boga Lajos múzeumi igazgatóőr *Trichoptery*, *Thysanoptery*, mikro-Diptera és *Hymenoptera* gyűjtésével gyarapította a gyűjteményt; részben feldolgozta az *Acarina* és *Spongya* anyagot. *Dr. Jászfalusi Lajos* egyetemi tanárságát a környék édesvizi halait gyűjtötte be és ajándékozta az Állattárnak. Magánosok ajándékaiként összesen 19 darab madár került a gyűjteménybe: ezeket egyetemi preparátorom tömte ki díjtalanul.

Beszereztem a *dr. Boga Lajos* munkájához szükséges összes műszereket, vegyszereket, anyagokat, felszereltem az Állattárt gyűjtő és konzerváló eszközökkel és anyagokkal, továbbá szerszámokkal, amelyekkel egyetemi preparátorom az Állattár részére dolgozik.

Tárgyalásokat folytatok *Petrikovich József* újvidéki preparátorral, aki egy nagy és értékes lepkegyűjteményt ajánlott fel megvételre; ezt megbízásomból *dr. Zilahy Sebess Géza* szegedi magántanár 8000 pengőre becsülte; a gyűjteményt kettéosztva, (mert fölös példányokból áll) 2000—2500 pengőért szándékozunk megvenni. A tárgyalások folynak még. Erre a célra folyó évi pénzellátmányomból tartalékoltam a megfelelő összeget. Ügyszintén megfelelő összeget tartottam meg egy 1500 pengő körüli árban megrendelt nagy mikroszkópra is, melyre *dr. Boga Lajosnak* volna szüksége; ezt azonban a *Zeiss-cég* még nem tudta szállítani.

Végül megemlítem, hogy a hiányzó leltári könyveket elkészítettem. A régi leltárak revíziója folyik, de erre a célra tulajdonképpen külön ideiglenes munkaerőre volna szükség.

Kolozsvár, 1942. december 31-én.

Kitűnő tisztelettel
Dr. Hankó Béla
egyetemi ny. r. tanár,
igazgató

Jelentés

az Erdélyi Nemzeti Múzeum Ásvány- és Kőzettárainak 1942. évi működéséről

Amint az már köztudomású, a románok kivonulása után teljesen átalakított állapotban találtuk az Erdélyi Nemzeti Múzeum Ásvány- és Kőzettárát. Egyes tárgyak teljesen magyar cédula nélkül maradtak, a román nyelvű cédulákon pedig se a beszerzés minősége (ajándék vagy vétel), se ideje, se a tárgy értéke nem szerepel, a tárgy leírása románul volt; így volt a lelőhelyek megjelölése is. Sok időbe került, míg a cédulákat magyarra lefordítottuk, de a cédulákon levő hiányokat így sem tudtuk pótolni. Még nagyobb baj az volt, hogy az alapleltár is eltűnt, elvitték-é, vagy megsemmisítették, azt kipuhatolni nem lehetett.

Az 1942. évi február 12-én beadott tári jelentésemben, valamint az igazgató-választmányi üléseken részletesen kifejtettem, hogy az ásvány- és kőzettárat kb. 2 év alatt tudom rendbehozni, ha az állandó alkalmazotton kívül legalább négy, valamennyire is szakértő kisegítőerőt tudok e munkára magam és tanársegédem mellé szerezni. Sajnos, az 1942. évben a legnagyobb igyekezettel sem tudtam állandóan ilyen segéderőre szerttenni, csakis a szünidőkben (a nyári és karácsonyi szünetben), de az év legnagyobb részét kitévő szorgalmi időben teljes lehetetlenség volt ilyeneket szerződtetni. Végzett hallgatóink olyan nagy díjazást kapnak magánüzemeknél, hogy ezekkel a mi szerény díjazásunk mellett versenyezni nem tudunk. Mindössze egy állandó alkalmazottam volt, dr. Elekesné, valamennyire állandónak tekinthető Székely Éva, volt egyetemi hallgató. Ezek közül dr. Elekesné múzeumi segédőri kinevezésre fel is terjesztettem a Tekintetes Választmány útján, mindeddig eredmény nélkül.

Ilyen körülmények között bizony sokkal több időt fog igénybevenni a Múzeum teljes elrendezése, felállítása, leltározása, mint azt terveztem. Pedig még arra is rávettem mind egyetemi és múzeumi tudományos segéderőmet, mind a múzeumi pénzből fizetett segítő hallgatókat, hogy külön munkadíjjal a rendes hivatalos időközön (legalább napi 6 óra) kívül is dolgozzanak. Csak is így érhettem el azt az eredményt, amit elértem.

Balogh Ernő professzor úrral a legnagyobb egyetértésben végrehajtottuk az ásvány- és kőzettár anyagának szétválasztását a föld- és őslénytártétól, legalább is úgy, hogy már csak egyes kisebb részletek maradtak kicseréletlenül. Így ezzel a nagy elfoglaltságunk mellett több mint két évet igénybevevő munkával már legnagyobb részben végeztünk.

Az ásvány- és kőzettárnak szerény véleményem szerint kettős feladata van: 1. megfelelni az állammal kötött szerződésnek, tehát az, hogy a gyűjteményt az egyetemi hallgatók tanítására is berendezzük, 2. megfelelni a múzeumi feladatnak, tehát a nagy közönség okulására, továbbá a tudományos kutatók vizsgálatainak lehető elősegítésére is alkalmassá tegyük az idetartozó gyűjteményeket.

Az első feladatnak már nagyobb részben sikerült is eleget tenni. Az egyetemi hallgatók által legkönnyebben és közvetlenül hozzáférhető helyen, az egyetem Ásvány- és Kőzettani Intézet folyosóin felállítottuk az ásvány-

terminológiai gyűjteményt, tehát a kristálytani, általános alaktani, szerkezetani, származástani részt és egy kisebb rendszeres ásványsorozatot. Ugyancsak idekerült a jelenleg legnagyobb erdélyi érces vidékünknek, a nagybányai bányakerületnek ásvány- és ércgyűjteménye is, amely egyszerűsmind a nagyközönség és a kutatók okulására is fog szolgálni.

A belső mikroszkópfolyósóra nyíló közetteni teremben állítottuk fel a nagy közetrendszertani gyűjteményt. A román cédulákat kicseréltük, magyarázó feliratokkal láttuk el az egyes csoportokat. Itt az egyes példányok magyarázócédulákkal való ellátása, vegyi és ásványos összetételt tartalmazó táblácskáknak az elkészítése, végül a leltározás van még hátra. Ugyancsak ebben a teremben kezdtük meg Erdély fontosabb hegyvidékei (Gyalui-, Bihari-, Érc-hegység, Hegyes, Drócsa, Cibles, Lápos és Preluka, Persányi és Radnai hegység, Keleti- és Déli-Kárpátok, stb.) kőzeteinek felállítását tisztán közetteni szempontból; a fősúlyt a tűzeredésű kőzetekre fektetjük.

Fő gondunkat a rendkívül értékes nagy ásványgyűjtemény felállítása képezte. Úgy látszik, a románoknak is ez volt a kedvenc gyűjteményük, mert teljesen elrománosították, a magyar cédulákat, felírásokat stb. teljesen eltávolították innen. Ennek a rendbehozásával volt tehát a legnagyobb munka, viszont itt haladtunk legjobban előre. Lefordítottuk és megírtuk 5500 drb. ásványnak a céduláját és magukat az ásványokat megtisztítottuk a huszonnégy éves portól, így megmentettük a pusztulástól. Ismertető kis jegyekkel láttuk el, 4000 darabot lelőhelycédulákkal és csoportvezető táblácskákkal is elláttunk, végül 3800 darabot be is leltároztunk már.

A másik ásványtani teremben állítottuk fel a regionális ásványgyűjteményt: Erdély ásványait vidékek szerint csoportosítva. Ebbe a helyiségbe került még a meteorit-gyűjtemény, valamint a drágakő-gyűjtemény is, amelyeket nagy értékességük miatt csak legutoljára kívánok kiállítani.

Az ásvány- és kőzetgyűjtemények nagyobb része a hely hiánya miatt az alsorsori helyiségekbe kerül. Ennek az óriási anyagnak, amely főleg az intézet régi és mai tudományos személyzetének gyűjtéséből származik, a rendezése most folyik, aszerint, hogy a nehéz fűtési viszonyok melyik helyiségben engedték meg télen a dolgozást.

Mindent megtettünk, ami emberileg lehetséges, hogy az ásvány- és kőzettárnak legalább a földszinti részeit mielőbb megnyithassuk a nagyközönség és a kutatók előtt.

Az Ásványtár gyarapodására terve át, elsőnek emlitem azt a több, mint 310 darabból álló gyűjteményt, amelyet Kapnikbányán, Felsőbányán, a Kereszthegyi és Veresvizi bányákban és Kisbányán gyűjtöttem. Ezeket már fel is állítottuk és vezetőcédulákkal is elláttuk. Ezek jórészt olyan hatalmas, szép példányok, amelyek minden múzeumnak díszére válhatnak. Tudományos szempontból értékes gyűjtést végzett *dr. Szőkefalvi Nagy Zoltán* Kolibica vidékén, ahonnan 30 drb. tanulmányi példány kőzetet gyűjtött.

Vétel útján is gyarapodott Ásványtárunk. Dörögdi Dezsőtől 40 drb. ásványt vettünk, főleg a Dunántúlról származó ásványkristályokat, továbbá Kupás Gyulától 24 drb. Radnai és Szatmári érc-hegységbeli ásványt. Ugyancsak Kupásnál Nagybányán otlétemkor kijelöltem kb. 200 drb. ásványt, de ezeket valószínűleg a rossz szállítási viszonyok miatt nem tudta még

Kupás elküldeni. Ezek az ásványok is az 1942. évi beszerzések között fognak szerepelni.

A múzeumi tárgyak lelőhelyeinek a nagyközönség előtt való feltüntetésére Incze Ferenc festőművésszel pár fontosabb jellegzetes vidéket festtettem meg, ahonnan igen sok ásványunk és kőzetünk került ki: így a Detunáta oszlopos bazaltjának, a Propásztai szoros mészkőtömegének, a Füzéri vár andezitkúpjának, a Remetei sziklaszoros mészkő hasadékának és Somoskő oszlopos bazaltjának a képét. Éppen úgy szolgálnak ezek majd a tudományos célon kívül a nagyközönség érdeklődésének felkeltésére, mint a Múzeum helyiségeinek díszítésére.

Kolozsvár, 1943. január 4.

Mély tisztelettel
Dr. Szentpétery Zsigmond
egyetemi ny. r. tanár,
igazgató

Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Föld- és Őslénytani Tárának 1942. évi állapotáról

A Föld- és Őslénytani Tár 1942. évi állapotában a legjelentősebb mozanat az, hogy különválása az Ásványtártól, illetőleg régi helyiségéből az újba való átköltözködése befejeződött. A különvált két Tár anyaga között minden bizonnyal akadnak még egyes kicserélendő tárgyak, amint itt is, ott is sikerül az anyagot aprólékosan is számbavenni, általában azonban mondható, hogy a Tár ma már teljes anyagával együtt van a központi egyetem épületének földszintjén, annak északi oldalán, a piarista-templom sekrestyési lakásához kapcsolódó helyiségekben.

Már a múlt évi jelentésemben rámutattam arra a lehetetlen helyzetre, melybe a Tár került azzal, hogy parancsszerű intézkedés folytán, tőlem már eleve nyomatékosan kifogásolt azon mai helyiségeibe kellett költözködni, melyek egy ilyen Tár elhelyezésének, munkájának, hivatásának legelemibb föltételeit is nélkülözik. Múlt évi jelentésemet még a költözködés ideje alatt tettem. Sajnos, most a költözködés befejezésével a helyzet még rosszabbnak bizonyul, mint amilyennek akkor látszott.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Föld- és Őslénytani Tárában ma a helyzet az, hogy az idevaló anyag valósággal raktárszerűleg van összezsúfolva, úgyhogy az egyes szekrények között még egyes ember sem mindenütt járhat, pedig a múzeális anyag egy része még így is kiszorult a múzeum helyiségéből. Ilyen körülmények között az örökölt összevisszaságban rendet teremteni, a Tárát korszerűen átrendezni képtelenség, hiszen az összetolt szekrények, s szekrények híján a pusztá földön garmadában heverő anyag között a szó teljes értelmében egy picinyke asztal sem helyezhető el. Természetes, hogy ilyenformán a szörnyű zsúfoltság miatt a tárgyak kezelése, konzerválása sem lehetséges; így nagy értékek néznek a romlás, pusztulás elébe.

De e mellett nem kevésbé súlyos az erkölcsi kár sem. Nem tekintve

azt, hogy ilyen körülmények között a Tár annyi szeretettel, áldozattal és hangvászorgalommal összehozott múzeumi anyaga gazdagságának megfelelően *u nagyközönségnek sohasem nyílhat meg*, roppant kínos a helyzet idegen szakemberekkel szemben, akik nemcsak felületes kíváncsiságból érdeklődnek a múzeum iránt, akiknek ezt mégis csak meg kell mutatni. *Égető szűgyen fog el, mikor egy ilyen látogató arcán megjelenik a kellemtelen hatás döbbenete, benne az érthetetlen érzéketlenség kifejezésének néma vádjával, mely éppen úgy illeti a szinte százéves tradíciót, mint a tudományos értékek megbecsülését.*

Hangsúlyoznom kell, hogy a Tár elhelyezésére a Földtani Intézet jelenlegi férőhelyiségeiből nagyobb teret a legjobb akaratral sem lehetett kiszakítani, hiszen a rendelkezésre még maradt többi helyiségek is éppen annyira lehetetlenül szűkek és zsúfoltak az Intézet mindennapi élete és az oktatás kivánalma szempontjából. E sorok írásakor (karácsonyi szünet van) a nyáron gyűjtött őslénytani anyag preparálása folyik — a tanteremben. Mihelyt azonban az előadások megkezdődnek, megfelelő más helyiség hiányában ennek a munkának szünetelnie kell. Lehetetlen a kezelés alatt levő tárggyal, a preparáláshoz szükséges anyagokkal és eszközökkel napszakonként ide-oda hurcolkodni.

Kérésre volt szíves a Tek. Választmány egy bizottságot kiküldeni a Tárba, mely ennek szomorú helyzetképét jelentette is. Tudomásom szerint a Tek. Választmány illetékes helyen meg is tette a kellő lépéseket. Bátorodom azonban a Tár mai lehetetlen helyzetére, s az ezen való gyors segítséres ezúttal ismételtlen is felhívni a figyelmet, nehogy a baj idültté váljék, amikor aztán már mind nehezebb lesz a gyógyítás. Egy új intézetnek mindenesetre csak a messze jövőben megvalósítható építési reménye itt nem adhat vigasztalást. Addig a bizonytalan jövőig a Tár nem rekedhet meg egy eltévesztett intézkedés fenntartásával mai fullasztott állapotában.

A vázolt viszonyok miatt magában a Tárban semmi olyan munka nem folyhatott, mely lényeges lépés lehetne a Tár kívánatos rendbehozatalára. Akadálya volt ennek különben az is, hogy az Intézet belső helyiségeinek átalakítási és javítási munkálatai az őszig kihúzódtak, sőt az apróbb végső simításokkal még ma sincsenek teljesen készen. Sőt később is fennáll ennek lényeges akadálya, a férőhelyiségek már említett szűk volta mellett megfelelő szekrények hiánya is, amire a költségvetési tervezet keretében fogok bővebben kitérni.

Jelentem, hogy a Tár tulajdonában levő 6 drb. igen nagyértékű Melkaféle festményt restauráltattam. Okvetlen szükség volt erre azért, mert a román megszállás alatt avatlatlan kezek primitív módon belemázoltak, erről Kelemen Lajos főigazgató úr és dr. Roska Márton professzor úr is meggyőződött. Hogy mi lehetett az oka és célja ennek, hogy egy Melkának páratlanul gyönyörű alkotását valósággal megbotránkozttató módon „kijavítsák“, teljességgel érthetetlen. Nagy örömmel jelenthetem azonban, hogy Najmányi J. Kálmán restaurátor nyomtalanul lemosta ezt az éktelemtő ráfestést, úgyhogy a festmények visszakapták teljes eredetiségüket. Restauráltatni kellett a múlt hanyagságából eredő rongálódásai miatt a Nápolyi öböl környékét ábrázoló geológiai színezett nagy dombor-művű térképet is.

A Tár anyaga az elmúlt 1942. évben a következő tárgyakkal gyarapodott.

1. „A Nemes Székely Nemzet Képe“ 3 köt. 41 pengő vételárral.
2. „Erdély Idegenforgalmi és Fürdőügyi Kongresszus“ című könyv 2.04 pengő.
3. Dr. Balogh Ernő körösbarlangi (Igric) barlangásatásának eredményeként a barlangi medvének 450 drb. különböző csontmaradványa, közte 14 drb. koponya.
4. Dr. Balogh Ernő hordói (Beszterce-Nászód m.) ásatásából 1 drb. 1.5 m hosszúságú mammutagyar, mely mind nagyságával, mind épségével a Tárnak hasonló anyaga között ma a legszebb.
5. Dr. Balogh Ernő különböző kirándulásaiából 40 drb. kőzet és kővület.
6. Török Zoltán tanár 1942. évi, a Tár támogatásával eszközölt gyűjtése a Kelemen havasok vidékéről 82 drb. kőzet és kővület.
7. Dr. Gyulai Zoltán professzor ajándéka 1 drb. kőzet Vargyasról.
8. Dr. Prikler Lajos marianumi tanár ajándéka 3 drb. kővület.
9. Dr. Méhes Kálmán ajándéka a dunabogdányi Csódihegy vidékéről 68 drb. kőzet és kővület.
10. Schneider Ferenc kőfejtő mester ajándéka Sósmezőről 8 drb. kővület.

Végre megemlítem, hogy még a román megszállás idejében a Természettudományi Szakosztály támogatásával gyűjtött anyagomat a Tárnak tényleg átadni még nem tudtam. Ennek nagy része még lakásomon van, minthogy ezt itt a Tárnak egyelőre elhelyezni, illetőleg behozni nem célszerű, mert az itt csak növelné a zsúfoltságot. Ennek a gyűjtésnek egyébként egy részét az Érem- és Régiségtárnak adtam át. Ez odatartozik már azért is, mert az erről írott ismertetésem („Ósemeri maradványok a Bán-sági hegyvidék két barlangjáról“ címen) az említett Tár folyóiratában jelent meg (Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-tárából. 1942. II/1. 3—14).

Jelentésem tudomásulvételét kérve, maradtam a Tek. Választmánynak Kolozsvár, 1943. jan. 15.

mély tisztelettel
Dr. Balogh Ernő
 egyet. ny. r. tanár,
 igazgató

Jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1942. évi kiadványairól

Az Elnökségnek 560/1942. számú felkérésére az 1942. évi egyesületi kiadványok alakulásának ügyéről a következőkben számolok be.

Örömmel jelenthetem, hogy a tudományos kiadványok terén a visszatérést közvetlenül követő időben tapasztalható nehézségek, melyek főként a kiadványok szellemi feltételeinek megteremtése körül pillanatnyilag némi visszaesést okoztak, teljesen eltűntek úgyannyira, hogy az Egyesület kiadványok tekintetében az elmúlt évet fennállása óta egyik leggazdagabb évének

tekintheti. Amellett, hogy az Egyesület igazgató-választmánya a kiadványok anyagi feltételeinek megteremtése érdekében mindent megtett, szellemi téren főként egyes táruk új, egyetemi tanár-igazgatóinak múzeumi és tudományművelő céltudata, valamint a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály lendületnek indult munkássága az, amely ezt a, reméljük, ezután még fokozódó fellendülést magyarázza. Különösen örvedetesnek kell tartanunk azt, hogy Újfalvi Sándor emlékiratai évtizedek óta húzódo ügyének múlt évi szerencsés megoldása után ez évben az Egyesületnek két hosszabb idő óta tervezett, sőt részben meg is kezdett kiadványa láthatott végre napvilágot.

1. Mint köztudomású, az Egyesület félszázados évfordulója alkalmával, 1909-ben nagyszabású emlékkönyv kiadását határozta el. Bár a kiadvány szerkesztését dr. Erdélyi Pál, az EME akkori főtitkára meg is kezdte, sőt az első húsz ívét a műmellékletekkel együtt ki is nyomatta, különböző okok, elsősorban az 1914—18-i világháború kitörése miatt a kiadvány befejeződése elmaradt. Az uralomváltozás ideje alatt az Egyesületet körülvé, támadó rosszakarat és az anyagi helyzet sem engedte meg a kiadvány befejezését. A visszatérés után az Egyesület vezetősége első kötelességei közé iktatta e régi kötelezettség elintézését. Így jelent meg az évforduló után harminchárom évvel egy elveszett műnyomó ív, a kiadvány történetét tartalmazó zárószó, tartalomjegyzék, cím- és borítólappótlásával mintegy 90 fínom műnyomóra és kb. 800 simított nyomó papírra nyomott példányban az Egyesület következő kiadványa: *Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére 1859—1909*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület választmányának megbízásából szerkesztette † Erdélyi Pál főtitkár. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1909—1942. 331 + 7 l. — A kiadványt elküldöttük a Kormányzó Úr Ó Főméltóságának, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek és a minisztérium több vezetőjének, az Egyesület tagjainak, a szellemi élet sok kiválóságának, több intézménynek, a folyóiratoknak, napilapoknak.

2. Még dr. Erdélyi Pál szerkesztősége idején megindult az Erdélyi Múzeum folyóirat első huszonöt évfolyama mutatójának készítése. A mutató elkészülte a két munkás, *Köblös Zoltán* és *Valentiny Antal* katonai kötelezettsége, majd Köblös halála és Valentiny fogságba jutása miatt hosszú időre elmaradt. A folyóirat ötvenedik évfolyamának megjelenése táján az akkori szerkesztő, dr. *György Lajos* kezdetett hozzá most már az ötven évfolyam mutatójának elkészítéséhez. Szerencsére Valentiny Antal elő tudta keríteni az első meginduláskor feldolgozott évfolyamok céduláit. Hosszas és nagy türelmet, odaadást kívánó munkával éppen az uralomváltozás utolsó éveiben készült el a munka, kinyomatására azonban anyagi hiánya miatt nem kerülhetett sor. Az uralomváltozás után a folyóirat évfolyamaiban való könnyebb tájékozódás érdekében halaszthatatlannak látszott a kiadvány sajtó alá rendezése. Előterjesztésemre a választmány fel is hatalmazott a szerzővel való tárgyalásra és a kiadvány megjelentetésére. Minthogy Valentiny Antal, egyetemi könyvtárigazgató a visszatéréssel kapcsolatos hatalmas könyvtári feladatok megoldása közben nem tudta vállalni a sajtóalárendezés munkáját, a könyvtár egyik újonnan idekerült tisztviselője, dr. *Entz Géza* végezte nagy odaadással e munkát. Így jelen-

hetett meg a nemzetközi tizedes rendszer szerint készített és könnyen kezelhető mutató: Az Erdélyi Múzeum név- és szakmutatója. 1774—1917 * 1830—1937. Összeállította Valentiny Antal és Entz Géza. Kolozsvár, 1942. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. 186 l. — E kiadvány 300 példányban jelent meg.

3. Az Egyesületnek az alapszabályban megszabott feladatait (1. a táruk anyagának összegyűjtése és megőrzése, 2. az anyag közzététele, 3. a tudományművelés és 4. a tudományos eredmények népszerűsítése) az Egyesület a tudományos közvélemény és a nagyközönség felé is a legláthatóbb formában a táruk anyagának tudományos kiadványok alakjában való közzétételével munkálhatja. Ezért tölt el különleges örömmel az, hogy az Érem- és Régiségtár igazgatója, *dr. Roska Márton*, az Egyesület igazgató-tagja már is sokat tett ezen a téren. Az Erdélyi Tudományos Intézet megértő támogatásával már előbb közzétette a vezetése alatt lévő tárban őrzött Torma Zsófia-féle régészeti gyűjtemény anyagát.¹ A tárnak az 1914-i első világháború előtti folyóiratát, a *Dolgozatok*-at ugyanilyen címmel nem indíthatta el újra, de *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából* címen nagy negyedrétt alakban új folyóiratot indított meg. E folyóirat elsőrendű célja a tár anyagának és az erdélyi régészeti, néprajzi kutatások eredményének közzététele. E folyóirattól eddig az első kötet 1941-es évjelzéssel 160 lapon, a II. 1. kötet 1942-ben 193 lapon meg is jelent. Minthogy tudomásom szerint rövidesen kikerül a nyomdából a II. 2. jelzésű kötet is,² e folyóirat az első évi terjedelemez képest egy év alatt előreláthatólag több mint kétszeresére növekedett.

4. A Növénytárnak új, a visszatérés óta első magyar igazgatója, *dr. Soó Rezső* egyetemi tanár is átértékelte annak jelentőségét, hogy az Erdélyi Nemzeti Múzeumnak a tudományos közvélemény előtt súlyt elsősorban a kiadványok adnak, új folyóiratot indított meg *Scripta Botanica Musei Transsilvanici — Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytárának Közleményei* címen. E kiadvány feladata a szerkesztő szerint az egyetemi Növényrendszertani Intézetnek *Acta Geobotanica Hungarica* című nagyobb tanulmányokat megjelentető kiadványa mellett az, hogy kisebb, különösen Erdély területére vonatkozó közleményeket, adatokat és a Növénytár anyagán alapuló közleményeket jelentessen meg. A kiadvány ez évben három összevont füzetben 160 lapon jelent meg.

5. Az igazgató-választmány megbízásából főként az új tagok egyesületi öntudatának felébresztése, de általában az Egyesület történetének és céljainak megismertetése érdekében is megírtam és kiadtam „Az EME története és feladatai” című kiadványt. Ez 1942 közepén 64 lapon 14 képpel 500 finom műnyomó és 2500 egyszerűbb papírra nyomott példányban jelent meg. E kiadványt az igazgató-választmány határozata alapján minden tagunknak megküldtük. Természetesen gondoskodtunk róla, hogy ezen-

¹ A Torma Zsófia gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában. Irta: Roska Márton. Kolozsvár, 1941. 4-r. 353+6 l. 38 képpel és 151 táblával (Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása. — Ismertette: Kovács István EM 1942: 418 kk.

² E jelentés megtétele után rövidesen meg is jelent a 152 l.-ot magába foglaló kötet.

kívül eljusson a már előbb, az 1. pont alatt felsorolt személyiségekhez, intézményekhez és közművelődési tényezőkhöz is.

6. Az Egyesület központjának, a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi, valamint a Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálynak folyóiratát a szerkesztésem alatti első teljes évben sikerült terjedelemben jelentősen tovább fejlesztenem. A folyóirat ezévi XLVII-nek jelzett, tulajdonképpen LII. kötete³ 622+4 lapon és 38 műnyomó lapon jelent meg. Ez az Erdélyi Múzeumnak eddig legterjedelmesebb évfolyama. Hogy ezt éppen ilyen nehéz időkben megtehettük, elsősorban az Egyesület megértésének köszönhető. A választmány anyagi támogatása csak a megszokott keretekben való megjelenést tette volna lehetővé. A Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály elnökének, *dr. György Lajos* egyetemi tanárnak megértése és a vezetése alatt álló Szakosztály anyagi támogatása tette lehetővé azt, hogy a folyóirat ez évben, az eddigi 24—26 ív terjedelem helyett, csaknem 42 íven jelenhetett meg. Ugyancsak György Lajos eszközölte ki a Magyar Tudományos Akadémia jelentős anyagi támogatását is.

7. Egyesületünk másik kiadvány-sorozata, az Erdélyi Tudományos Füzetek ez évben 14 számmal gyarapodott. Hogy a sorozat szempontjából is ez az év volt számszerűleg a legtermékenyebb, ez főként abból következik, hogy mivel e kiadványok jórésze az Erdélyi Múzeumból való különlenyomat, az ez évben terjedelmesebb, több tanulmányt magába foglaló folyóiratból is több különlenyomat készülhetett. Megjegyzendő, hogy 1942. folyamán a levéltár költségén külön 800 példányban jelent meg *Jakó Zsigmond* tollából Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának múltja és feladatai (133. sz.) című, a levéltár-ügy szempontjából nagyon jelentős kiadvány. Részben a folyóirat átalányának terhére, részben meg e sorozat régebbi számaiból a dési vándorgyűlésen eladott példányok árából jelent meg a vándorgyűlés egyik alkalmoszerű kiadványa, *Entz Géza*nak A dési református templom című tanulmánya (141. sz.).

Az itt címszerint felsorolt többi szám mind különlenyomat: 134. *Entz Géza*: A csicsókeresztúri római katolikus templom. — 135. *Kristóf György*: Tudományos intézetek Erdélyben 1919-ig. — 136. *Balogh Ödön*: Néprajzi jegyzetek a csügési magyarokról. — 137. *Debreczeni László*: Szélgjegyzetek egy népművészetünkről szóló munkához. — 138. *Imreh Barna*: Mezőbánd helynevei. — 139. *Mikó Imre*: A törvényhozói összeférhetetlenség. — 140. *Biró Vencel*: Gróf Zichy Domonkos Erdélyben. — 142. *Tolnai Gábor*: Gróf Lázár János, a Voltaire-fordító. — 143. *Herepei János*: Könyvészeti tanulmányok. — 144. *Nagy Géza*: Társadalmi ellentétek a régi erdélyi református egyházban. — 145. *Tóth Zoltán*: A román történettudomány és a székkelyföldi románság kérdése. — 146. *Kelemen Lajos*: Radnótfája története.

8. Erthető, hogy a visszatérés után a szellemi munkaerők megszaporodása az EME táraiban való kutatómunka fejlődését is előnyösen befolyásolta. Ennek eredménye az lesz, hogy a táruk anyagából mind több kerül

³ A kötet-számozás eltolódása abból származik, hogy 1884—1891 között a folyóirat öt kötete Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának kiadványai címen jelent meg.

a nyilvánosság elé. Ebben az évben két olyan kiadvány is jelent meg, amely az EME gyűjteményeinek anyagát tette közzé. Az egyikben *dr. Oroszhegyi Józsa* orvosnak *Román élet* című állapotrajzát közli *Biró Sándor*.⁴ A másik kiadványt, *id. Szász Károly* perjogi előadásait⁵ az Erdélyi Tudományos Intézet kiadásában *Bónis György* egyetemi tanár rendezte sajtó alá. Mindenesetre örvendhetünk annak, hogy egyes kiadók segítenek a táruk anyagának közzétételében, de Egyesületünknek is meg kell tennie minden lehetőt, hogy saját táraiból minél több anyag az Egyesület kiadványaként jelenjék meg.

Kötelességemnek tartom, hogy múltévi szóbeli jelentéssel ellentétben ezúttal elismeréssel emlékezzem meg a Minerva Rt.-ről. A nyomdaüzem vezetésében történt örvendetes személyi változások után a Minerva komolyan törekszik arra, hogy a nehéz anyagbeszerzési és munkaviszonyok között is biztosítsa a pontos és kifogástalan munkát. Remélhető, hogy a helyzet további javulása során még kifogástalanabb kiadványok erősítik az EME és a Minerva Rt. kapcsolatát.

Jelentésem szíves tudomásulvételét kérve, vagyok
Kolozsvár, 1943. január 13.

mély tisztelettel
Szabó T. Attila
igazgató-tag

⁴ *Román élet*. A mai oláhföld és népe természeti, történelmi, közéleti, vallási, erkölcsi, forgalmi, szokási, s társadalmi viszonyainak rajza. Írta: Dr. Oroszhegyi Józsa gy. orvos Romániában 1860—1862. Kolozsvár, 1942. 158 l. — Sajtó alá rendezte: Biró Sándor (Erdélyi Ritkaságok 5. sz. Szerk.: Dr. Jancsó Elemér).

⁵ *Erdélyi perjogi emlékek. Idea Processuum 1776*. Id. Szász Károly perjogi előadásai 1836. Bevezetéssel ellátta és közzé teszi Bónis György. Kolozsvár, 1942. XXIV+157 l. (Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása).

TARTALOM

<i>Nagy Géza</i> : Jelentés az EME 1942. évi működéséről	3
<i>György Lajos</i> : Elnöki megnyitó-beszéd	12
<i>Juhász István</i> : Jelentés a Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 1942. évi munkájáról	14
<i>Balogh Ernő—Malán Mihály</i> : Jelentés a Természettudományi Szakosztály 1942. évi működéséről	16
<i>Krompecher István</i> : Jelentés az Orvostudományi Szakosztály 1942. évi működéséről	18
<i>Balogh Artúr—Martonyi János</i> : Jelentés a Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály 1942. évi működéséről	20
<i>Herepey Árpád</i> : Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtárának 1942. évi munkálatairól	21
<i>Jakó Zsigmond</i> : Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1942. évi működéséről	26
<i>Roska Márton</i> : Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-tárának 1942. évi működéséről	43
<i>B. Soó Rezső</i> : Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytárának 1942. évi működéséről	49
<i>Hankó Béla</i> : Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Állattárának 1942. évi működéséről	52
<i>Szentpétery Zsigmond</i> : Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Ásvány- és Kőzettárának 1942. évi működéséről	53
<i>Balogh Ernő</i> : Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Föld- és Őslénytani Tárának 1942. évi állapotáról	55
<i>Szabó T. Attila</i> : Jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1942. évi kiadványairól	57

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület rendes tagjainak alapszabályszerinti kötelességei és jogai.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület igazgató-választmánya 1943. április 9-én tartott ülésén kimondotta, hogy az egyesületi élet élénkítése céljából az Erdélyi Múzeum-Egyesület rendes tagjait értesíteni fogja az Egyesület alapszabályában a rendes tagsággal kapcsolatban megállapított kötelességekről és jogokról. Az alapszabályok erre nézve a következőképpen intézkednek:

14. §.

Rendes tag az, aki kötelezi magát, hogy öt éven át tagsági díj fejében évenként a közgyűléstől megállapított tagsági díjat fizet, és akit ilyenül az igazgatóválasztmány felvesz.

Rendes tagnak választania kell a 3. §.-ban felsorolt szakosztályok közül, ha valamelyik szakosztály működésében részt kíván venni.

A tagdíjat az év első negyedében kell fizetni; aki tagsági díjával hátrálékban van, tagsági jogát nem gyakorolhatja. A kötelezettségek azonban fennmaradnak.

A rendes tag, ha kilépési szándékát az ötödik év vége előtt be nem jelenti, úgy tekintendő, mint aki további öt évre rendes tagsági kötelezettséget vállalt.

18. §.

A rendes tag jogai a következők:

a) tárgyalási, indítványozási és szavazati joga van az Egyesület közgyűlésén;

b) választ és választható; csupán az elnöki és alelnöki állásra nem választható más, mint igazgató vagy alapító tag;

c) résztvehet ama szakosztály működésében, amelyet választott (15. §. 2. bekezdés), és a szakosztály közgyűlésén ugyanazokat a jogokat gyakorolja, mint az Egyesület közgyűlésén;

d) díjtalanul kapja az Egyesület általános természetű, időszaki kiadványait és választott szakosztálya időszaki kiadványait, a többi szakosztály kiadványait kedvezményes áron kapja;

e) díjtalanul látogatja az Erdélyi Nemzeti Múzeum tárait, valamint a táráktól vagy szakosztályoktól rendezett időszaki kiállításokat;

f) díjtalanul vesz részt az Egyesülettől és a szakosztályoktól rendezett tudományos és népszerű előadáson, felolvasó ülésen, valamint az Egyesület vándorgyűlésén és tanulmányi kirándulásán.

20. §.

Megszűnik tagja lenni az Egyesületnek:

- a) aki kilépését, ha rendes tag, a kötelező ötéves időszak letelte előtt bejelenti;
- b) akit tagjai közül az Egyesület kizár, vagy töröl;
- c) aki meghal.

21. §.

Az igazgatóválasztmány az Egyesületből kizárja azt a tagot:

- a) akit megbecstelenítő cselekmény miatt jogérvényesen elítéltek;
- b) aki az Egyesületnek akarva kárt okoz; az Egyesület igazgatóválasztmánya törli a tagok sorából azt a tagot, aki tagdíját ismételt felszólítás ellenére 3 év óta nem fizette be.

Megjegyzések:

1. Az 1942. június hó 28-iki közgyűlés határozata értelmében a rendes tagok évi tagsági díja 10 pengő. A tagsági díjjal kapcsolatos felszólalások SIPOS ISTVÁN bankigazgató, az EME pénztárosa címére küldendők: Kolozsvár, Erdélyi Kereskedelmi Bank Rt., Mátyás király-tér 33. sz.

2. Az alapszabály 3. §-a 2. bekezdése szerint a szakosztályok a következők:

1. Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi szakosztály. 2. Természettudományi és Matematikai szakosztály. 3. Orvostudományi szakosztály. 4. Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi szakosztály.

3. Az Egyesület tagjainak bármikor és bármilyen egyesületi, illetőleg tagsági kérdésben készséggel szolgál felvilágosítással az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkári hivatala: Kolozsvár, Mátyás király-tér 11. sz. I. em. Telefon: 29—68.